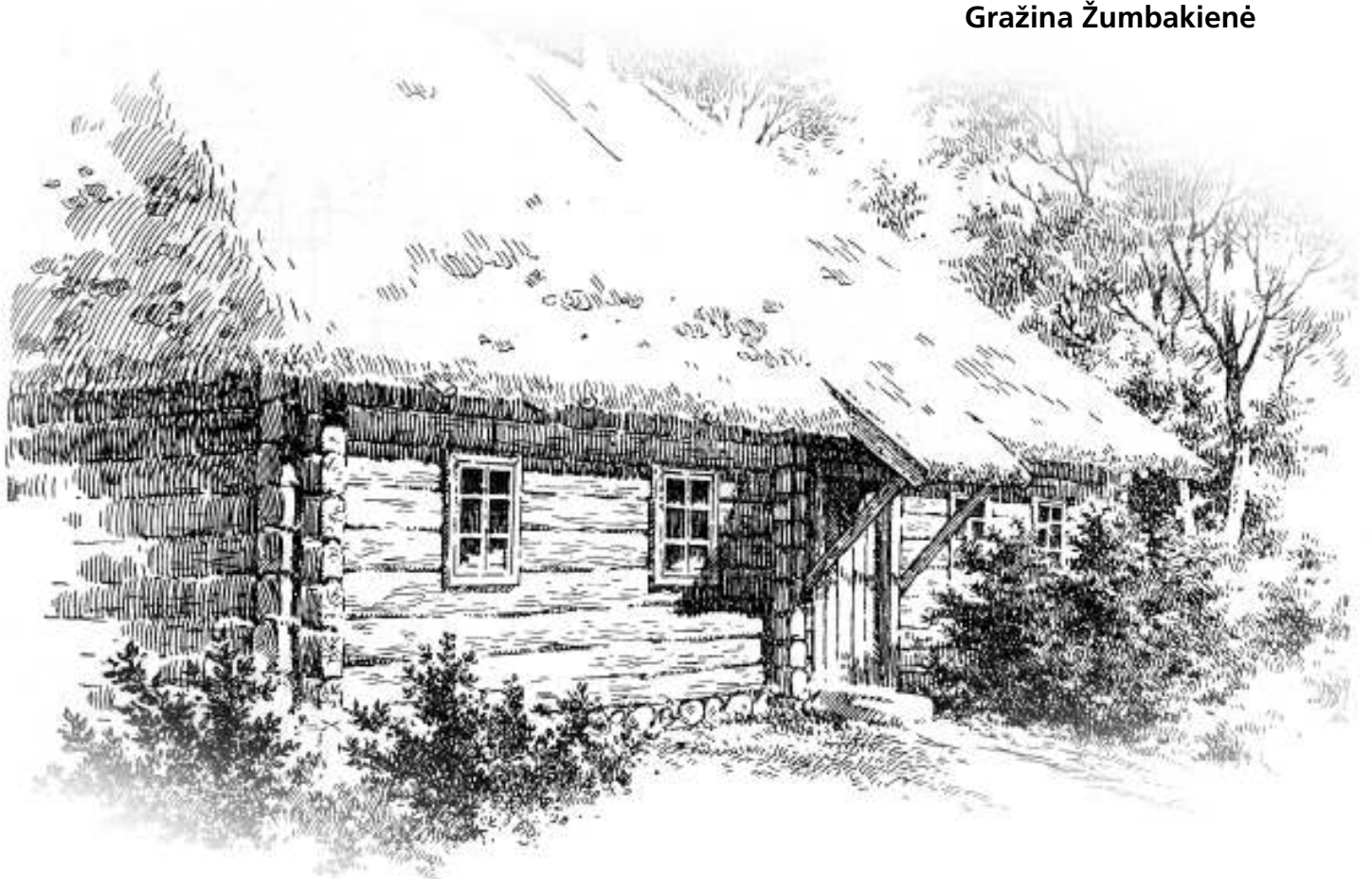

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

DZŪKIJOS TRADICINĖ KAIMO ARCHITEKTŪRA

Aistė Andriušytė
Vingaudas Baltrušaitis
Ilona Burinskaitė
Gražina Žumbakienė

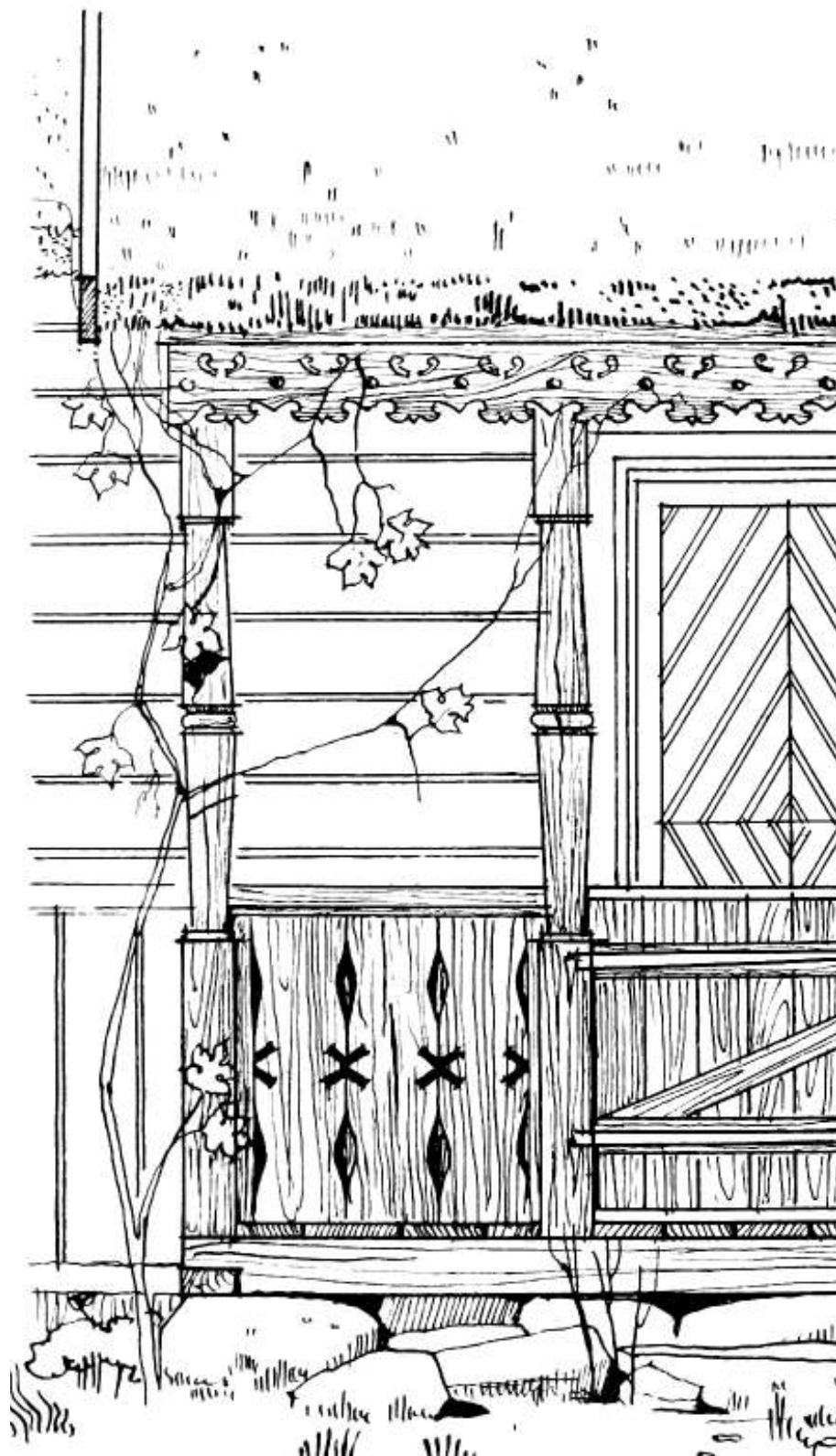
UDK 719:72(474.5)
Dz92

Recenzavo:
Prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė,
dr. Petras Kalnius

Sudarytojas ir specialusis redaktorius
prof. dr. Libertas Klimka

© Etninės kultūros globos taryba
© Aistė Andriušytė
© Vingaudas Baltrušaitis
© Ilona Burinskaitė
© Gražina Žumbakienė

ISBN 978-9955-9468-3-0

PRATARMĖ

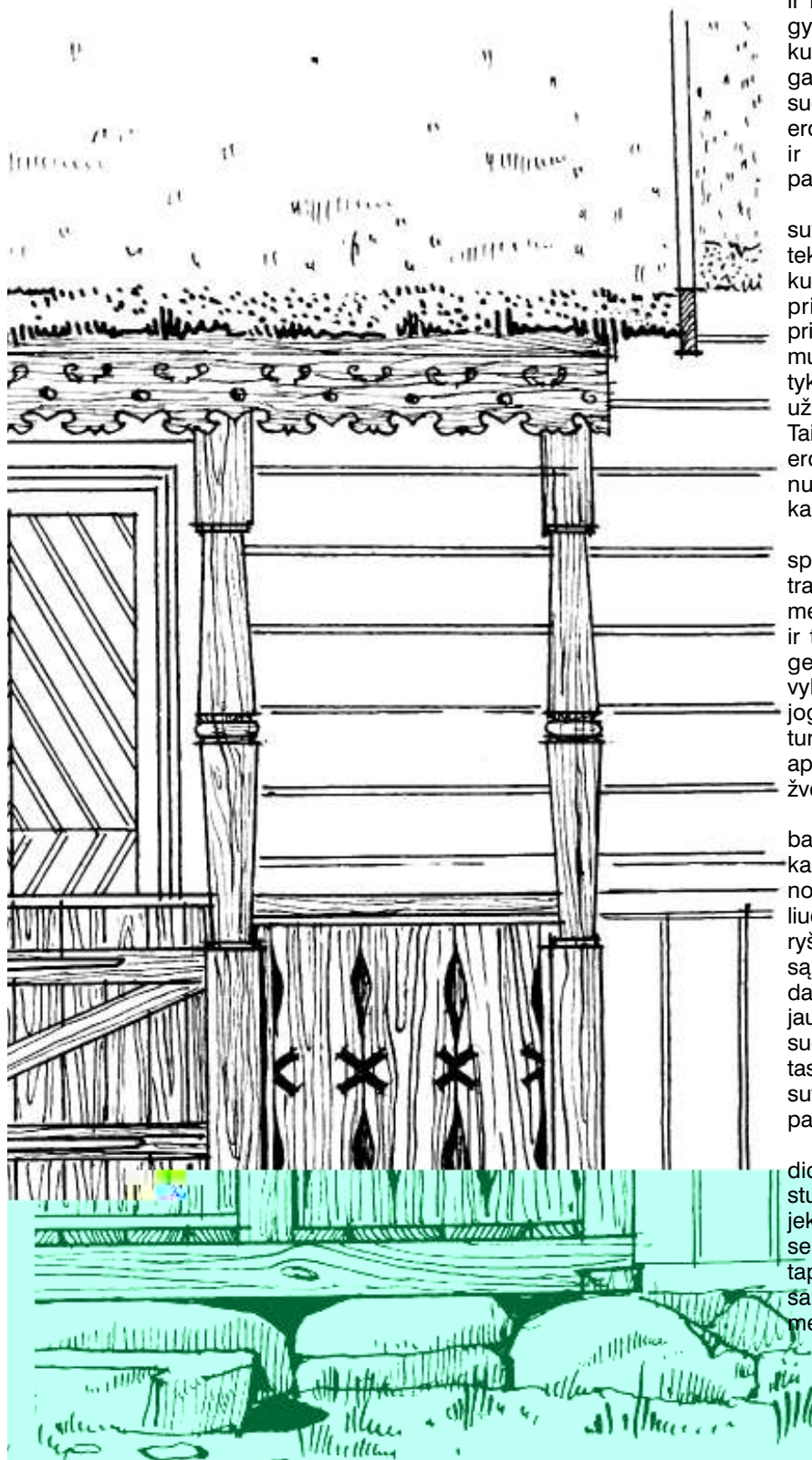
Vienkiemiai tarp Dzūkijos miškų, tarp kalvėlių ir kaimai, nuo seno jungiantys sodybas bei jų gyventojus, – tai vis dar kraštovaizdžio dalis. To, kuris mielas akiai, artimas širdžiai, kurio ypatingas grožis išreikštas daugelyje kūrinijų. Kas gi sudaro žavesį ir jaukumą, būdingą senųjų sodybų erdvėms, kokia jėga, verčianti kaskart atsigręžti ir pasigrožėti, slypi šimtmečiais gludintuose pavidaluose?

Jie kalba ne tik praeičiai. Gyvenimo vertės suvokimą liudijančios formos teigia, kad architektūra gali būti terpė, ugdanti savasties jausmą, kuris padeda tausoti pasaulį ir save. Kresni tūriai, prisitaikę prie reljefo, pratęsia gamtos ritmą, primenantį darnos – vidinės ir su aplinka – patyrimus. Jautri puošyba atskleidžia detalių grožį, santykio tarp didelio ir mažo pusiausvyros galimybę, užsimena apie simboliais reiškiamas prasmes. Taikų gamtos ir žmogaus bendrabūvį gaubianti erdvė jaudina atminties glūdumoje slypinčiom nuojautom apie pirmąją būtį, kurioje dievai kalba žmonėms.

Senosios sodybos neišvengiamai nyksta: sparčiai besikeičiantis gyvenimo būdas ir medžio trapumas stumia užmarštin prieš šimtą, šimtus metų puoselėtą grožį. Atrodytų, kad tai natūralus ir teisingas procesas, kad šiuolaikinės formos geriau tinka apgauti šiuolaikinio gyvenimo vyksmą. Ir vis dėlto daugelis vis aiškiau suvokia, jog amžiais ugdytas sodiečio erdvės jausmas turi papildomą matmenį, kurio dėka gyvenimo aplinka įgyja gelmę ir, tikėtina, iš jos perspektyvos žvelgiant, gali aprėpti ir dabarties reikmes.

Medžio statybos atgimimas, kad ir pavieniai bandymai naujai statomose sodybose pritaikyti kai kuriuos tradicinės architektūros bruožus, o ir noras bent retkarčiais pabūti kaime, gamtoje (ką liudija klestintis kaimo turizmas) rodo nenutrūkusį ryšį su sodietiška kultūra, daugiau ar mažiau įsisaugonintą, bet vis dar veiksmingą. Tačiau, nors daugumos lietuviškų giminių šaknys yra kaime, jau kelios kartos vis mažiau pažįsta jo gyvenimą ir sugeba įvardinti dėsnius, pagal kuriuos jis surėdytas. O būtent dėsnių, glūdinčių erdvės sąrangoje, suvokimas yra esminė prielaida kūrybiškai taikyti paveldo perteikiamas kokybes.

Ši vienos senųjų sodybų kultūros dalies – tradicinės dzūkų architektūros – pažinimui skirta studija, tikimės, padės norintiems gyventi, projektuoti ir statyti panašiai, kaip tai darė šio krašto senoliai. Tai yra, išsaugant ryšį su gamta, tautine tapatybe, patiriant tyrą vakaro gerumą, stebint saulėlydį iš drožinėto prieangio, kvepiant darželio mėtomis.

DZŪKIJA: SKIRTINGA ISTORINĖ RAIDA

GYVENVIETĖS

Istorinių šaltinių, aprašančių senąsias gyven-senos formas gaubiančias erdves, yra nedaug, todėl kalbant apie tradicinę kaimų architektūrą remiamasi daugiausia liudijimais iš XIX-XX amžių. Tai išlikusių sodybų tyrimai, apmatavimų brėžiniai bei aprašai, piešiniai, fotografijos – tas senosios statybos įvaizdis, kurį jų pagrindu galima atkurti, daugiausiai yra iš mūsų senelių, prosenelių laikų. Tradicinė architektūra – tai medžiaginis paveldas, ir šiuo atveju medžiaga, dažniausiai medis, yra pakankamai trapi, neilgaamžė, retai išliekanti daugiau kaip šimtmetį. Juo labiau, kad pastatai – tai kasdieninio naudojimo objektai, neatskiriami nuo gyvenimo raidos, kartų kaitos, įvairių įtakų, madų. Istoriniai procesai, reformos, gyvenviečių perkeldinėjimas, ūkininkavimo formų kaita dažnai labai stipriai pakeisdavo ir gyvenvietės, ir sodybos struktūrą, netgi ir pastatų tipus.

Kodėl tuomet svarbu saugoti, puoselėti būtent Tų laikų paveldą? Todėl kad jis – vis dar prieinama ne vien muziejiniam pažinimui liaudies kūrybos dalis, o būtent liaudies kūryba pasižymi tomis sveiko gyvenimo kokybėmis, kurių praradimas ne tik atitolina nuo gamtos, nuo tapatybės, bet ir žmones vienus nuo kitų.

Visais laikais architektūros formas sąlygojo du veiksniai: gamtiškasis ir žmogiškasis. Vietinė gamta, tai yra klimatas, dirvožemis, reljefas, vandenys, miškai, vėjai, krituliai, šviesa, buvo ir yra ta terpė, kurioje vyksta istorinės, socialinės ir kultūrinės permainos, pačios keisdamos gamtą, o drauge su ja – ir kasdienį žmonių gyvenimą. Bendruomenės nustatyti (paveldėjimas, draugė) ir valdžių primesti (žemėvalda, reformos, privilegijos) įstatymai, taip pat gretimų šalių įtaka, technikos pažanga, mados, prekybiniai ir kultūriniai ryšiai – tai tas sudėtingas įtakų spektras, kurio dėka Dzūkija šiandien yra tokia, kokia yra, bet nuo mūsų pastangų priklauso, kokia ji taps ateityje.

Dzūkijai šiandien priskiriama nemaža Lietuvos dalis, kuri, žinoma, tik sąlygiškai vieninga, o kalbant apie tradicinę architektūrą kreiptinas dėmesys tiek į bendrus regiono bruožus, tiek į jų įvairovę. Tam tikras Dzūkijos (Dainavos) etnografinis vientisumas sąlygotas gamtos: „Didžiulės girios ir nederlingos smėlėtos dirvos neskatinė žemdirbystės raidos (čia ilgiausiai javų derlius buvo nuimamas pjautuvu), palaikė archajiškų miško verslų (drevinės bitininkystės ir pan.) gyvybingumą“ [*Lietuva: Šeimos enciklopedija*. Kaunas: Šviesa, 2005, p. 100]. Tai lėmė palyginti

Dzūkijai priskiriama teritorija pažymėta pilku fonu, Užnemunės riba – Nemunas, Vilnios riba pažymėta punktyru. Štrichais pažymėtas Lietuvos valstiečių gyvenviečių tipų paplitimas XX a. pirmajame ketvirtyje pagal I. Butkevičių: 1- vienkiamiai, 2- padriki gatviniai kaimai, 3- linijiniai kaimai, 4- gatviniai rėžiniai kaimai, 5- kupetiniai kaimai, 6- dvilypiai kaimai [8; 55]

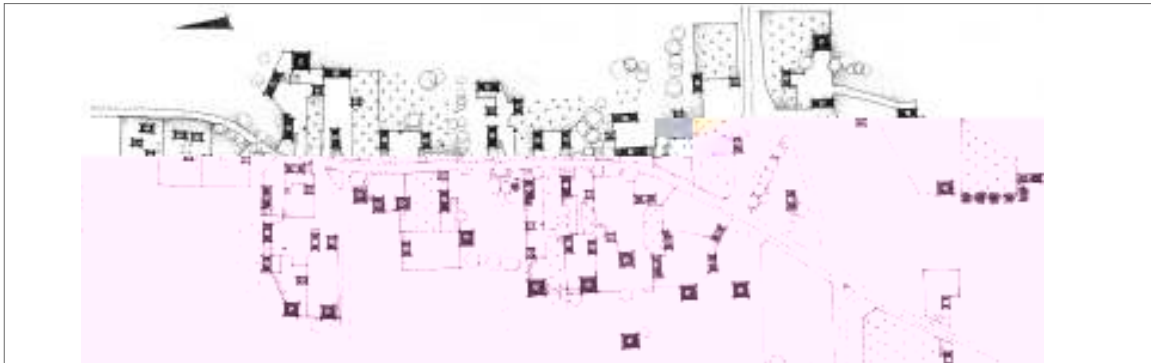
smulkius ūkius, o ir dzūkų pastatai, kurių struktūra neretai panaši kaip kituose kraštuose, dažnai mažesni nei kitur. Kartu tai lėmė ir gyvenimo būdo, ir jo medžiaginės išraiškos – architektūros – konservatyvumą. Tai viena iš priežasčių, kodėl nemaža dalis paveldo vertybėms priskirtų senųjų gyvenviečių yra būtent Dzūkijoje.

Vis dėlto regionas yra nevienalytis, skirtingas tiek geografiniu, tiek kalbiniu, tiek istoriniu požiūriais. Atskiros jo dalys kai kuriais laikotarpiais priklausė net skirtingoms valstybėms, ir tai įtakojo raiškias architektūros skirtumus, nors ir ne kardinalius. Pagal pagrindines įtakas liaudies architektūrai Dzūkijoje išskirtinos šios teritorijos: dzūkų Užnemunė, kartu su Suvalkija XVII amžiaus pabaigoje atskirta nuo LDK, pietinė Vilnijos dalis, drauge su Rytų Aukštaitija tarpukariu okupuota lenkų, ir likęs plotas, kuriame istoriniai įvykiai klostėsi panašiai kaip didžiojoje Lietuvos dalyje.

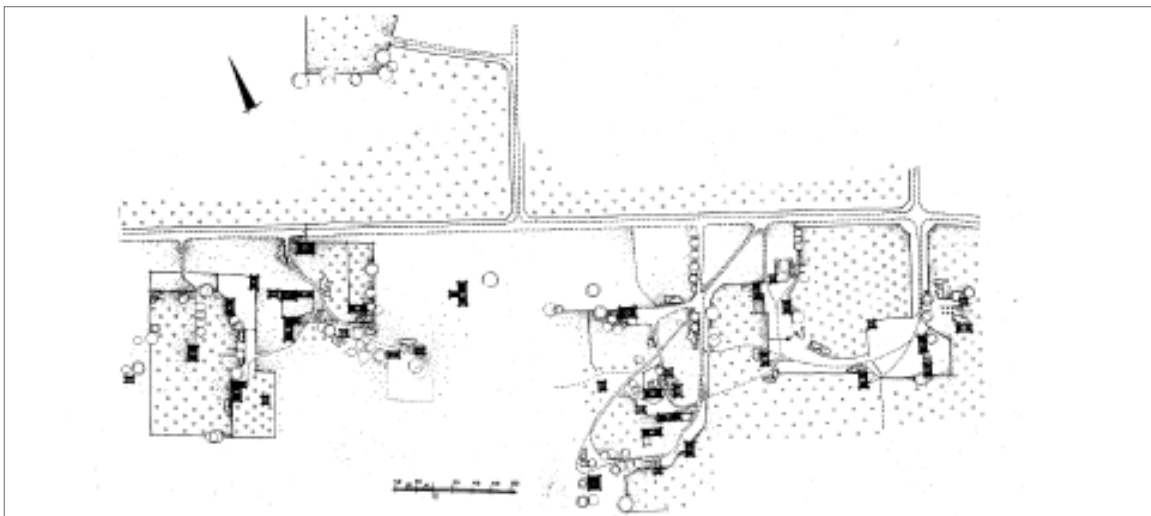
Kadise visos gyvenvietės Lietuvoje buvo padrikos – grupinės arba vienkieminės – dauguma, matyt, išlikusios nuo piliakalnių gyvavimo laikų. Istoriniai įvykiai, kuriuos galima minėti kaip raiškiai įtakojušius dabartinį lietuvių, kartu ir dzūkų, architektūros paveldą, prasideda XVI amžiuje, per kurį buvo vykdoma vadinamoji **Valakų reforma**, gerokai pakeitusi iki tol savaimingai besiklosčiusį, padrikom sodybų grupėm nusėtą kraštovaizdį, o ir žemdirbių gyvenamos būdą. Tačiau nors visa Dzūkija patyrė ir Valakų, ir vėlesnes kraustymosi į vienkiemius reformas, skirtingose jos dalyse tai vyko nevienodai intensyviai ir išliko nevienodos jų pasekmės.

Valakų reformos metu žemė buvo suskirstyta ir išdalinta rėžiais, o sodybos sukeltos į kompaktiškos ir taisyklingos formos kaimavietės, dažniausiai išdėstytas palei tiesias gatves, jei tam tik netrukdytų reljefas. Taip suformuotos kaimavietės vadinamos **gatvinėmis rėžinėmis**: trumpas ar ilgas sodybų virtinės sudarė iš pradžių buvę vienodi žemės skly-

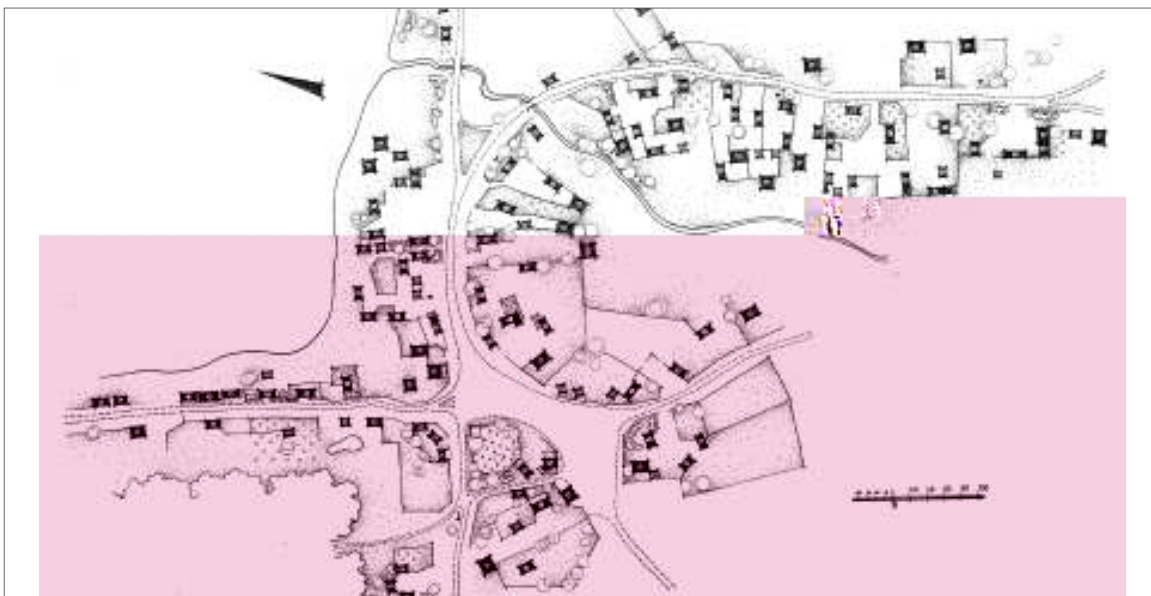
GYVENVIETĖS

Gatvinis išretėjęs Matuizų k. Varėnos r.: gatvių struktūra ir sodybų išdėstymas palyginti laisvas [8; 3 planas]

Padrikas Kudlų k. buv. Eišiškių r. – savaimingai susiklostęs bajorkaimis [8; 1 planas]

Padrikas grupinis Lynežerio k. Varėnos r.: dalis jo sodybų neturi apibrėžtų ribų – viena sodybos erdve naudojami keletas šeimų [8; 2 planas]

bet įvairuojantys detalėmis pastatai, tarpai tarp jų, želdiniai (čia remiamasi K. Sešelgio [34] pateikta kaimavičių tipologija). Dzūkijoje, lyginant su kitais Lietuvos regionais, išlikę daugiausia Valakų reformos įtakotų gatvinių kaimų, kurių struktūra nedaug tepakito nuo anų laikų. Kadangi lenkų okupuotoje dalyje žemės reforma, kurios metu kaimai skirstyti į vienkiemius, beveik nebuvo vykdoma, tai pietryčių Lietuvą ir išskiria **gatvinių kaimų** gausa.

Valakų reformos metu susiformavęs gatvinio kaimo tipas darė įtaką ir vėliau, jau laisvai besikuriančioms gyvenvietėms. Daugiau ar mažiau savaimingai yra susiklosčiusios ir vadinamosios **gatvinės išretėjusios kaimvietės**: jų gatvės retai būna tiesios, paklūsta reljefui, sodybos įvairuoja forma ir plotu, pastatai sustatyti rečiau ir ne taip taisyklingai lyginant su režinėmis; jos darosi artimos padrikiams kaimams.

Padriki kaimai klostėsi savaimingai, nemaža jų dalis – bajorkaimiai (vadinamosios okolicos), kurių Valakų reforma nepalietė, jie išsirutuliojo iš senos kilmės vienkiemių. Daugiausia jų išlikę Dzūkijoje, būtent apie Eišiškes. Jie netvarkingos formos, sodybų sklypai išsimėtę pramaišiu, gatvės dažnai vingiuotos, paklūsta reljefui ar išvis tėra tik atsišakoję akligatviai. Prie padrikų kaimų priskiriamos ir **padrikos grupinės kaimvietės**, kurių sodybos neturi aiškių ribų, kadangi viena sodyba gali jungti keleto šeimų trobesius pagal seną Varėnos krašto paprotį gyventi vadinamosiomis „draugėmis“: tokių kaimavičių randama tik šiame krašte: tai Zervynos, Dubininkas, Lynežeris ir kt.

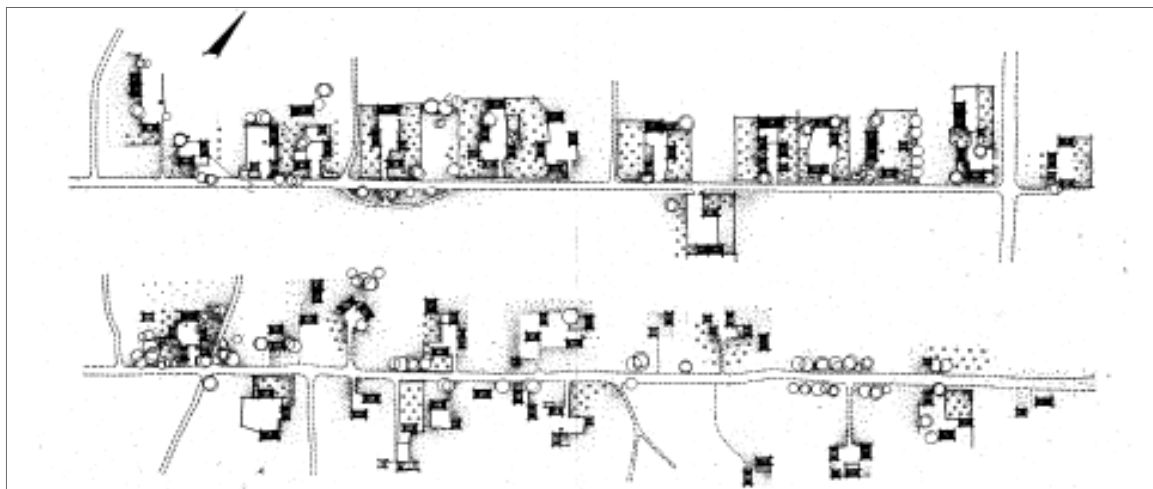
Išskirtinė Dzūkijos dalis yra vadinamoji dzūkų Užnemunė (kita Užnemunės dalis priklauso Suvalkijai). Valakų reformos metu joje taip pat buvo kuriami režiniai kaimai, nors jų išplanavimas nebuvo toks griežtas kaip kitose Lietuvos dalyse; nedidelė jų dalis išliko iki šiol. Po paskutiniojo LDK padalijimo Užnemunės administracinė priklausomybė vis keitėsi: 1795–1807 m. ji atiteko Prūsijai, 1807–1815 m. priklausė Varšuvos kunigaikštystei, 1815–1915 m.

Padriko Mančiagirės k. Varėnos r. vaizdas: laisvai išsidėsčiusius sodybų statinius vienija tvoros [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Išskirstyto į vienkiemius Dzūkų Užnemunės Mėčiūnų k. Lazdijų r. fragmentas [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Vienkiemis linijinis Maštalių k. Alytaus r.: dviem linijomis išdėstytos išretintos sodybos [8; 7 planas]

GYVENVIETĖS

Gatvinio Lieponių k. buv. Eišiškių r. sodybos vaizdas: pastatai sustatyti galais į gatvę; arčiausiai gatvės – pirkios ir svirno formuojamas švarus kiemas [LI; neg. nr. 5986]

Klepočių k. Trakų r. vaizdas: matyti ir galu, ir šonais į gatvę sustatytos pirkios, taip pat dzūkikiems kaimams būdingas gatvės išplatėjimas, kuriame pastatytas kryžius [LI; neg. nr. 5964]

Kluonų eilė iš nugarinės Milkūnų k. Šalčininkų r. pusės [LI; neg. nr. 5833]

buvo Rusijos imperijos dalis. Tačiau jau 1808 m. čia buvo panaikinta baudžiava, ir tai paskatino kaimų skirstymąsi į vienkiemius; masinis skirstymasis vyko XIX amžiaus viduryje. Gatviniai kaimai buvo retinami, dalis sodybų iškeliamos toliau, dažnai prie lygiagrečiai nutiesiamos gatvės. Taip suformuotos atskiros vienkieminių sodybų linijos: viena iš jų – senoji išretinta kaimavietė, kita ar kitos – naujos; tokių **vienkieminių linijinių kaimų**, būdingų visai pietinei Užnemunei, kitur nepasitaiko. Laikui bėgant jie retėjo, nes dalis sodybų išsikeldavo iš kaimų, sukurdamo atskirai esančius **vienasėdžius**, kurie šioje teritorijoje taip pat dažnai sutinkami.

Visoje Lietuvoje urbanistinis peizažas ėmė keistis 1906 m., kai Rusijoje buvo panaikinti išperkemieji žemės mokesčiai ir ūkininkams leista disponuoti savo žeme, tada daug kur buvo pradėta skirstytis į vienkiemius.

Lietuvos nepriklausomybės metais žemės reforma buvo tęsiama ir skatinama, todėl susiformavo ir nemažai vienkieminių kaimų, ir vienasėdžių. **Vienkieminių kaimų** sodybos (be minėtų linijinių) paprastai būna išsidėsčiusios padrikai. Kartais vienkieminę kaimavietę sudaro kelių sodybų grupė: branduolys, neretai susiformavęs paveldėtojų dalinantis sklypą, bei likusios atokiau esančios sodybos.

Įvairūs kaimaviečių tipai formuoja skirtingas **kompozicines struktūras**, ir tai lemia ne tik vaizdą, bet ir bendruomenės gyvenseną, žmonių santykius. Paprastai pagrindinė sodybas į visumą telkianti ašis yra gatvė arba gatvių sistema, nors ne visur tai vienodai ryšku. Akivaizdu, kad gatviniuose kaimuose gatvės vaidmuo ypač raiškus: į ją atgręžti išpuošti fasadai, gerieji kiemai, gėlių darželiai, koplytstulpiai, šalia jos statomi pagrindiniai sodybos pastatai – pirkia ir dažniausiai svirnas. Valakų reformos įtakoje galais į gatvę statyti pastatai bendram kaimavietės vaizdui teikia raiškų tūrį ir kiemo erdvių ritmą. Tokia jų padėtis išplečia kiemo erdvę, ją atveria bendruomeniniams ryšiams, tačiau dėl to sodyba netenka tam tikro uždaro ir jaukumo, kuris lengviau pasiekiamas, kai namas stovi lygiagrečiai gatvei.

Riba tarp gatvės ir sodybų beveik visuomet atitverta tvora ir užsodinta medžiais – tai vaizdui suteikia daugiau minkštumo, sodybų kiemams – atskirtumo. Kiemų perspektyvas Dzūkijoje dažnai uždaro stambūs kluonų tūriai. Jų eilė įspūdingai atrodo ir žvelgiant į kaimą iš toliau, ir iš įrengto ūkinio privažiavimo prie kitos sodybų eilės pusės. Dar vieną pastatų eilę gali sudaryti pirtelės, o kartais ir rūsių stogeliai, išdėstyti ant aukštumėlių.

Padrikos struktūros kaimuose, kurių gatvelės dažnai kreivos, besišakojančios, perspektyvos esti įvairesnės, vaizdo visuma sudėtingesnė, kartais net sunku atsirinkti, kuris pastatas kuriai sodybai priklauso. Gatvėms dzūkų kaimuose dažnai būdingi praplatėjimai, ir ne tik sankryžose, bet ir ties sodybų vartais: juose statomi kryžiai, koplytstulpiai. Laisvai išsidėsčiusių sodybų sudaromas vaizdas turtingas,

tapybiškas. Tačiau kartais jį nustelbia chaosas, ypač pastaraisiais laikais (po Antrojo pasaulinio karo), pristačius sodybų kiemuose naujoviškų ūkinių pastatų, o kaimo viešosiose erdvėse – betoninių pastatų sutapdintais stogais.

Vienkieminiai kaimai ir vienasėdžiai, ypač tie, kurie kūrėsi savaime, yra gerai pritaikyti prie reljefo, išsidėstę ant aukštumėlių, bet paprastai ne ant pačių aukščiausių kalvelių. Jie derinasi prie kraštovaizdžio dar ir dėl to, kad neretai būna supami želdinių. Tačiau linijiniai vienkieminiai kaimai akiai yra kiek neįprasti: jie kūrėsi tik šioje teritorijoje, o nutolusios viena nuo kitos, bet palei gatvę išsidėsčiusios sodybos nesudaro nei kaimo, nei paskirų vienkiemų vaizdo.

Akivaizdu, jog dėl prievartinių valdžios reformų įtakotos gyvenviečių struktūros esti mažiau tapybiškos, kartais net monotoniškos, ne taip gerai prisitaikiusios prie gamtinės aplinkos, tačiau taisyklingas jų vaizdas dažnai sukuria raiškesnę kompozicinę vienovę. Todėl itin svarbus jose tampa atskirų sodybų pastatų išvaizdos, puošybos variantiškumas: tą jautė meistrai, tad, nors ir turėdavo šablonus, kaskart ką nors dekore stengdavosi pakeisti, kad netoliese stovintys pastatai būtų bent skirtingai išpuošti.

Visų tipų kaimuose būdavo tvoros, o dažnai jos ir yra. Tvoros turi aiškią paskirtį ir savo ažūriškumu, masteliu papildo gatvės ir sodybų vaizdą. Gatvinių kaimų galuose bei atskirose dalyse seniau būdavo ir kaimo vartai. Dzūkų kaimavietėms būdingi bendruomeninę erdvę, tam tikrą centrą ženklinantys kryžiai, koplytstulpiai: jie statyti arba kaimavietės gale, arba gatvių sankryžoje, neretai trikampėje, arba, kaip minėta, gatvės išplatėjimuose. Taip pat

bet kurios gyvenvietės vaizdą labai pagyvina želdiniai, tačiau kai kur Dzūkijoje dėl lengvų žemių iššala medžių šaknys, tad želdinių guotai ar gausūs sodai būdingi ne visur.

Apibendrinant tradicinių Dzūkijos regiono gyvenviečių sandarą, galima teigti, jog ji yra įvairi, paveikta skirtingų istorijos procesų: čia aptinkama ir itin archajiškų formų, ir pačių naujausių, nors vis dar priskiriamų tradicinei architektūrai pavyzdžių. Todėl, ieškant šiuolaikinių sprendimų, kaskart galima ir dera prisitaikyti prie kurio nors tai vietovei būdingo urbanistinio modelio.

Sodyba gamtos prieglobsty Buteliūnų k. buv. Veisiejų r. [LII; neg. nr. 9703]

Vienkieminės sodybos palei Verknę ties Birštonu, 1959 m. [LNM; G.R.D. 2669/17]

SODYBOS

Sodyba – sodietiškos gyvenamosios erdvinis vienetas, mikropasaulis, jungiantis ir ūkinis, ir dvasinius gyvenimo aspektus. Bendruomenės tam tikrais istorijos trapiškais skaidosi į didesnes ar mažesnes šeimas, valdančias ūkį ir vienijamas joms priklausančio žemės ploto, statinių, želdinių. Paveldėjimai, turimų sklypų dalybos ar naujų žemių įsigijimas kaskart keičia valdų konfiguraciją, tačiau sodyba lieka vienijantis šeimos gyvenimą dariny, kuriame dera ir žmogiškosios reikmės bei vertybės, ir gamta su savo paslaptimis.

Sodybos struktūra priklauso nuo grupės veiksnių: gamtinių sąlygų, urbanistinio konteksto, istorinių aplinkybių, ekonominio ūkio pajėgumo, šeimos sąrangos ir gyvenimo kokybės sampratos. Raiškiai skiriasi valdžios primesti gyvenviečių, o kartu ir sodybų modeliai, kurie reglamentavo ir pastatų išdėstymo tvarką, nuo savaimingai susikūrusių sodybų, kurių sandaroje gerai išreikšta etnos samprata apie gyvenamosios erdvės formavimo vertybes.

Urbanistinio konteksto požiūriu gana aiškiai išsiskiria dvi sodybų grupės: **kaimų ir vienkiemų**; be to, sodybos konfiguracija priklauso ir nuo kaimavietės tipo. Pasiturinčių ir mažažemių žemdirbių sodybos skyrėsi visų pirma užimamu plotu ir pastatų

skaičiumi (sodyboje būdavo nuo vieno iki penkių ar daugiau pastatų). Visus skirtumus atstovaujantys sodybų tipai dažnai yra ne gryni, o pakoreguoti gyvenimo (ypač perstatant vėlesniais laikais), tačiau visi jie daugiau ar mažiau atspindi tradicinės sampratos apie gyvenimo kokybę bruožus.

Išraiškingos gatvinių režinių kaimų, susiformavusių Valakų reformos įtakoje, sodybos. Vykstant reformą buvo reikalaujama vienoje gatvės pusėje galais į ją statyti gyvenamuosius pastatus ir svirnas, o kitoje – likusius. Ši griežta struktūra ilgainiui suiro ir daugumoje sodybų pastatai dabar atsidūrę vienoje gatvės pusėje, tačiau dėl sklypo ribų apibrėžtumo jų išdėstymas ne itin varijuoja.

Gatviniams kaimams būdingos vadinamosios **linijinės** sodybos, kuriose pastatai statomi galais į gatvę viena ar dviem linijomis: gyvenamasis būstas visuomet stovi arčiausiai gatvės, priešais jį arba šalia – svirnas. Likusieji ūkiniai pastatai išdėstomi už jų (kartais pastatų galai sujungiami – tai būdinga Dieveniškų krašte). Tik kluonai būtinai statomi atokiau, dažnai jų masyvūs tūriai uždaro kiemo perspektyvą. Kiemai – gerasis, ūkinis ir kluonienas – išdėstyti vienas už kito ir paprastai būdavo atskiriami tvoromis.

Gatvinio kaimo sodyba: galais į gatvę sustatyti troba ir svirnas formuoja gerojo kiemo erdvę Ricielių k., buv. Veisiejų r. [LII; neg. r. 9618]

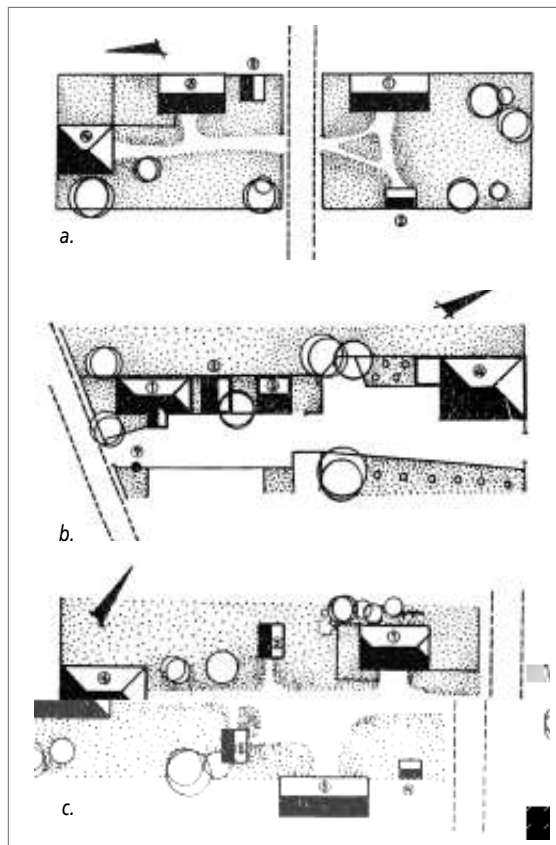
Padrikų kaimų sodybose pastatai išdėstyti daug laisviau: gyvenamasis būstas dažnai statomas išilgai gatvės, ūkiniai trobesiai dėstomi įvairiai, tačiau vis tiek aiški tendencija – svirnus statyti arčiau gyvenamojo būsto, o kluonus – toliau nuo kitų pastatų. Gerasis kiemas apima plotą aplink gyvenamąjį pastatą ir erdvę tarp jo ir svirno, ūkinis – palei tvartus, o prie kluono formuojama atskira erdvė – kluoniena; kiemus riboja pailgi trobesių tūriai, tvoros, želdiniai.

Draugėj gyvenančių šeimų **padrikų grupinių kaimų sodybose** vieno sklypo erdvė jungia kelių savininkų (paprastai paveldėtojų) trobesius. Pavyzdžiui, galais į gatvę paeiliui sustatomi trys gyvenamieji pastatai, priešais juos – svirnai, toliau sklypo gilumoje stovi trys tvartai, trys kluonai. Toks reiškinyas dažnas Varėnos rajone, kur buvo įprasta gyventi didelėmis šeimomis.

Vienkieminių kaimų sodybos gali būti stačiakampio plano arba laisvai išdėstytos, jos paprastai erdvesnės, mat neribojama kaimynai. Vienkiemių užstatymas įvairus, tačiau stengtasi, kad iš gyvenamojo būsto būtų matomi visi ūkio

Sodybų grupės fragmentas padrikame Musteikos k. Varėnos r. [32; 138 pav.]

Linijinės gatvinių kaimų sodybos: a) valakinė Matuizų k. Varėnos r. kaimo sodyba: pietinėje gatvės pusėje stovi pirkia ir svirnas, šiaurinėje – tvartas, kluonas ir rūšys [8; 12 pav.]; b) linijinė Žižmų k. buv. Eišiškių r. sodyba: paeiliui išdėstyti pirkia, svirnas, tvartas, kluonas [8; 13 pav.]; c) Lynežerio k. Varėnos r. dviejų linijų sodyba su kluonu, uždarančiu jos perspektyvą [8; 15 pav.]; 1 – pirkia, 2 – svirnas, 3 – tvartas, 4 – kluonas

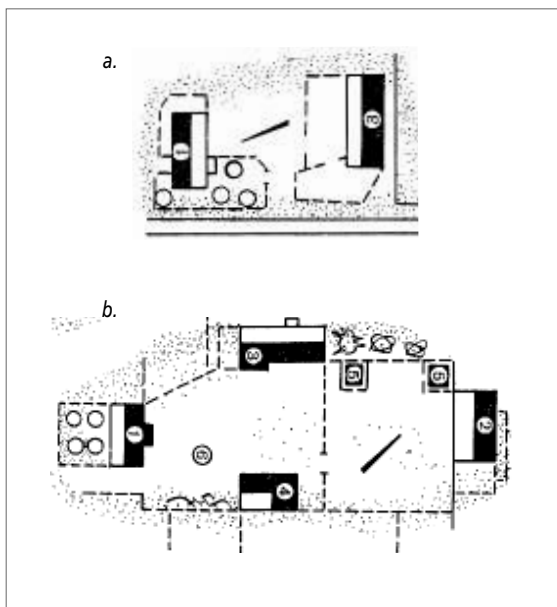

Padrikio grupinio Dubininko k. Varėnos r. sodybų išdėstymo pavyzdys: juodai pažymėti vieno, štrichu – kito savininko trobesiai [32; 23 pav.]

Laisvo plano vienkieminė pasiturinčio ūkininko sodyba Netiesų k. Varėnos r., kurią sudaro šeši pastatai [30; 56] (1 – pirkios, 2 – kluonai, 3 – tvartai, 4 – svirnai, 5 – rūšiai) [30; 56]

SODYBOS

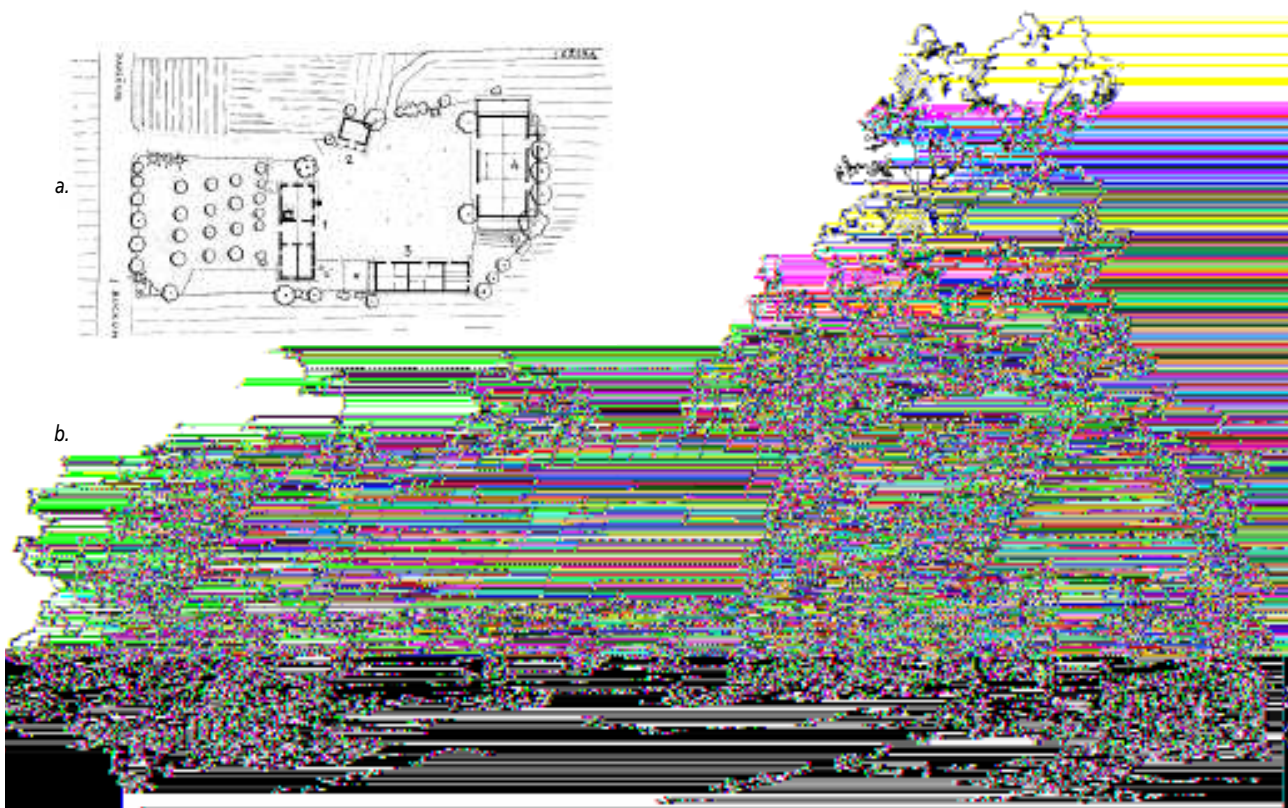

Mažažemio valstiečio sodyba Druskininkų k. Alytaus r., kurią sudaro tik gyvenamasis būstas ir tvartas; stačiakampio plano vienkieminė sodyba Jonionių k. Varėnos r.: pro gyvenamojo būsto langus gerai matyti visi ūkiniai trobesiai, švarųjį ir ūkinį kiemus skiria tvora (1 – pirkios, 2 – kluonai, 3 – tvartai, 4 – svirnai, 5 – rūšiai) [30; 56]

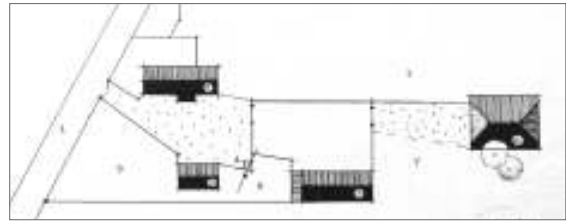
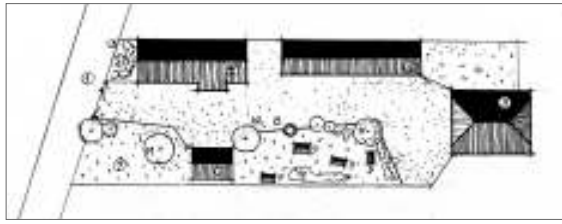
trobesiai, taip pat būdavo atskirtos gerojo ir ūkinio, kartais dviejų ūkinių kiemų, erdvės. Daugiau kiemų įrenginėta pasiturinčių ūkininkų sodybose, čia ir pastatų būdavo ne mažiau kaip penki. O bežemių sodybas sudarydavo vos du pastatai: gyvenamasis būstas ir tvartas, dažniausiai stovintys vienas priešais kitą.

Stačiakampis ar artimas jam užstatymas išskiria **užnemuniečių vienkiemius**: jie statyti aplink didžiulį keturkampį ar beveik keturkampį kiemą, kuris ne visuomet dalijamas į gerąjį ir ūkinį. Jei tvorų nėra, kiemai ne taip griežtai atskirti vienas nuo kito, tačiau didesniame plote erdvės savaime pasidalina. Būdingas keturkampis planas dažnai paryšklinamas tiksliu perimetru užtvėrtomis tvoromis, fiksuojančiomis sklypo kampus. Jei yra pirtis, nors jas statyti užnemuniečiams ilgą laiką buvo draudžiama, tai statoma toliau, atskirai nuo komplekso.

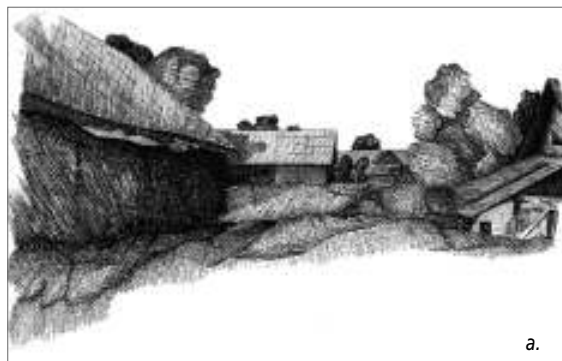
Taigi, **dzūkiškų sodybų erdvės sandara** įvairi, tačiau turi ir bendrybių, kurios būdingos daugumai regiono (o iš dalies – ir visos Lietuvos) sodybų.

Užnemunietiškas Papečių k. Lazdijų r. vienkiemis: pastatai išdėstyti aplink beveik keturkampį kiemą; raiškūs gyvenamojo būsto ir svirno ryšys (a – planas, b – gerojo kiemo vaizdas) [23; 32]

Sodybos Žemaitkiemio k. Birštono sav. vaizdai nuo klojimo ir nuo Nemuno pusės [M. Brasiūnaitės 2007 m. piešiniai]

a.

b.

Tvoromis aptvertos ir j erdvines zonas suskirstytos gatvinių kaimų sodybos; tarpai tarp pastatų sudaro nuo vieno iki trijų statinių aukščio:
a) Tiltų k. buv. Eišiškių r. [LII; 85/110], b) Vaikštenių k. Trakų r. [LII; 85/20]

Sodyba, tvoromis sudalinta į atskiras erdves-kiemus Peršėkininkų k. Alytaus r. [LII; neg. nr. 8903]

GYVENAMASIS BŪSTAS

PIRKIOS SANDARA

Seniausias ir būdingiausias gyvenamasis dzūkų būstas – *pirkia*, kuri Užnemunėje dar vadinama *troba*. Ji, atrodo, bus kilusi iš vienos patalpos rentinio pastato. Greta šios patalpos suformavus *priemenę*, atsirado iki šių laikų sutinkamas būstas – *vienagalė pirkia*. O iš kitos priemenės pusės pristačius dar vieną patalpą, susidarė *dvigalė pirkia* – labiausiai paplitęs gyvenamojo būsto tipas Dzūkijoje ir Aukštaitijoje. Kai kurie istoriniai procesai lėmė, jog tam tikru metu vyravo vienas ar kitas pirkios variantas. Pavyzdžiui, baudžiavos laikais, kai nuo gyvenamųjų būstų skaičiaus priklausė prievolės, naudingiau buvo dviem šeimoms gyventi po vienu stogu dvigalėje pirkioje.

Paprasčiausias pirkios planas – dviejų patalpų junginys, susidedantis iš pagrindinės patalpos, taip ir vadinamos *pirkia*, bei *priemenės*. Pirkia – tai nuolatinė šeimos buveinė, kurioje ruošiamas valgis, valgoma, miegama ir dirbama nemažai įvairių darbų. Joje daug vietos (nuo 1/4 iki 1/8) užima duonkepė krosnis, kuri kartu tarnavo ir šildymui, ir valgiui virti. Krosnis stovėdavo prie įėjimo taip, kad langas apšviestų jos angą. Kol pirkioje būdavo audžiama, čia turėjo tilpti ir audimo staklės, kurios taip pat užėmė daug vietos, todėl beveik kvadratinė patalpa buvo paliekama vientisa, erdvi, su langais iš dviejų arba trijų šonų. Valgomasis stalas su suolais stovėdavo priešingame krosniai kampe, tarp

galinės ir šoninės sienos, dažniausiai pietrytinėje pusėje. Ši vieta buvo laikoma šventa, ji vadinta *krikštasuole*, dzūkuose – dar *pakūcia*. Kertėje kabojo lentynėlė su svarbiais daiktais (pvz., dokumentais), rankšluostinė, aplink ją – šventi paveikslai, o virš šio stalo, dažniau per šventes, kabėjo *sodas*. Čia buvo atliekamos apeigos per namų šventes, užstalėje sodinami garbingiausi šeimos nariai, svečiai, kertėje statomas pirmasis prapjautų javų pėdas.

Priemenėje kadaise buvo atliekami ir namų ruošos, ūkio darbai, po to ji tapo tik pereinamąja patalpa, apsaugančia gyvenamąsias nuo tiesioginės išorės įtakos. Joje laikyti daiktai, įrengtos kopėčios į pastogę, o ji pati dažnai būdavo be lubų. Dzūkijai daugiau būdingos siauresnės nei kitur priemenės, sudarančios apie pusę pirkios ploto, jose retai būna antras išėjimas į lauką.

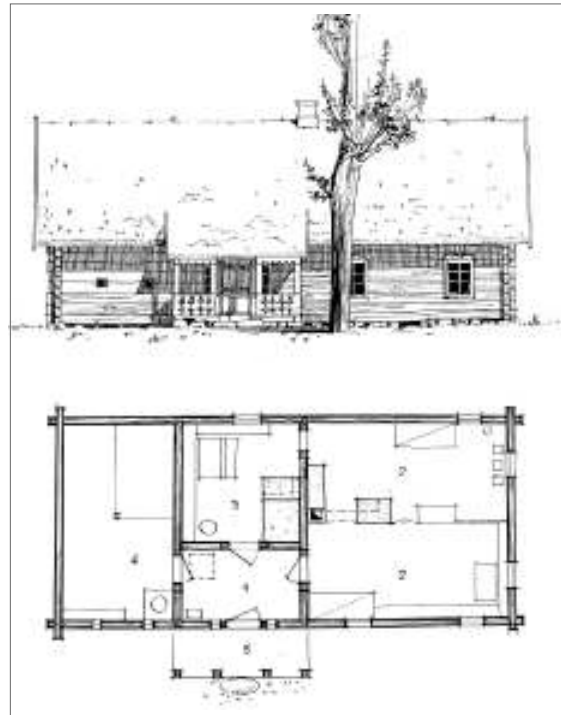
Dzūkai dažnai statydavo ir vadinamosios neišvystytos dvigalės pirkios variantą: iš kitos priemenės pusės būdavo pristatoma kamara, kurioje ir miegodavo. Tačiau paplitę ir erdvios dvigalės pirkios, jose, kaip minėta, kai kada gyvendavo kelios giminaičių šeimos. Tuomet abiejuose pirkios galuose būdavo gyvenamosios patalpos. Kai gyventojų mažiau, viena iš jų galėjo būti *seklyčia*, skiriama tik svečiams priimti, todėl užlaikoma švari, nes kasdieną ten negyvenama.

*Vienagalė pirkia čukuriniu stogu, statyta 1918 m.
Jonėnų k. Lazdijų r. [LDM; LFn-1353a]*

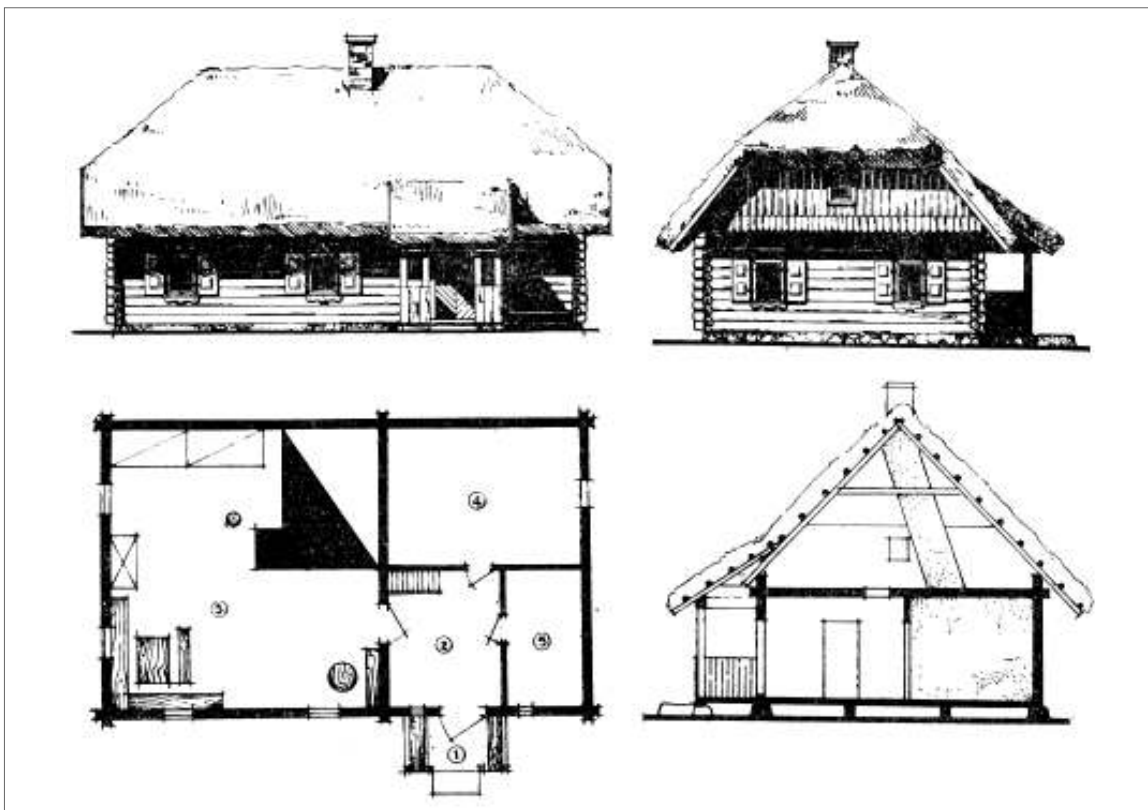

Vienagalės pirkios, susidedančios tik iš pirkios (1) ir priemenės (2), priekinis fasadas ir planas Nemunaičio k. Alytaus r. [LII; 106/14]

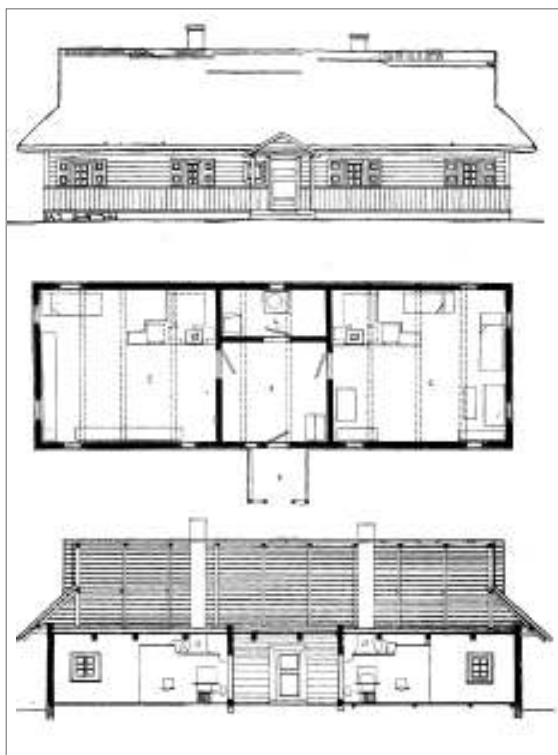

Nepilnai išvystyta dvigalė pirkia (priekinis fasadas, planas) Milkūnų k. Šalčininkų r.: nuo priemenės (1) atskirta patalpa virtuvei (3), kamara (4), pirkios erdvė suskaidyta į du atskirus kambarius (2) [LII; 85/8]

Vienagalės pirkios (fasadai, planas, pjūvis) Dubičių k. Varėnos r.: nuo priemenės (2) atidalintos į kambarus (4,5); stogo forma pusvalminė [16; 137]

GYVENAMASIS BŪSTAS

Abiejuose galuose gyvenama pirkia (priekinis fasadas, pjūvis, planas)
Zervynų k. Varėnos r., priemenėje atskirta patalpa kamarami
[21; 17 pav.]

Visos trys pagrindinės pirkios patalpos vėlesniais laikais įvairiai skaidytos. Priemenės erdvė dažnai dalijama pertvara, įrengiant kamara daiktams ir maisto produktams arba virtuvę. O ir pirkios patalpa, norint atskirti miegamąsias erdves, pradėta skaidyti pertvaromis, kartais nuolatinėmis, o dažnai tik užstatant spintomis ar kabinant užuolaidą.

Ilgą laiką pirkios būdavo dūminės, taigi krosnys neturėjo kaminų. Todėl lubose dūmams išeiti būdavo padaroma skylė, vadinama *aukštiniu*; *čiukurai* – angos stogų kraigų galuose tarnavo tam pačiam tikslui. Grindys ir lubos pirkiose atsirado ne iš karto, nors miškingoje Dzūkijoje lentinės grindys naudotos jau nuo seno. Kai kur priemenėse iki šiol išlikusi plūkto molio asla. Lubos daromos iš lentų, dažnai vožtinės, apšildymui ant jų būdavo pripilama spalčių. Iš vidaus sienos nebuvo apkalamos, tačiau dzūkai jas neretai, kaip ir krosnį, tinkuodavo balta.

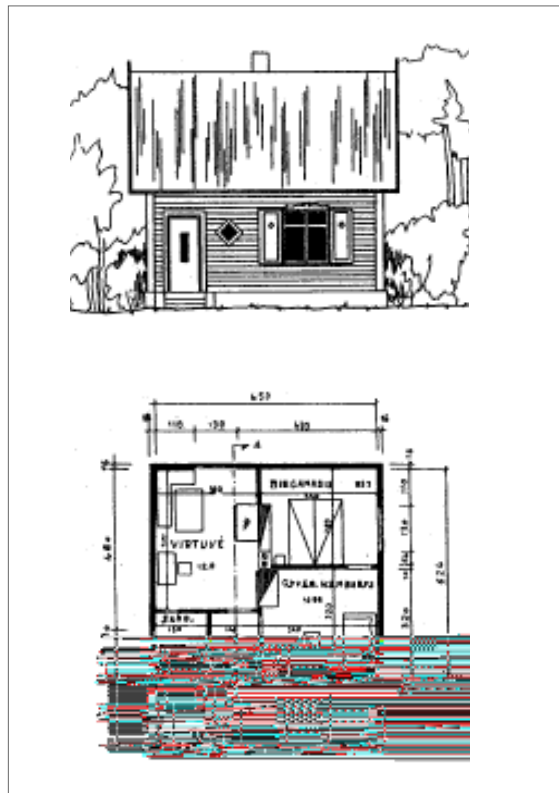
Kitokie ir pagal proporcijas, ir pagal vidinę sandarą XX a. paplitę gyvenamieji būstai, vadinami *kompaktiškais*. Jie pradėti statyti tarpukariu, atsižvelgiant į leidinių rekomendacijas, ir yra platesni ir trumpesni nei senosios pirkios. Gerokai pasikeitė plano sandara: virtuvė pastato viduryje, maža priemenė, dažnai iš abiejų pusių pristatyti prieangiai. Dar artimesnius kvadratui plane namus siūlė pokario projektuotojai: nors pradžioje buvo stengiamasi naudoti ir tradicines išraiškos priemones, tokie pastatai labiau tiko mažiems kelių arų sklypams gyvenvietėse.

Dvigalė pirkia Driežiškių k. buv. Jiezno r. [LII; neg. nr. 8083]

Apibendrinant galima teigti, jog tradiciniai dzūkų gyvenamieji būstai – pirkios (trobos) – ir išplanavimu, ir išorine forma siejasi su Rytų Lietuvos tradiciniais būstais, tačiau esti mažesnių gabaritų nei kitur. Pailguose pirkių tūriuose patogiu išdėstyti stačiakampio plano patalpas, o sodybose jie raiškiai formuoja kiemų erdves. Vėlyvieji, XX a. paplitę plano struktūros variantai, vadinamieji kompaktiški būstai, yra tokie patys kaip ir visoje Lietuvoje; trumpas ir platus jų tūris, lyginant su senąja pirkia, ne taip darniai integruojasi į kraštovaizdį, turi mažiau įtakos kiemų formavimui, tačiau jie vis dar yra artimi tradiciniam pavaldai.

Kompaktiško būsto plano pavyzdys Mižonių k. Alytaus r. [30; 62]

Pokarinio gyvenamojo namo projekto, kuriame naudojami tradiciniai elementai, pavyzdys [3; 197 pav. arch. A. Andriūsis]

Kompaktiškas būstas Senkonių k. Lazdijų r. [A. Andriūšytės 2007 m. nuotr.]

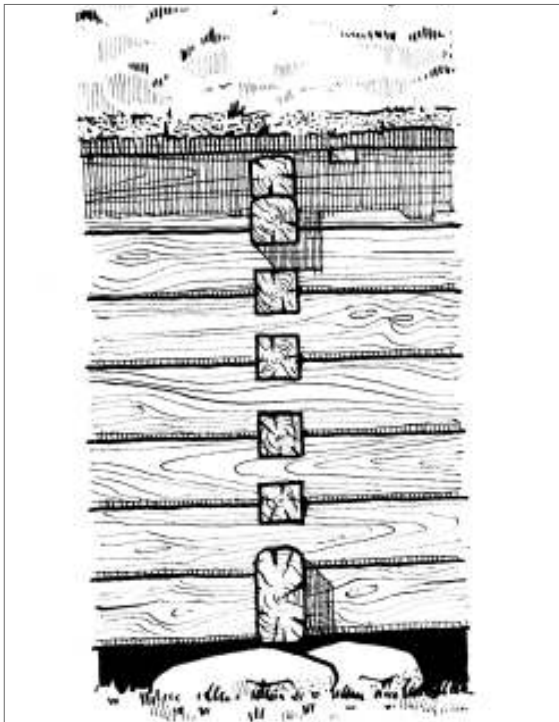
GYVENAMASIS BŪSTAS

Pirkios Ašašninkų k. buv. Druskininkų r. fasadas, kuriame matyti apkaltos kertės ir tvorelė ties pamatu, ribojanti pašalą; prieangio pamatai akmeniniai [VUB; F81-P47]

Pirkios Pagaujėnų k. Šalčininkų r. fasadas, kuriame matyti akmeniniai pamatai, sienos apkaltos vertikaliomis lentomis, stogas pusskliautinis [LII; 85/12]

Akmenų pamatas po konstrukcine jungtimi Klepočių k. Trakų r. [LII; 85/21]

Rentiniai

Senųjų pirkių būdai, jų konstravimo būdai ir proporcijos labai priklausė nuo statybinės medžiagos: beveik visa Dzūkija pasižymi tuo, kad čia randama nedaug akmenų ir molio, tačiau pakanka medienos. Todėl trobesių statyboje vyrauja apvalių ar tašytų rąstų rėstinės sienos. Rąstų ilgis ilgą laiką buvo pastato plotį nustatantis matmuo, todėl iš horizontalių rąstų, kurių ilgis siekia 6 metrus (būna ir 7 m, net daugiau), vainikų suręsta artima kvadratui patalpa – trobesio konstrukcijos pagrindas. Sienų aukštis apie 2,5 m, ilgoji pastato kraštinė priklauso nuo patalpų skaičiaus, todėl jos ilgis svyruoja maždaug nuo 10 iki 17 m.

Rąstai, ypač gyvenamiesiems būstams (taip pat ir svirnamams), parenkami geri, stori, pušiniai, į išorę dedama šiaurinėje pusėje augusi dalis (mediena čia tankesnė), tarpai tarp rąstų užtepami moliu, gyvenamųjų būstų ir tvartų – dar užkamšomi samanomis. Siekiant sienojus labiau tarpusavyje suglausti ir sieną padaryti šiltesnę bei tvirtesnę, apvaliuose rąstuose padaromos horizontalios išdrožos – sąlaidos. Dzūkijoje dažniausiai sutinkama pusiau apskrita sąlaidos išpjovos forma. Tradiciškai senesnis sunėrimo kampuose būdas, kai rąstai sukertami į kertes, paliekant atsikišusius galus, vėlesnis – kai suleidžiami į lygų kampą – spyną. Rąstams sudurti naudotos įvairios technologijos: ir paprastai juos suglaudžiant, ir sutvirtinant tarpusavyje, ir rąstų galus įleidžiant į vertikalių stulpą, vadinamą švilium. Sumažėjus pastogėms, siekiant apsaugoti rentinį nuo puvimo pradėta jas apkalti vertikaliomis lentomis: arba tik kertes, arba visas sienas.

Pamatai kadaise buvo daromi menki (ar net išvis jų nedarydavo), tad dažniausiai rentinio kampuose ir ties viduriu buvo padedamos medžio trinkos (ar stambesni lauko akmenys, nors jų Dzūkijoje pasitaiko retai), ant kurių jau renčiamas pamatinis vainikas. Kad pro apačią nepatektų šaltis, būdavo suformuojamas pašalys: tarpas tarp žemės ir sienos apipilamas spaliais, samanomis, žvyru ir apiplūkiamas moliu, jo pakraščiai sutvirtinami tvorelėmis ir netgi apsodinami daugiametėmis gėlėmis. XX a. paplito ištisiniai mūro pamatai: iš akmenų, molio plytų, surišami kalkėmis, cementu, betonu.

a. Rąstų sunėrimas į kertes, paliekant atsikišusius galus Kiemelių k, Kaišiadorių r. [LII; neg. nr. 7942] b. Rąstų sunėrimas suleidžiant į lygų kampą – spyną Mardosų k. Prienų r. [27; X pav.] c. Šulas Mardosų k. Prienų r. [27; X pav.]

Stogai

Stogų konstrukcijos Dzūkijoje labai įvairios: iki šiol čia pasitaiko archajiškų jų sąrangos variantų. Viena seniausių – *čiukurinė* – buvo plačiai paplitusi; Dzūkijoje iki šiol galima aptikti pavienius jos pavyzdžius. Tai iš esmės keturšlaitis stogas, kurio kraigo galuose suformuotos angos. Naudotos ir kitos stogų formos: *keturšlaitė (valminė)*, *puskliautinė (pusvalminė)*, vėlesniais laikais itin išplito *dvišlaitė*. Kai kurios šių formų sudaro mišrius variantus, pvz., gali būti *čiukurinis pusvalminis* stogas, o vadinamoji *laužyta forma* yra dvišlaitės ir čiukurinės derinys, būdinga tik Dzūkijai.

Dvišlaičiuose ir pusvalminiuose stoguose atsivėrusių skliautų apačioje gali būti formuojami *stoginukai*, saugantys viršutinius sienos vainikus nuo kritulių. Pasitaiko ir dvejopos formos stogų: viena pusė, kuri dažniausiai atsukta į gatvę, yra dvišlaitė, o kita likusi senoviška – keturšlaitė. Dvišlaičiai stogai paplitę visoje Dzūkijoje, keturšlaičiai, taip pat ir čiukuriniai – pietrytinėje ir pietinėje dalyse, puskliautiniai – į šiaurę nuo Vilniaus.

Stogo nuolydžio kampas mūsų platumose, kur gausu kritulių ir supustomos nemenkos sniego kepurės, svyruoja apie 42 laipsnius. Be to, kuo senesni trobesiai, tuo stogo projekcinės plokštumos santykis, lyginant su sienos aukščiu, bus didesnis, taip pat ir platesnės pastogės, tačiau gyvenamuosiuose pastatuose jos menkesnės nei ūkiniuose (šis santykis svyruoja nuo 1:1 iki 1:2).

Pirklių stogų konstrukcija gegninė, ją sudaro sunertų gegnių poros. Čiukurinis stogas konstruojamas galinių valmų gegnes tvirtinant ant skersinės lentelės – apatinės čiukuro briaunos.

Stogų danga paprastai būdavo šiaudinė; šiaudus sutvirtinančios detalės: išsikišančios vėjalentės – *lėkiai* – bei *sluogčių* ant kraigo ritmas praturtindavo trobesio siluetą. Paežerėse stogams dengti buvo naudojamos švendrės; taip pat būdavo dengiama lentelėmis, malksnomis, skiedromis, gontais, kai kur ir čerpėmis, o paskutiniu metu paplito skarda ir šiferis, kuris gerokai menkina pastato išvaizdą.

Keičiantis stogų formai ir mažėjant pastogėms, atsirado papildomų konstrukcinių ir architektūrinių priemonių, skirtų apsaugoti sienų plokštumas ir įėjimus: tai sienų apkalimas ir prieangiai. Atvirų prieangių, dar vadinamų gonkomis, taip pat uždarytų, o vėliau ir verandų, dažniausiai statomų priešingoje pastato pusėje, atsiradimas gerokai keitė tūrinį namo vaizdą, juo labiau, kad jos dažnai būna gausiai ir išraiškingai dekoruojamos.

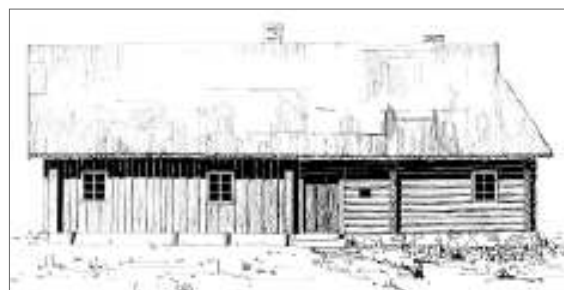
Pirkia čiukuriniu stogu Nemunaičio k. Alytaus r. [LII; neg. nr. 9774]

Pirkios iš Zervynų k. Varėnos r. čiukurinio ir dvišlaičio stogo formų derinys (jos brėžiniai pateikti 16 psl.) [LLBM]

Pirkia dvišlaičiu stogu su stoginuku ir vienašlaičiu prieangiu Lieponių k. buv. Eišiškių r. [LII; neg. nr. 5989]

Troba su skirtingomis stogų galų formomis: atnaujinus vieną trobos pusę taip pat pasikeitė sienų tekstūra, pamatai Ricelių k. buv. Veisiejų r. [LII; 106/6]

PIRKIOS PUOŠYBA

Dzūkija, nors ir menkesnių ūkių kraštas, puošybos gausa ir įvairovė ne tik nenusileidžia kitiems regionams, bet netgi kai kuriuos lenkia, nors galima teigti, jog daugiau puošiami buvo pasiturinčių ūkių pastatai. Tarp Lietuvos etnografinių regionų trobesių puošyboje yra nemažai bendrumų, bet egzistuoja ir skirtumai. Iš bendrumų paminėtinas puošiamų elementų tapatumas, iš skirtumų – jų puošybos intensyvumo, iš dalies ir motyvų įvairovė.

Tradicinės architektūros puošyba ypatinga, ji liudija senųjų meistrų ir gyventojų skonį, sumanumą bei sveiką saiko nuojautą. Ji liudija ir tradicijų perimamumą bei kūrybišką jų interpretavimą: besikeičiant gyvenimo sąlygoms, trobesių formoms, konstrukcijoms, medžio apdorojimo technologijoms, puošyba keitėsi ir darėsi turtingesnė, tačiau išliko artima liaudies meno dvasiai, artima žmogui ir gamtai. Dauguma jos elementų sukurti iš medžio, tai lėmė ir raštų pobūdį. Kaip ir visur liaudies mene, būdingi geometriniai, augaliniai ir gyvūniniai motyvai, rečiau pasitaiko dangaus šviesulių ar antropomorfinių figūrų; motyvo pobūdis dažniausiai priklauso nuo detalės, kuri puošiamą. Pavyzdžiui, stilizuoti augalų ir gyvūnų vaizdai dažniau pasitaiko lėkių ir antlangių dekore, tai yra tų elementų, kurių dydis santykinai mažas, tuo tarpu stambesni plotai dažniau išstipdomi

geometriniais raštais – tai stogų skliautų, durų varčių plokštumos, sienų apkalimas.

Tradicinė puošyba itin tektoniška: puošiamos bene išimtinai konstrukcinės detalės, sankirtos, angokraščiai, konstrukciniai mazgai. Čia pat reikia paminėti, jog puošyba ir tikslinga: jos sudėtingumo bei apdorojimo kruopštumo laipsnis priklauso nuo to, ar toli nuo žmogaus akių esti puošiamos detalės. Tikslingumas pasireiškia ir puošybos intensyvumo atitikimu pastato ir jo dekoruojamos dalies svarbai erdvinėje struktūroje: labiausiai puošiami gerąjį kiemą supantys pastatai, į kaimo gatvę atgrežti fasadai. Jo ir kitų priemonių dėka pasiekama vaizdo vienovė, pusiausvyra tarp puošiamų ir neapdailinamų plotų, stambių ir smulkių detalių. Be to, viename pastate nebūna dekoruojamos visos puoštinės detalės – taip pasireiškia subtilus saiko jausmas. Būtent tradicinėje architektūroje labai vykęs yra kompozicinio mastelio derinys: palyginti stambių statinių, monumentalių stogų fone smulkūs puošybos ornamentai atrodo itin jaukiai. Toks sudėtingas, turtingas ir tuo pačiu saikingas, pritaikytas žmogaus suvokimui mastelis labai būdingas tradicinei lietuvių architektūrai. Trobesių ornamentų raštų visuma sudaro tarsi virpantį ažūrą, todėl erdvė atrodo gyva, vaizdas – artimas gamtai, kurioje nuolat sutinkami stambių ir smulkių elementų deriniai.

Būdinga dzūkios pirkios puošyba apdailinant vėjalentes, jų sandūrą, skliautą, karnizą, langų apvadus. Stakliškių k. buv. Jiezo r. [LI]; neg. nr. 8092]

Lėkiai

Gyvenamasis būstas – pirkia ar troba – vienas labiausiai puošiamų sodybos pastatų. Tektoniškumas būdingas ir nuo seniausių laikų puošiamoms detalėms, ir vėlesnėms. Pavyzdžiui, čiukuro – angos stoge – pakraščius sutvirtinančios ir šiaudus nuo vėjo draikymo saugančios vėjalentės gali sudaryti paprastą kryžmą arba būti apdailintos, taigi įgyti tam tikrą pavidalą ir tapti lėkiais. Šis bene archajiškiausias puošybos elementas nusipelno ypatingo dėmesio, kadangi jo, kad ir palyginti nedidelio, buvimas keičia pastato tūrio vaizdą ir net visos sodybos silueta, nes yra raiškus ir matomas iš toli. Į viršų lietaus ir vėjų pagairėje iškeltas puošmuo greičiau negu kiti nenyksta, todėl šiandieniniuose kaimuose retai besutinkamas, tačiau senos nuotraukos bei piešiniai rodo, jog tai būta itin mėgstamo pastatų stogų užbaigimo, o jo motyvai, tikėtina, turėję ir mitologinę prasmę. Pietų Lietuvoje jie dar vadinami *ragovikais*, *apūkais*, o rytų – *paukščiukais*; tai sietina su jų pavidalais. Gali būti, jog seniausieji lėkiai formuoti tarsi jaučio ragai – tokių Dzūkijoje dar yra iki šiol. Taip pat Dzūkijoje užfiksuota lėkių su paukščių, žirgų, augalų, geometrinių formų, kartais primenančių verpstes, motyvais, kai kada pasitaiko ir žmogaus pavidalo. Sudėtingesni kiaurapjūvio technika atlikti lėkiai dažniau puošia prieangių stogelius, nes šie žvilgsniui artimesni. Lėkių dydis, lyginant su pastatu, itin svarbus struktūrinis ir jų pačių, ir viso pastato kompozicijos matmuo, į kurį neatsižvelgus lėkiai gali tapti nedarniu prielipu.

Ragų pavidalo lėkiai ant pirkios Birštono apyl. kraigo formuoja išraiškingą silueta, 1938 m. [LNM; E21509]

Čiukurinio stogo vėjalenčių kryžma sudaro lėkius, užbaigiančius pastato tūrį. Nemunaičio k. Alytaus r. [LII; neg. nr. 9753]

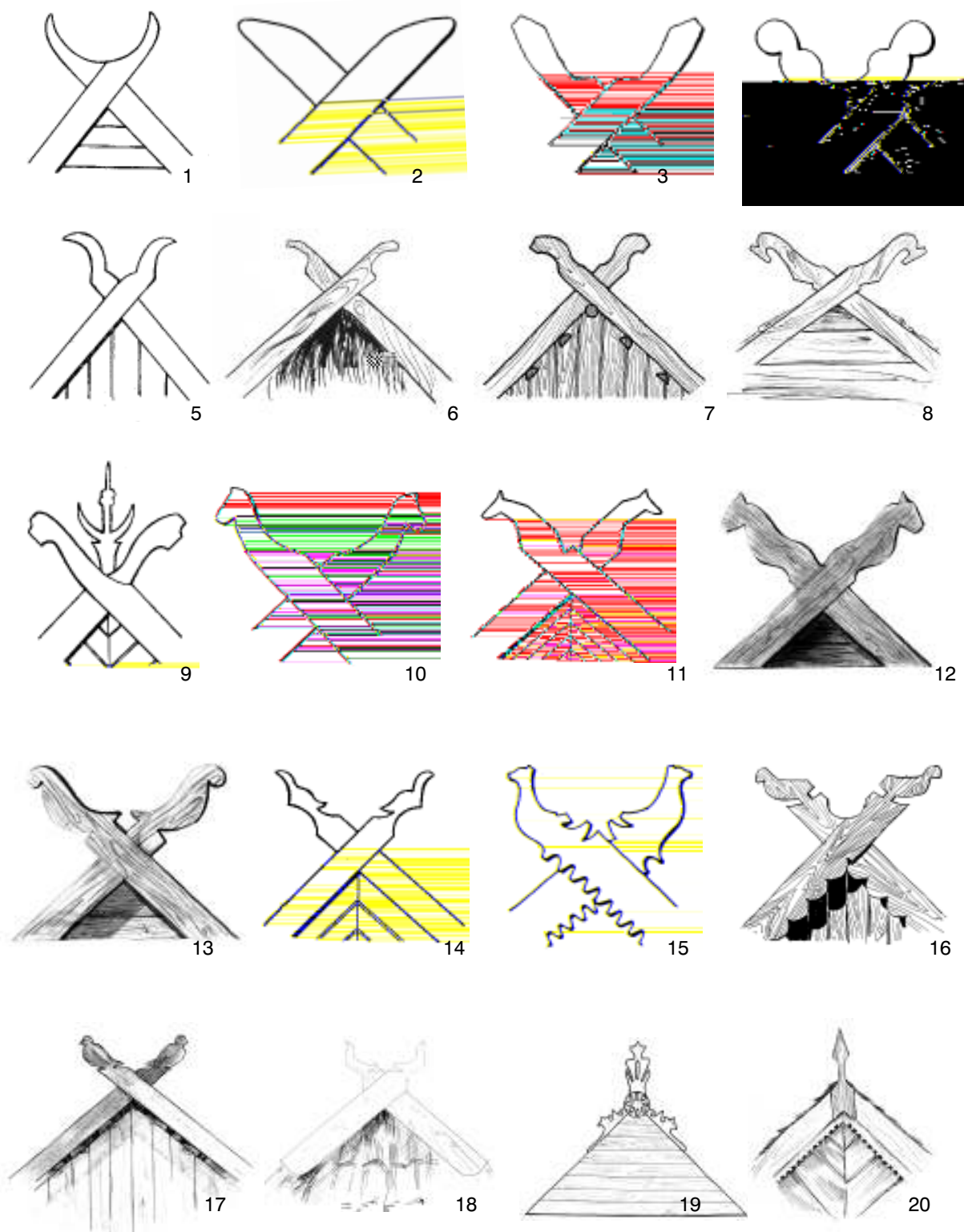

Troba papuoštu skliautu, lėkiais. Aleksejiškių k. buv. Veisiejų r. [LII; neg. nr. 9670]

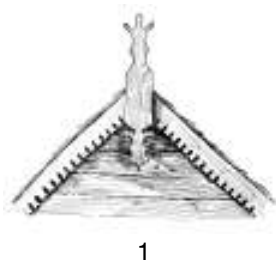
Žirgelių pavidalo lėkiai ant pirkios Meteliuose kraigo; jų ažūrą kartoja sluogčių ritmas [LDM; LFn-1515b]

PIRKIOS PUOŠYBA

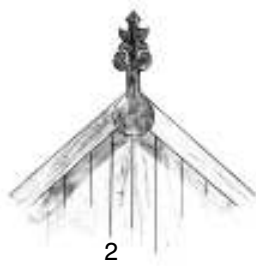

Lėkiai:

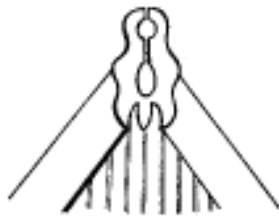
1. Krikštonių k. Lazdijų r. [30; 73] 2. Alytaus r. [23; 95 pav.] 3. Alytaus r. [23; 95 pav.] 4. Pietų Lietuva [23; 95 pav.] 5. Krikštonių k. Lazdijų r. [30; 73] 6. Nemunaičio k. Alytaus r. [LII; 106/1] 7. Zagarių k. Vilniaus r. [LII; 85/28] 8. Krokininkų k. Alytaus r. [LII; 106/1] 9. Siponių k. Prienų r. [30; 73] 10. Papečių k. Lazdijų r. [23; 97 pav.] 11. Krikštonių k. Lazdijų r. [30; 73] 12. Meteliai, 1955 [LDM; Pb-692;] 13. Meteliai [LDM; Pb-693] 14. Nešeikių k. Prienų r. [30; 73] 15. Prienų r. [23; 96 pav.] 16. Raudonikių k. buv. Veisiejų r., 1959 [LII; 106/9] 17. Ežerėlių k. Lazdijų r., 1955 [LDM; Pb-695] 18. Stakliškės buv. Jiezo r. [LII; 88/18] 19. Kučiūnų k. buv. Veisiejų r. [VUB; F81-P2642] 20. Obelių k. buv. Vievio r. [LII; 88/30]

1

2

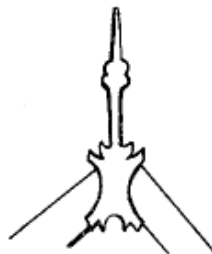
3

4

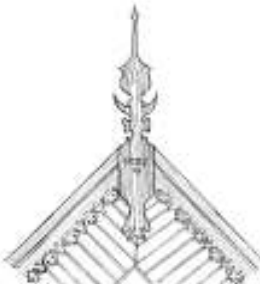
5

6

7

8

9

10

11

12

13

Lėkiai:

1. Geibonių k. Vievio r. 1956 m. [LII 88/18] 2. Buteliūnų k. buv. Veisiejų r. 1955 m. [LDM; Pb-694] 3. Uosos k. Prienų r. [30; 72] 4. Žvyrėnų k. Prienų r. [30; 72] 5. Nečiūnų k. Prienų r. [30; 72] 6. Siponių k. Prienų r. [30; 72] 7. Daržinykų k. buv. Eišiškių r., 1957 m. [LI; 85/31] 8. Tiltų k. buv. Eišiškių r. 1957 m. [LI; 85/10] 9. Vaikštenių k. Trakų r. 1957 m. [LI; 85/17] 10. Čižiūnų k. Varėnos r. [33; 152 pav.] 11. Šilėnų k. Vilniaus r. [VGTU AF stud. 2004 m. nuotr.] 12. Priėngio lėkis Paaliosės k. Elektrėnų sav. [L. Markejevaitės 2004 m. nuotr.] 13. Priėngio lėkis Sidaronių k. Vilniaus r. [L. Markejevaitės 2006 m. nuotr.]

PIRKIOS PUOŠYBA

Pirkios Saidžių k. Trakų r. skliautas [VGTU AF stud. 2006 m. nuotr.]

*Stoginuko krašto apdaila Mažųjų Lieponių k. Trakų r.
[A. Švirmicko 2007 m. nuotr.]*

*Gausiai dekoruotas pirkios Milkūnų k. Šalčininkų r. skliautas
[LII; neg. nr. 8092]*

Skliautai

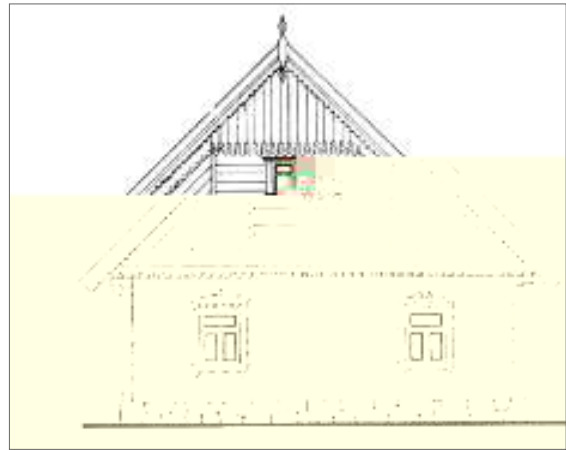
Kintant stogų formai ir atsiveriant skliautams, jų pakraščiai ir plokštumos taip pat dažnai dekoruojamos. Vėjalentės, skliauto ir stogo plokštumos riba, apatinė briauna ar stoginuko apačios linija išpjaustomos dantukų, lankelių, ratukų, augalų siluetų ornamentais, kurių kartotinis sudaro išraiškingą piešinį: paprastai užtenka vieno ar dviejų motyvų, kartais panaudojamas kiaurapjūvis. Kitoks yra pačios skliauto plokštumos dekoras. Dažnai tai būna atskirus jo plotus skirtingomis kryptimis užpildančių skliauto lentelių raštas. Paprasčiausias jų, kai dalis skliauto užpildoma vertikaliai, dalis – horizontaliai grupuojamomis lentelėmis. Be to, Dzūkijoje itin mėgiami deriniai iš įžambiai sudėtų lentelių – jie sudaro išraiškingus eglučių ar rombų piešinius. Skliauto, kuris regimas iš toli, lentelių pakraščiai, skirtingai negu durų, dažniausiai neprofilijuojami, tačiau horizontalios sandūros tarp skirtingomis kryptimis sudėtų lentelių plotų kartais išpjaustomos panašiai kaip pakraščiai. Taip apkalimas, naudojamas skliauto sienos apsaugai, įgauna dekoratyvų vaizdą, kurį neretai papildo jo plokštumoje įtaisomi langeliai su puošniais apvadais (kartais vietoj langelių išpjaunamos apvalios ar dar kokios formos angos). Dzūkijoje dvišlaičių stogų skliautai puošiami dažnai ir gausiai; gatviniuose kaimuose, ir ne tik juose, atgręžto į gatvę skliauto dekoras dažnai būna kur kas intensyvesnis nei kitame pirkios gale. Jo ir lėkių bei langų apvadų derinys gerokai praturtina pastato vaizdą, tačiau retai peržengia saiko ribą.

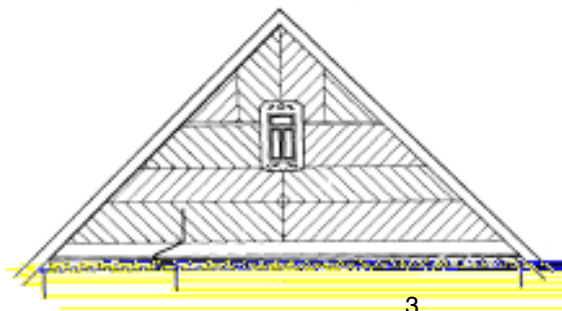

1

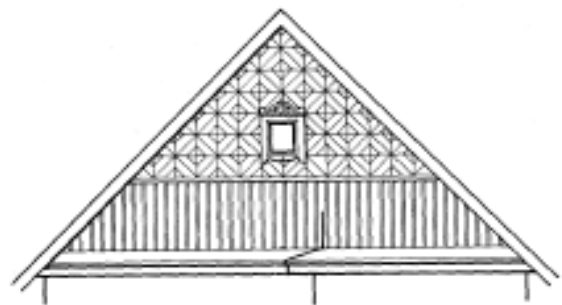
2

3

4

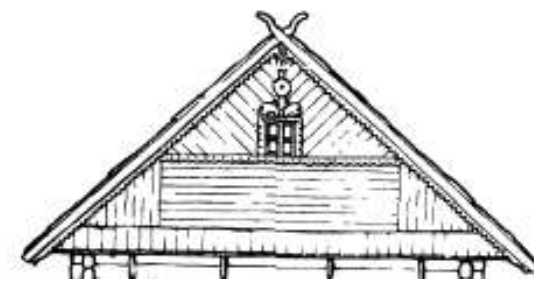
5

6

7

8

Dekoruoti skliautai:

1. Jokubiškių k. Trakų r. [23; 85 pav.] 2. Stakliškių I k. Prienų r. [23; 86 pav.] 3. Dubaklonių k. Varėnos r. [23; 93 pav.] 4. Alšininų k. Prienų r. [23; 92 pav.] 5. Alytaus r. [23; 93 pav.] 6. Medžionių k. Prienų r. [23; 92 pav.] 7. Alytaus r. [23; 93 pav.] 8. Antakalnio k. Varėnos r. [23; 83 pav.]

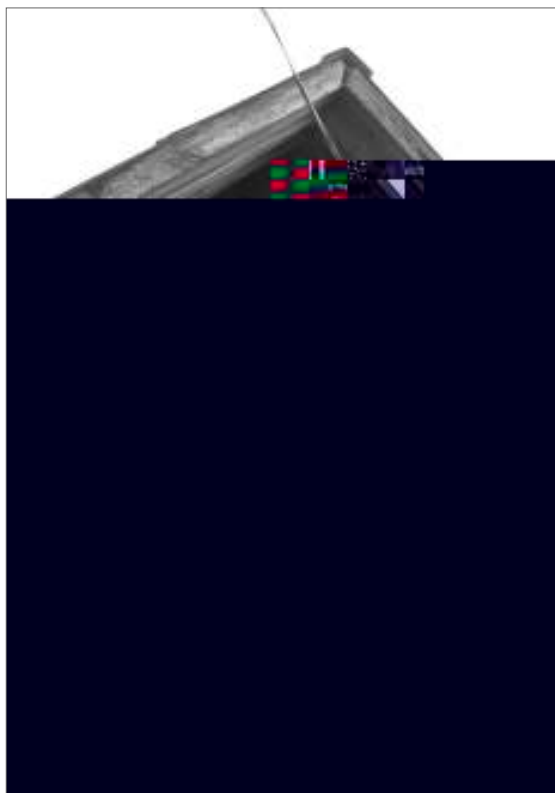
PIRKIOS PUOŠYBA

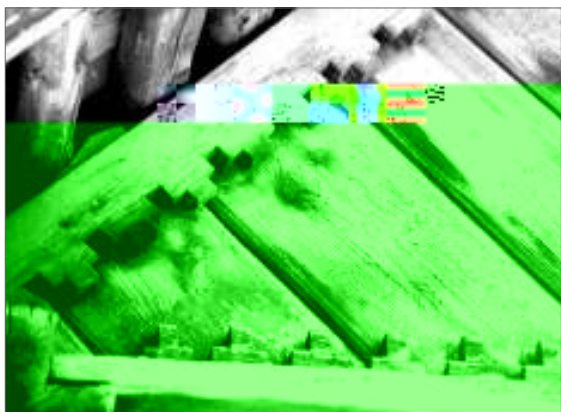
Pylimų k. Vilniaus r. [VGTU AF stud. 2006 m. nuotr.]

Dambriškių Vilniaus r. [L. Markejevaitės 2006 m. nuotr.]

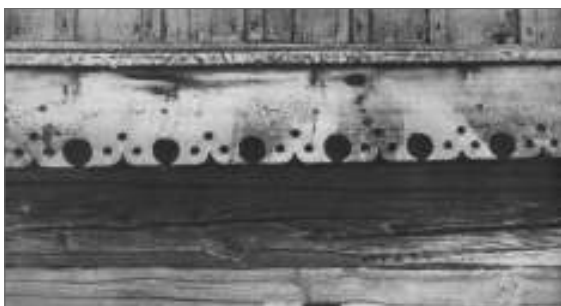
Leičių k. Vilniaus r. [L. Markejevaitės 2006 m. nuotr.]

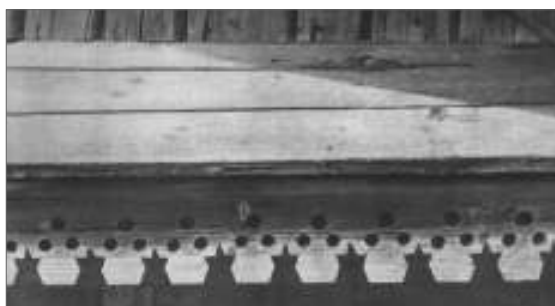
Kalvių k. Trakų r. [A. Švirmicko 2007 m. nuotr.]

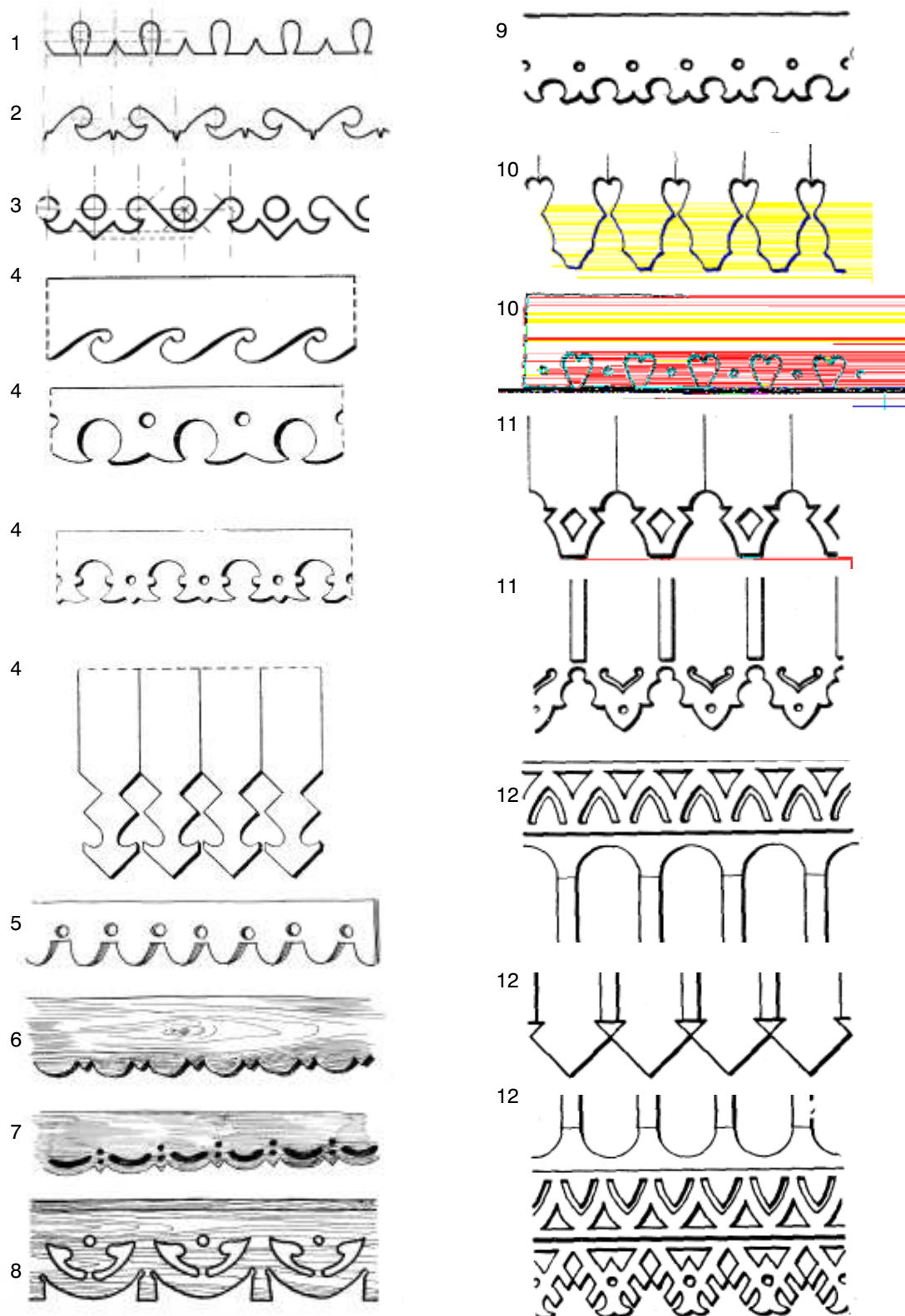
Maikūnų k. Vilniaus r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Stoginuko papuošimas buv. Jiezno r. [25; 128 pav.]

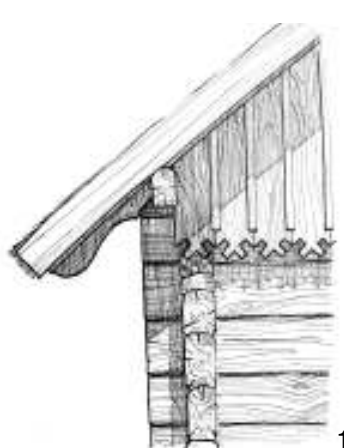

Kalvių k. buv. Jiezno r. [25; 132 pav.]

Vėjalėnčių ir karnizų raštai:
 1. Vaigeliškių k. Vilniaus r. [L. Markejevaitės 2006 m. brėž.] 2. Sidaronių k. Vilniaus r. [L. Markejevaitės 2006 m. brėž.] 3. Pylimų k. Vilniaus r. [L. Markejevaitės 2006 m. brėž.] 4. Stakliškių k. Prienų r. (skliauto 25 psl. nr. 2 detalės) [23; 86 pav.] 5. Maksimonių k. Varėnos r. [LII; 172/15] 6, 7. Obelių k. buv. Vievio r. [LII; 88/15] H. Pagrindos k. buv. Vievio r. [LII; 88/18] 8. Didžiųjų Salų k. Šalčininkų r. [LII; 85/9] 9. Dubaklonių k. Varėnos r. (skliauto 25 psl. nr. 3 stoginuko karnizas) [23; 93 pav.] 10. Alšininų k. Prienų r. (skliauto 25 psl. nr. 4 detalės) [23; 92 pav.] 11. Bytautonių k. Trakų r. [23; 118 pav.] 12. Alytaus r. (skliauto 25 psl. nr. 7 detalės) [23; 93 pav.]

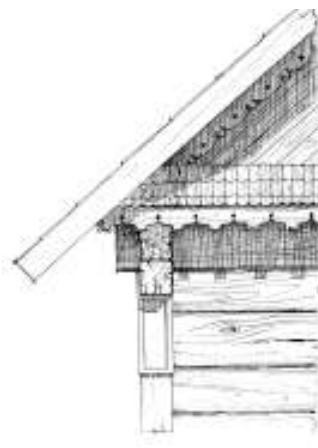
PIRKIOS PUOŠYBA

1

2

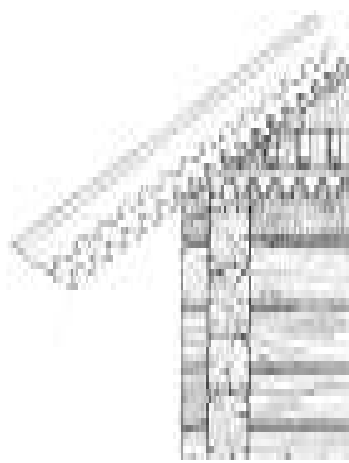
3

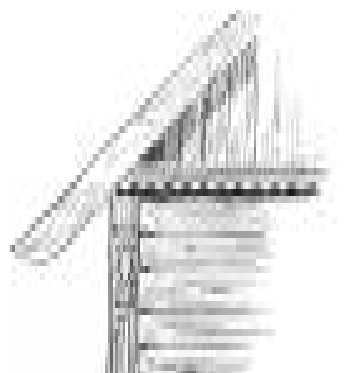
4

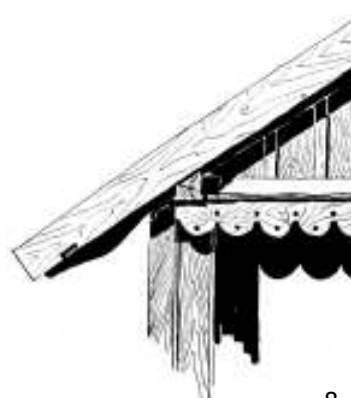
5

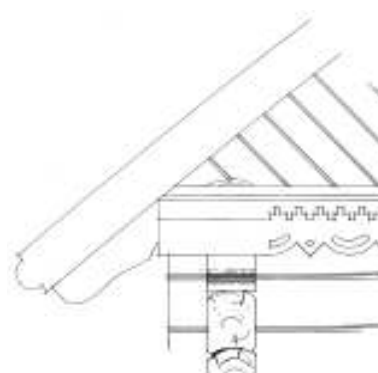
6

7

8

9

Pirkios kampo puošmenys:

1. Lieponių k. buv. Eišiškių r. 1957 m. [LII; 85/30] 2. Milkūnų k. Šalčininkų r. 1957 m. [LII; 85/8] 3. Skraičionių k. Šalčininkų r. 1957 m. [LII; 85/9]
 4. Vaikštenių k. Trakų r. 1957 m. [LII; 85/17] 5. Lieponių k. buv. Eišiškių r. 1957 m. [LII; 85/30] 6. Lieponių k. buv. Eišiškių r. 1957 m. [LII; 85/30]
 7. Pagrindos k. buv. Vievio r. 1958 m. [LII; 88/18] 8. Kibysių k. buv. Veisiejų r. 1959 m. [LII; 106/8] 9. Pikelionių k. buv. Jiezno r. [LII; 88/18]

Durys

Didelę reikšmę pastato išvaizdai ir naudojimui turi angos, jų išdėstymas, dydis ir apdaila. Pagrindinė anga bet kokiame būste yra durys. Senuosiuose gyvenamuosiuose pastatuose durys būna vienvėrės, vėlyvesniuose – pasitaiko ir dvivėrių. Svarbią reikšmę turi ir slenkstis: jo viršus sutampa su pamatiniu vainiku. Laidelį atstodavo ties įėjimo anga iš lauko, o kartais ir iš vidaus pusės į žemę įleidžiami didžiuliai akmenys. Miškingoje Dzūkijoje laipteliai daryti iš medžio lentų ir tik XX a. pradėti mūryti iš akmenų, betono.

Durys sudaro staktos ir varčia. Staktos dekoruojamos retai, kartais, įtakojant dvarų kultūrai, joms būdavo suteikiama arkinė forma, kai kada ir pati stakta ornamentuojama arba joje įrengiama langelių juosta. Tuo tarpu varčia – nuo seniausių laikų puošia pastato detalė. Kadangi durys – ir funkciniu, ir kompoziciniu, ir semantiniu požiūriu reikšmingas elementas, todėl kuo svarbesnis pastatas arba patalpa, tuo dažniau būna išpuoštos jos durys.

Kadaise varčia būdavo sukalama tik iš vertikalių lentų ir norint papuošti dažoma arba net ištapoma. Tačiau dėl tvirtumo ir puošnumo labai išpopuliarėjo vadinamosios *dvigubų lentelių* durys, kurių vieną

Priemenės durys Pagambrio k. buv. Prienų vls. [25; 254 pav.]

Kareivionių k. Veisiejų r. [LII; neg. nr. 3655]

Sviliškių k. Vilniaus r. [I. Stankevičiūtės 2004 m. nuotr.]

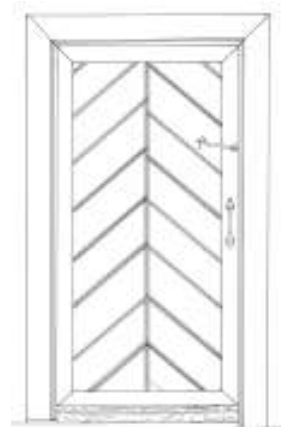
PIRKIOS PUOŠYBA

Aleksejiškių k. buv. Veisiejų r. [LII; 106/9]

Avižienių k. buv. Veisiejų r. [LII; 106/13]

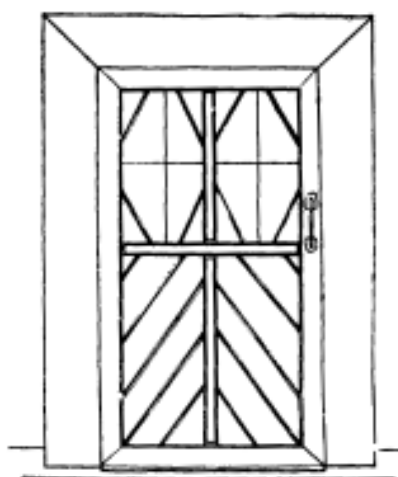
Grabijolų k. Elektrėnų sav.
[VGTU AF stud. 2003 m. brėž.]

Grabijolų k. Elektrėnų sav.
[VGTU AF stud. 2003 m. brėž.]

Grabijolų k. Elektrėnų sav.
[VGTU AF stud. 2003 m. brėž.]

Žervynų k. Varėnos r. [21; 32 pav.]

Žagarių k. Lazdijų r. [A. Andriušytės
2007 m. nuotr.]

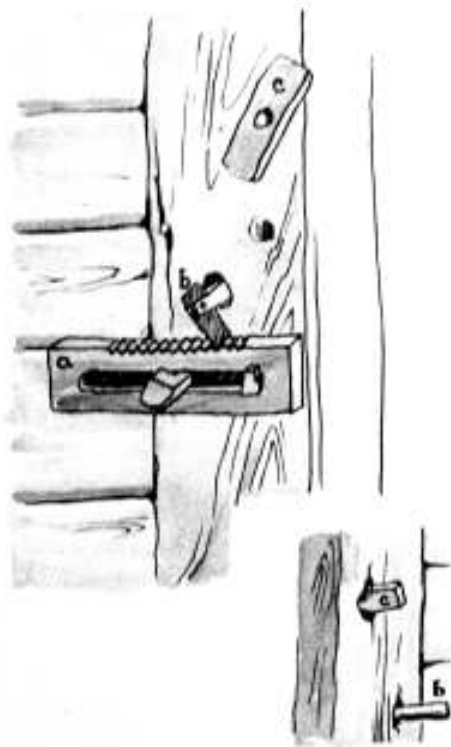
Sviliškių k. Vilniaus r. [I. Stankevičiūtės
2004 m. nuotr.]

Žilinių k. Varėnos r. [A. Švirmicko
2007 m. nuotr.]

pusę sudaro ištisos vertikalios lentos, o kitoje įvairiai grupuojamos mažos lentelės. Šis tektoniškas sprendimas labai dekoratyvus: viena durų pusė (jei jos lauko, tai išorinė) įgauna daugiau ar mažiau sudėtingą eglučių arba rombų raštą. Jis kartais būdavo derinamas su vertikaliai ar horizontaliai išdėliotomis lentelių eilėmis, kai kada lentelės išdėstomos ir sudėtingesniais pavidalais. Lentelių pakraščiai profiliuojami, rombų ar žvaigždžių centrai kartais pažymimi vadinamąja *rozele*; visa tai suteikia raštui papildomą sudėtingumo mat50.598 m čdiooDmamomatmis būdav, ir 8.0v.998014(kitoj)-2b, viny su plači.4395 -28.00

Prieangiai

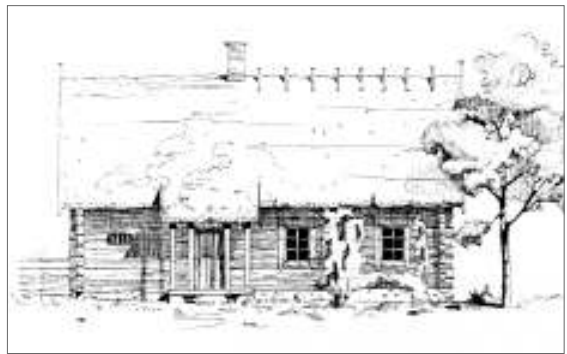
Prieangių konstrukcija įvairuoja: jie būna ir su vienašlaičiais, ir su dvišlaičiais stogeliais. Paprasčiausi stogeliai suformuojami tik prailginant pastogę ties durimis, dažniausiai jie paremiami stulpeliais. Vienašlaičiai prieangiai gali būti formuojami ir jungiant stogelį į stogo šlaitą kitu kampu arba iš apačios glaudžiant po pastogę; vienašlaičiai prieangiai senoviškiausi ir itin būdingi Dzūkijai. Tačiau dabar paplitę ir dvišlaičiai: jie su stogu jungiami arba konstruktyviai įjungiant į nuolydį, arba atskirą stogelį priglaudžiant po pastogę. Užnemunės Dzūkijoje pamėgti prieangiai lenktais stogeliais. Dažniausiai atviri prieangiai turi keturis po du suporintus stulpelius ir neretai tvorelę, kartais ir su varteliais. Jų gylis svyruoja apie 1,5 m, plotis apie 2,5 m.

Uždari prieangiai atsirado saugant patalpos įėjimą kaip priemenės pakaitalas, todėl kompaktiško plano pirkios dažniausiai turi uždarus prieangius, o priešingoje pastato pusėje neretai ir verandas (atsuktas į gatvę ir ne itin dažnai naudojamas). Kai kurie uždari prieangiai suręsti iš sienojėlių ir beveik nepuošiami, kiti būna įstiklinti ir dekoratyvūs. Jie, lyginant su atvirais, yra masyvesni, tad gerokai keičia tūrio vaizdą.

Dažnai puošiamos atvirų prieangių kolonėlės – tai konstruktyvus elementas, perteikiantis stogo ir lubų krūvį pamatams; jos ganėtinai kresnos, nes tik profiliuotos jų dalys išskyla virš tvorelių. Liaudies architektūroje kolonėlių viršus ir apačia tiesiog jungiami su horizontaliais rąstais, o puošiamas tik liemuo, neretai vien vidurinė jo dalis; nors kartais

Pirkia su vienašlaičiu prieangiu be stulpelių, suformuotu prailginus pastogę Mankuviškių k. Kaišiadorių r. [23; 117 pav.]

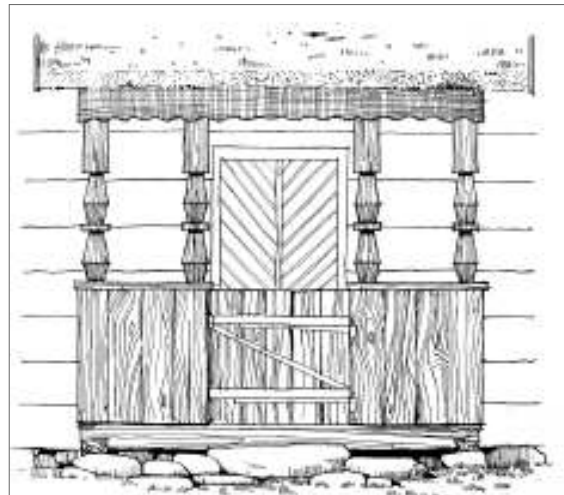
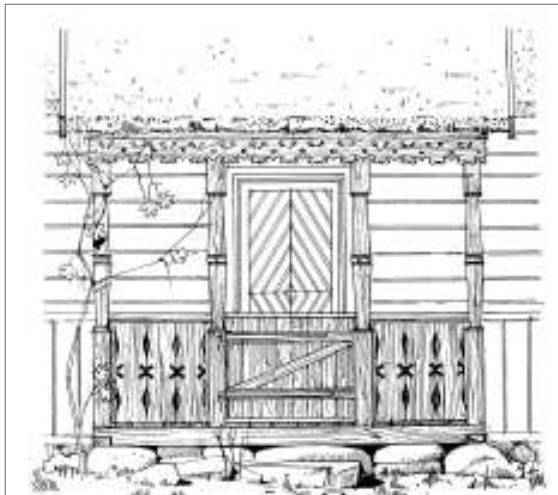
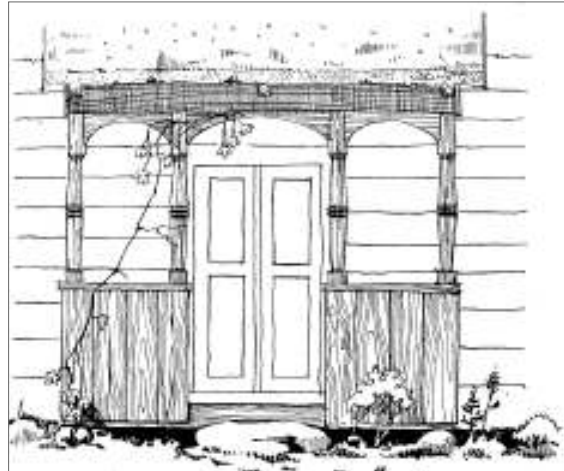
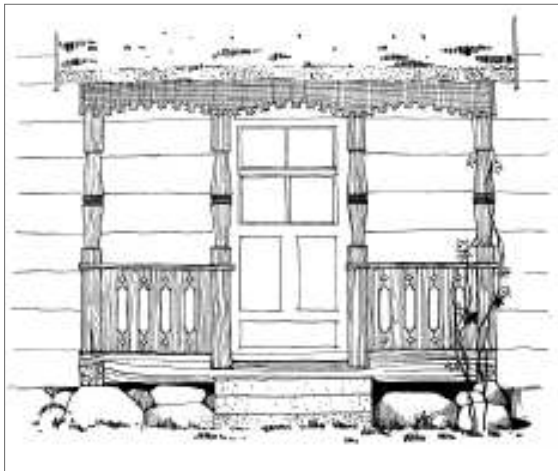

Pirkia Žagarių k. Vilniaus r. su vienašlaičiu prieangiu su stulpeliais, suformuotu prailginus pastogę [LII; 85/28]

Dvišlaitis prieangis Šventežeryje [LDM; LFn-1545b]

PIRKIOS PUOŠYBA

Keturi prieangiai Lieponių k. buv. Eišiškių r. [LII, 85/30]

Pirkia su dvišlaičiu prieangiu Lapainios k. Prienų r. [23; 84 pav.]

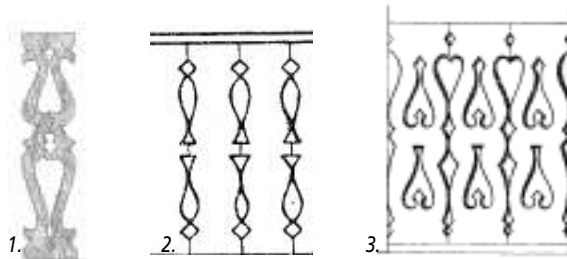
viršutinės dalies standumui sustiprinti naudojami įstriži spyriai – kolonų sparneliai. Kolonėlės simetriškos savo vertikaliosios ašies atžvilgiu, dekoras šią simetriją juo labiau paryškina, kai komponuojama skersinės simetrijos plokštumos, einančios per puošiamosios dalies vidurį, atžvilgiu.

Priangius dažnai puošia ir stogelių pakraščių ar jų skliautų apdaila, tvorelės, kurios kartais būna net su varteliais, taip pat durys, šioje fasado dalyje įtaisytų langelių, sienų sudūrimų dekoras, čia pat matomi išdrožinėti gegnių galai. Stogelių skliautų raštai panašūs į dvišlaičio stogo skliautų puošybą, nors mažesniame plote išsitenka mažiau detalių; pasitaiko ir lėkių. Tvorelės dzūkų pirklių priangiuose sutinkamos dažnai. Kartais jos būna paprastos, tiesiog iš vertikaliai, rečiau iš horizontaliai sukaltų lentelių, bet neretai ir dekoruotos. Tai iš profiliuotų lentelių, kartais ir su kiaurapjūviu ornamentu, sudėtos tvorelės.

Dažnai ornamentu pavidalui išgauti užtenka išpjaustinėti kiekvienos lentelės kontūrą, o jas suglaudus pasiekiamas kiaurapjūvio įspūdis. Priangio puošybos visuma, dažnai susidedanti iš daugelio skirtingai dekoruotų elementų, tradicinės architektūros pavyzdžiuose paprastai būna vieninga ir dera su viso pastato puošyba.

Kalvių k. Trakų r. [A. Švirnicko 2007 m. nuotr.]

Priangių tvorelių raštai:
1. Buteliūnų k. buv. Veisiejų r. [LII; 106/18] 2. Bytautonių k. Trakų r. [23; 118 pav.] 3. Lipniūnų k. Varėnos r. [23; 126 pav.]

Priangių stulpelių sparneliai:
1. Lipniūnų k, Varėnos r. [23; 126 pav.]
2. Užuguosčio k. Prienų r. [23; 125 pav.]

Priangio tvorelė Šilėnų k. Vilniaus r. [I. Stankevičiūtės 2004 m. nuotr.]

Priangio karnizas Leičių k. Vilniaus r. [L. Markejevaitės 2006 m. nuotr.]

PIRKIOS PUOŠYBA

*Uždaras iš sienojėlių suręstas prieangis Senkonių k. Lazdijų r.
[A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]*

*Į gatvę atgręžtas uždaras prieangis – veranda su lenktu stogeliu,
būdingu Užnemunės Dzūkijai, Babrų k. Lazdijų r.
[A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]*

*Uždaras prieangis Saidžių k. Trakų r.
[L. Markejevaitės 2006 m. nuotr.]*

Uždari prieangiai, o vėliau ir verandos tokia gausia puošyba jau nepasižymi. Atskiros jų dalys, pavyzdžiui, stogelių skydai, gali būti puošiami panašiai kaip atvirų, tačiau pagrindinis dekoru krūvis tenka įstiklintų plokštumų suskaidymui, kuris neretai būna itin išmoningas. Pagrindinis jų piešinys paprastai turi vertikalią struktūrą, tai palyginti masyviam uždaro prieangio tūriui suteikia grakštumo, nors pasitaiko ir horizontalių. Dažniausiai įžambiomis ir riestomis linijomis sudalintas stiklas užpildo plotą besikartojančiu piešiniu, pajvairinimui kartais naudojami skirtingų spalvų stikliukai, bet tai jau gana naujas reiškinys. Tokios verandos būdingos naujesniuose, kompaktiško plano pastatuose, nors neretai būna pristatytos ir prie senųjų, dažniau prie dvigalių pirklių.

*Uždaras prieangis Sidaronių k. Vilniaus r.
[VGTU AF stud. 2006 m. nuotr.]*

Langai

Langai – itin išraiškinga puošybos detalė, išplitusi paaukštėjus pirkios sienoms ir padidėjus langų angoms. Nors kadaise jie buvo maži ir paprasti, bet vos atsiradus technologinėms ir ekonominėms galimybėms, padidėjo ir tapo bene labiausiai puošiamu pastato elementu. Gyvenamajame pirkios gale būdavo iki šešių langų: po du kiekvienoje sienoje, nors galinėje ir nugarinėje kartais tik po vieną arba visai nebūdavo. Senosioms dzūkų pirkioms būdingas priešais krosnį įtaisytas mažesnis už kitus langelis. Dar mažesni langeliai būna priemenėje. Išskirtinių formų ir išraiškingai dekoruoti skliautų langeliai.

Tradicinėse dzūkų pirkiose dažniausiai pasitaiko vertikalaus stačiakampio langai, kurių proporcijos yra maždaug 1:0,7 ar 1:0,8. Plyšį tarp lango rėmo ir angokraščio dengiančias apkalines lentas imta dekoruoti daugiausia kiaurapjūviu, nors pasitaiko ir reljefinių raštų. Gausiausiai puošiamos antlangės – virš lango rėmo uždedamos prikaltės, o kartais tiesiog viršutinės apkalimo lentos. Dzūkijoje naudojami vieno arba dviejų dalių antlangiai, juose sutinkami ir geometriniai, ir augaliniai, ir gyvūniniai motyvai, taip pat neretai pasitaiko trikampio frontonėlio formos antlangių arba tik karnizėlis, išpjaustinėtas smulkiu besikartojančiu ornamentu. Išorinės palangės papuošimai dažniausiai daromi iš apkalimo lentų;

Senoviška dzūkėška vienagalė troba su palyginus nedideliu į šešias dalis suskaidytu langu, apšviečiančiu pagrindinę patalpą, ir tik Dzūkijai būdingu nedideliu langeliu, įtaisytu priešais toje pačioje patalpoje esančią krosnį, bei maža neįstiklinta anga į priemenę. Ricielių k. buv. Veisiejų r. [LII; neg. nr. 9588].

kartais ornamentuojama vien palangė, o antlangė sudaro tik paprastas karnizas, tačiau pastebima aiški tendencija labiau puošti viršutinę dalį, jos raštai paprastai sudėtingesni. Palangės raštą neretai papildoma išpjaustinėti pratęstų šoninių lentų galai, šoninės lentos taip pat retkarčiais profiliuojamos. Stogų skliautų langelių, kurie gerokai mažesni, šoninės lentos išpjaustinėjamos dažniau nei pirmo aukšto langų. Kitas jų bruožas, kad dekoruojamų apvadų santykinis plotis, lyginant su lango plokštuma, kur kas didesnis – ši išraiškinga ornamentika matoma iš toliau, todėl neatrodo perteklinė.

Dzūkėška pirkia su išdailintais langų apvais ir langinėmis Kalvių k. Trakų r. [A. Andriūšytės 2007 m. nuotr.]

PIRKIOS PUOŠYBA

Šilumai palaikyti būdavo daromos **langinės**. Jos dar labiau pagyvina pastato vaizdą; senosios buvo vienviėrės ir plačios, manoma, kad dekoruotos tapyba, dabar paplitusios dvivėrės, dažniausiai įsprūdinės. Langinės ir langų apvadai – labiausiai mėgstamos dažyti pastato dalys, tad tampa dar išraiškingesnės. Dažniausiai naudojama balta spalva ar šviesūs atspalviai, sudarantys kontrastą sienoms.

Nedidelis langelis į priemenę Prapušo k. Lazdijų r. [LDM; LFn-1437a]

Lango detalė Vaigėliškių k. Vilniaus r. [VGTU AF stud. 2006 m. nuotr.]

Uždarytos langinės Grabijolų k. Elektrėnų sav. [VGTU AF stud. 2003 m. nuotr.]

Pirkia išraiškingais langais Tiltų k. Trakų r. [D. Vitkausko 2006 m. nuotr.]

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Langai:

1. Mančiagirės k. Varėnos r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.] 2. Prapunto dvaro Lazdijų r. [LDM; LFn-1440a] 3. Šukiškių k. Vilniaus r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.] 4. Kašėtų k. Varėnos r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.] 5. Šilėnų k. Vilniaus r. [VGTU AF stud. 2004 m. nuotr.] 6. Volų k. Trakų r. [I. Stankevičiūtės 2004 m. nuotr.] 7. Saidžių k. Trakų r. [VGTU AF stud. 2006 m. nuotr.] 8. Staviškių k. Vilniaus r. [I. Stankevičiūtės 2004 m. nuotr.] 9. Darželių k. Vilniaus r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

PIRKIOS PUOŠYBA

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Langai:

1. Lynežerio k. Varėnos r. [32; 97 pav.] 2. Buteliūnų k. buv. Veisiejų r. [LDM; LFn-1645a] 3. Augustų k. Vilniaus r. [I. Stankevičiūtės 2004 m. nuotr.] 4. Vaigeliškių k. Vilniaus r. [L. Markejevaitės 2006 m. nuotr.] 5. Pylimų k. Vilniaus r. [VGTU AF stud. 2006 m. nuotr.] 6. Šukiškių k. Vilniaus r. [A. Andriusytės 2007 m. nuotr.] 7. Poškonių k. Šalčininkų r. [33; 42 pav.] 8. Poškonių k. Šalčininkų r. [33; 44 pav.] 9. Poškonių k. Šalčininkų r. [33; 46 pav.]

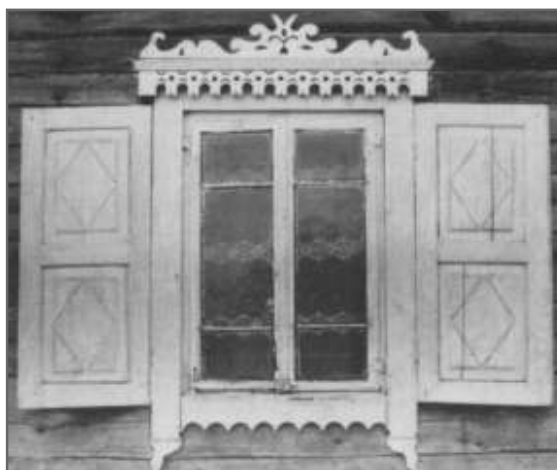
1

2

3

4

5

6

Langai su langinėmis:
 1. Lieponių k. buv. Eišiškių r. [LII, neg. nr. 5974] 2. Mažųjų Lieponių k. Trakų r. [A. Švirmicko 2007 m. nuotr.] 3. Kalvių k. Trakų r. [A. Švirmicko 2007 m. nuotr.] 4. Čižiūnų k. Varėnos r. [33; 153 pav.] 5. Stakliškių k. buv. Jiezno r. (pirkios vaizdas 20 psl.) [LII, neg.nr. 8092]. 6. Leičių k. Vilniaus r. [L. Markejevaitės, 2006 m. nuotr.]

PIRKIOS PUOŠYBA

1

2

3

4

5

6

7

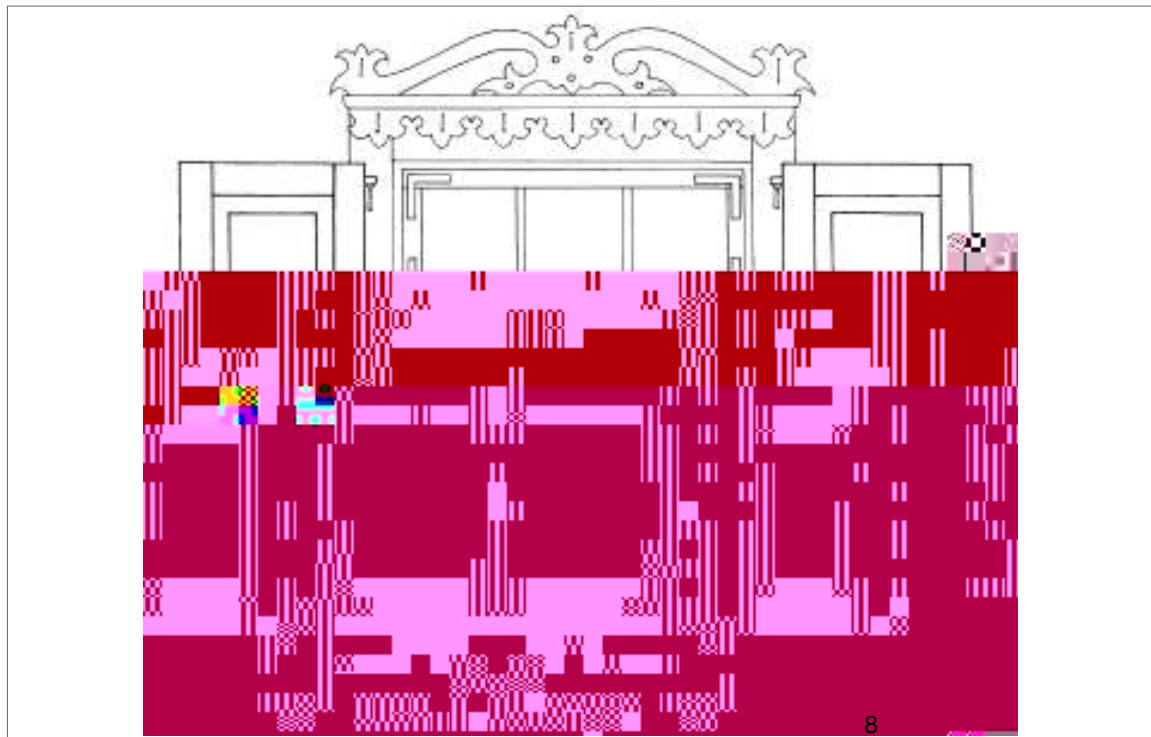
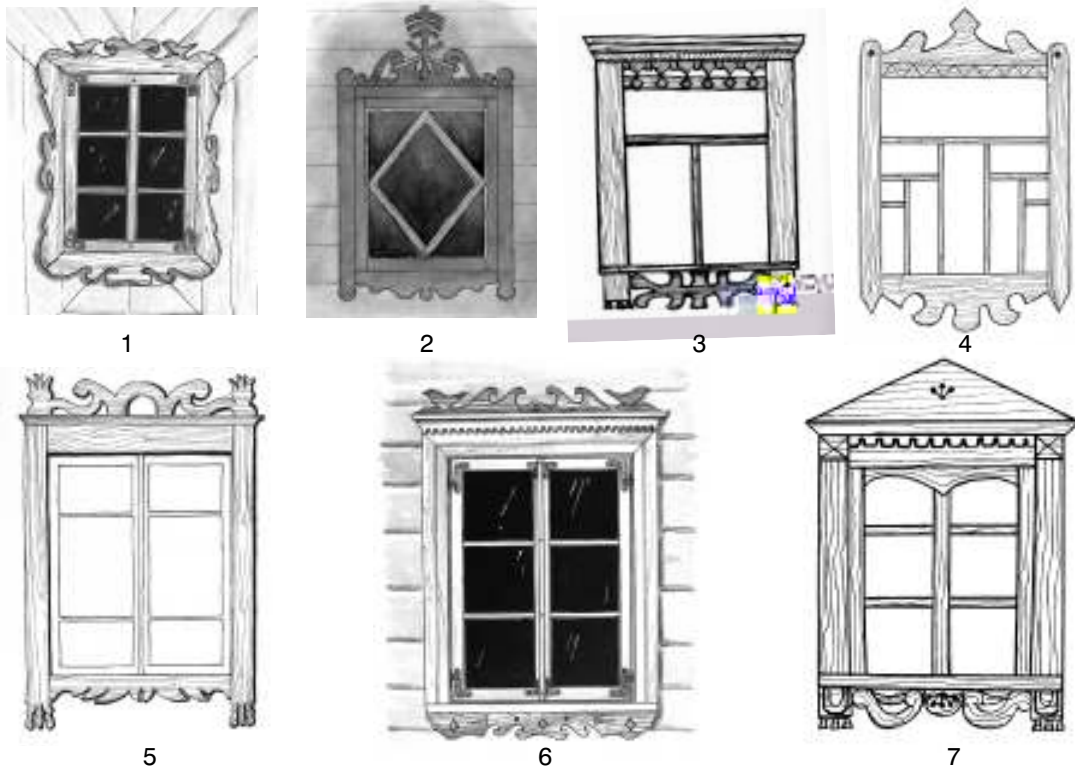
8

9

Skliautų langeliai:

1. Paliūnų k. Lazdijų r. [A. Andriusytės 2007 m. nuotr.] 2. Avižienių k. Lazdijų r. [A. Andriusytės 2007 m. nuotr.] 3. Mančiagirės k. Varėnos r. [A. Andriusytės 2007 m. nuotr.] 4. Čižiūnų k. Varėnos r. [V. Augustinavičiaus 2007 m. nuotr.] 5. Kalvių k. Trakų r. [A. Švirmicko 2007 m. nuotr.] 6. Dargužių k. Varėnos r. [V. Augustinavičiaus 2007 m. nuotr.] 7. Darželių k. Vilniaus r. [A. Andriusytės 2007 m. nuotr.] 8. Dargužių k. Varėnos r. [V. Augustinavičiaus 2007 m. nuotr.] 9. Maikūnų k. Vilniaus r. [A. Andriusytės 2007 m. nuotr.]

Skliautų langeliai:

1. Milkūnų k. Šalčininkų r. 1957 m. (pirkios nuotr. 20 psl.) [LII; 85/9] 2. Šlavantų k. Lazdijų r. 1955 m. [LDM; Pb-712] 3. Dainaviškių k. buv. Veisiejų r. [VUB; F81-P2543] 4. Babrų k. buv. Veisiejų r. [VUB; F81-P2604]

Langai:

5. Milkūnų k. Šalčininkų r. 1957 m. (pirkios nuotr. 20 psl.) [LII; 85/9] 6. Didžiųjų Salų k. Šalčininkų r. 1957 m. [LII; 85/9] 7. Merkinė [VUB; F81-P2677] 8. Saidžių k. Trakų r. [VGTU AF stud. 2006 m. brėž.]

Konstruktinės detalės

Mėgstama apdailinti ir išorėje matomus svarbių konstrukcinių elementų užbaigimus, konstrukcinius mazgus: **sijų, gegnių, rąstų galus, stoginukų atramas**. Nors tai ne iš karto pastebima, bet labai tektoniška puošyba. Neretai šiems elementams suteikiamas tik švelnus išlenkimas, bet pasitaiko ir sudėtingų laiptuotų profilių, kurie elementų sankir-

KONSTRUKCINĖS DETALĖS

Dekoruoti sijų galai Žemaitkiemio k. Lazdijų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Dekoruota sija Dvarciškių k. Lazdijų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

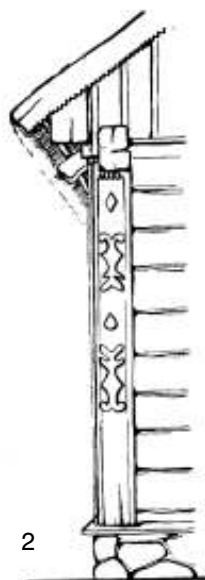
Profiliuotos stoginuko atramos Vaikštenių k. Trakų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Dekoruota trobos kertė Vabaliūnų k. Lazdijų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

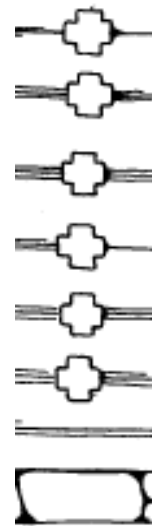
1

2

3

4

1. Dekoruoti sijos ir gegnių galai, stoginuko karnizas Kiemelių k. Kaišiadorių r., 1958 [LII; 88/7] 2. Dekoruota trobos kertė Babrų k. Lazdijų r. [23; 89 pav.] 3. Dekoruota pirkios kertė Trakiškių k. Varenos r. [VUB; F81-P68] 4. Dekoruoti rąstų galai Čižiūnų k. buv. Eišiškių r. [23; 103 pav.]

PIRKIOS PUOŠYBA

Trobesių dažymas

Prie dekoru galima priskirti ir trobesių bei jų dalių dažymą, kuris senesniais laikais Dzūkijai buvo mažai būdingas ir išplito tik XX a. Dažant taip pat laikytasi tektoninio principo: visų pirma spalvinamos konstrukciškai reikšmingos vietos, dažymą traktuojant ne tik kaip puošybą, bet ir kaip medines dalis konservuojančią priemonę. Seniau būdavo dažomi tik langų apvadaai, langinės, sienų kertės, durys.

Tradicinėje architektūroje nors ir ryškios, netgi kontrastingos spalvos naudojamos saikingai, jų deriniai akies nerėžia. Senajai dzūkų architektūrai buvo būdingos medienos spalvos – visų atspalvių rudos. XX a. sienos ir jų detalės, stogų skydai dažyti joms artimomis – ruda, geltona bei žalia, ir tik pastaraisiais laikais – oranžine, bordine, mėlyna. Antlangiai, langų rėmai ir langinės kartais dažytos baltai, rečiau kitomis spalvomis. Stogams visuomet būdingos natūralios šiaudų arba medžio lentelių, tai yra pilkšvos, rusvos spalvos. Iki šiol bene išimtinai dažomi vien gyvenamieji pastatai ir tik kartais kai kurios ūkinių trobesių detalės. Išvis Dzūkijai būdingi švelnūs žalsvi, rusvi ir gelsvi tonai, o šalti atspalviai, kartais pasitaikanti mėlyna, aptinkami retai. Aplink Vilnių vyrauja rusva, raudonai ruda, derinama su balta, šiltais žalsvais tonais. Arčiau Nemuno rusvi tonai komponuojami su šilta ir šalta žalia spalva. Labiau į vakarus, už Alytaus dar daugiau žalsvos spalvos, čia atsiranda ir šviesiai gel-

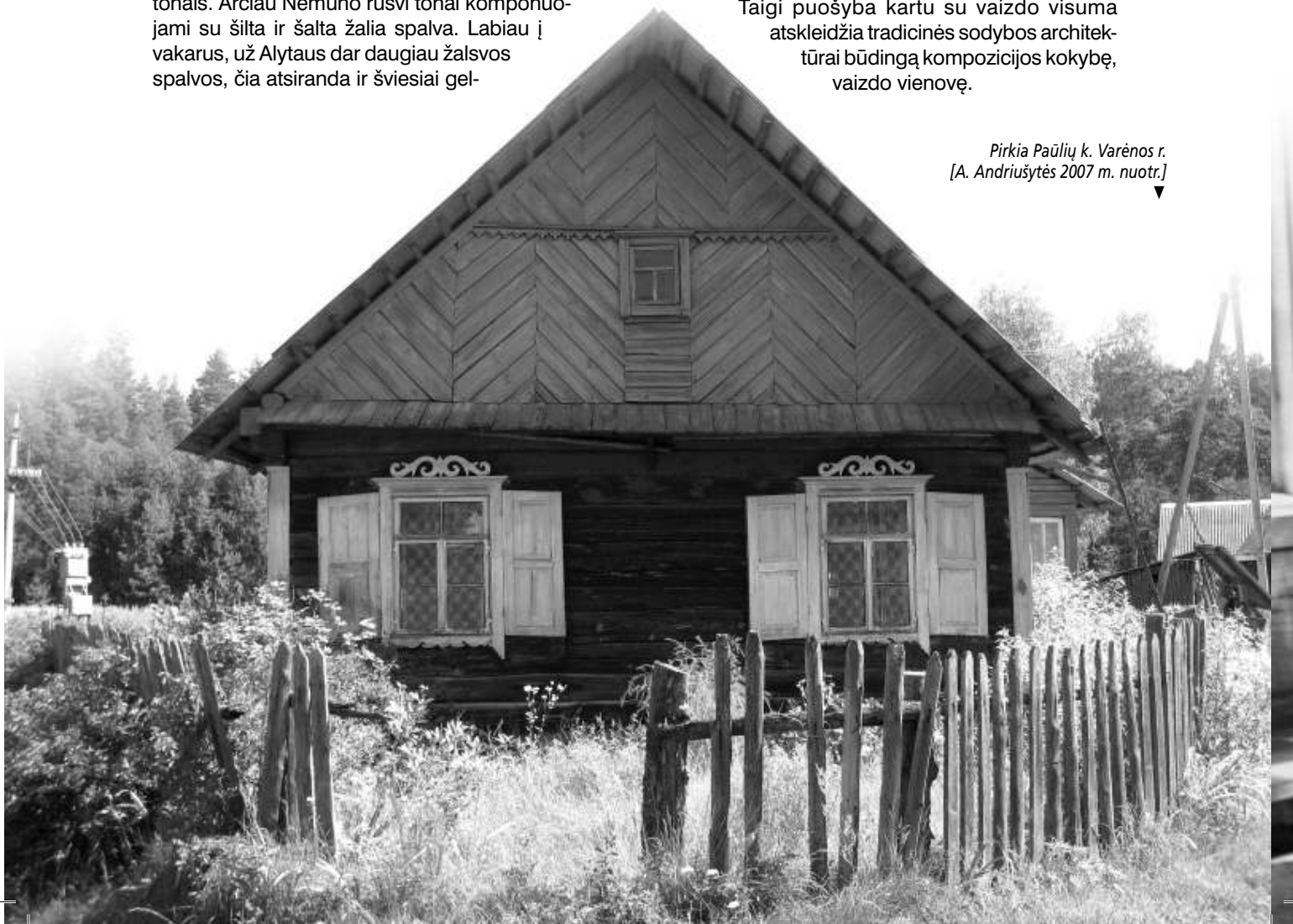
tona. Druskininkų krašte sutinkami ir rudi, ir žalsvi, ir gelsvi atspalviai.

Spalvinis trobesių išorės koloritas dera su pirkios viduje sutinkamomis spalvomis, ypač su baldų polichromija. Audinių raštuose kur kas smulkesni spalviniai plotai, tad jie būna ryškesni ir margesni. Taip pasitvirtina tradicinės puošybos tikslingumas, derinimasis prie kiekvieno dekoruojamo objekto vietos, paskirties, mastelio.

Apibendrinant tradicinę dzūkų trobesių puošybą, galima teigti, kad ji pasižymi jautriu įvairovės ir vienvės deriniu. Jos prigimtis visur panaši: paprastai apdailinamas medis, o raštai parenkami atsižvelgiant į vietą, kuri puošiama – atskiroms pastato dalims taikoma būtent joms tinkama puošyba. Tačiau ji naudojama vienodai intensyviai, jos raštai nekontrastuoja, todėl bendras pastato vaizdas išlieka vientisas. Būdinga tai, kad puošyba išimtinai simetriška (reti nukrypimai tik atsitiktinės išimtys), besikartojančios detalės sudaro metrinės eilės. Be to, metrinių eilių žaismėje dalyvauja ir konstrukciniai elementai bei jų faktūros, o tai, ypač medžio statyboje, savaime atrodo dekoratyviai. Todėl riba tarp ornamento ir grynų konstrukcijos tėra papildomas meistro-mėninko prisilietimas, siekiant tam, kas užtikrina tvirtumą, suteikti dar daugiau išraiškingumo.

Taigi puošyba kartu su vaizdo visuma atskleidžia tradicinės sodybos architektūrai būdingą kompozicijos kokybę, vaizdo vienvę.

*Pirkia Paūlių k. Varėnos r.
[A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]*

Dzūkijoje gyvenamasis namas vidaus išplanavimo požiūriu artimas aukštaitiškam tipui. Panemunių Dzūkijos rajonams interjero įrangai didelę įtaką turėjo Suvalkija. Priešingai nei kituose Lietuvos regionuose, Dzūkijoje dažnesni atvejai, kai dviejų galų name gyvendavo po dvi šeimas. Taipogi čia ilgai išliko didžioji šeima, gyvenusi po vienu stogu, t.y. net ne viena ar dvi, o daugiau šeimų.

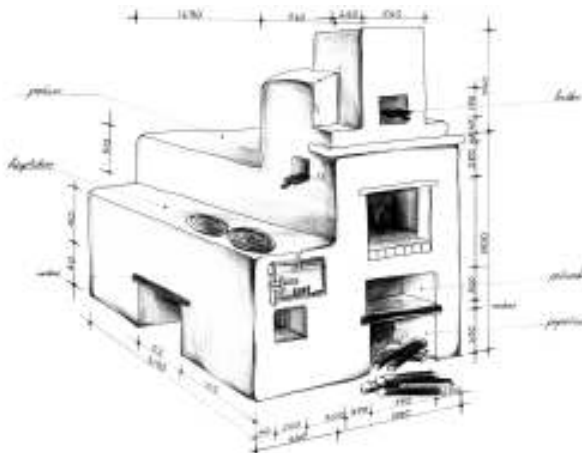
Dzūkų šeimų gausumas įtakojo ir interjero organizavimą. Minimais atvejais abu gyvenamojo namo galai įrengiami vienodai. Kai gyvendavo viena šeima,

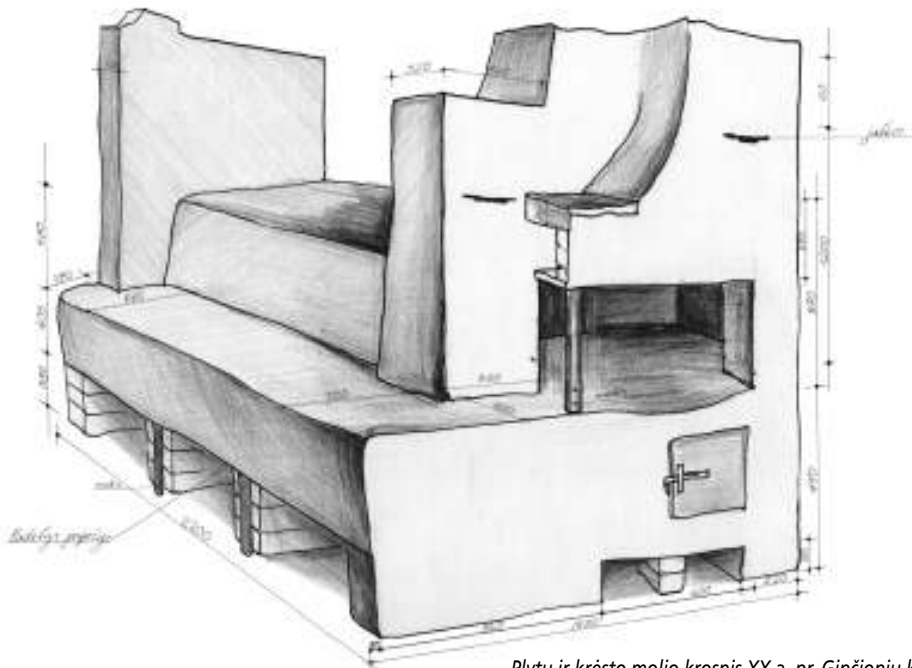
PIRKIOS VIDUS

Dūminės pirkios Kabelių k. Druskininkų sav. krosnis [VUB; F81-P3046]

Plytų ir krėsto molio krosnis XX a. pr. Vaitkūniškės k. Lazdijų r. [LLBM]

Plytų ir krėsto molio krosnis XX a. pr. Ginčionių k. Lazdijų r. [LLBM]

Tik XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, pavieniais atvejais ir anksčiau, plinta netinkuotos ir nebalintos viryklės.

Panemunių dzūkai kartais statydavo suvalkietiško tipo krosnis. Tokių krosnių pakura virtuvėje, o korpusas pirkioje. Pirkia šiame Dzūkijos regione taip pat dažniausiai vadinama suvalkietišku terminu *stuba*. Būta ir nuo viryklių šylančių suolelių, vadinamų *liuktais*. Apšildomasis suolelis mūrijamas prie vieno krosnies šono, retais atvejais su galu, užlenktu prie antro gretimo krosnies šono. Tik prie vieno šono išmūrytas suolelis, dažniausiai apie 150 cm ilgio. Ant apšildomo suolelio ne tik sėdėdavo, prigulę pakaitindavo darbų išvargintą nugarą, bet ir pastoviai miegodavo. Suolelį naudojo kaip pakopą užlipimui ant krosnies.

XX a. trečiajame – ketvirtajame dešimtmetyje Dzūkijoje plinta Vidurio Lietuvai būdingas šildymo – virimo įrenginys – viryklė, stovinti atskirai nuo krosnies, ir nuo jos šylanti sienelė. Retesniais atvejais sienelė šilo nuo krosnies. Viryklė ir šildomoji sienelė dūmtakiais sujungta su duonkepe krosnimi. Krosnies latakais dūmai nukreipti į dūmtraukį, dzūkų vadinamą *kaminu*. Kaminas dažniausiai statomas prie pertvarinės sienos, greta duonkepės krosnies. Dūmtraukio apačia mūriniais šonais, su 2-3 medinėmis, atviromis ar uždaromomis medinėmis durimis, lentynomis. Dūmtakiai suvesti aukščiau, todėl krosnyje įrengta indauja nebūna karšta, tik truputį šilta. Ji skirta dažniausiai tik indams laikyti.

Krosnyje įrengta indauja vadinama *moline šėpa* ar *moline indauja*. XX a. pirmojoje pusėje indaujos po dūmtraukiu labiausiai išplitusios būtent Dzūkijoje.

Panemunių Dzūkijoje anksčiau pradėtos mūryti plytinės krosnys, kai likusioje Dzūkijoje ilgai, vos ne iki XX a. vidurio išliko plūkto molio krosnys.

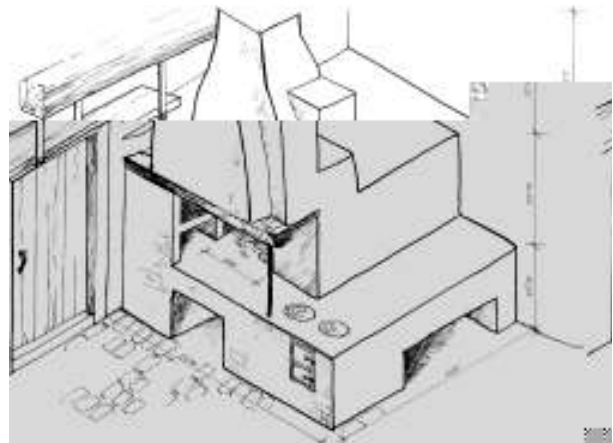

Duonkepė krosnis – *pečius* gana masyvi, užima visą pirkios kampa, bet priešgaisriniais sumetimais dažniausiai atitraukta nuo šoninės sienos 30-60 cm. Taip suformuojama siaura erdvė – *užpečkis*. Jame laikomi kočėlai, mažai reikalingi smulkūs daiktai bei nešvarūs baltiniai, ant sienoje įtvirtintų pakabų kabinami drabužiai. Dzūkų krosnys didelės, nes šilų gyventojai džiovino daug grybų. Ant krosnies viršaus lengvai suguldavo keturi žmonės. Pagrindinės krosnies dalys: 1) medinis rentinys, 2) krosnies padas, suplūktas iš molio ar sumūrytas iš degtų šamotinių aukštos kokybės plytų, 3) pakura, 4) priepečkis (suplūkta iš molio arba pamūryta plokštuma prieš krosnies angą) – *priežda*, dažnai virš jo – dūmų surinkėjas – *koptūras*, 5) korpusas, 6) dūmtraukis.

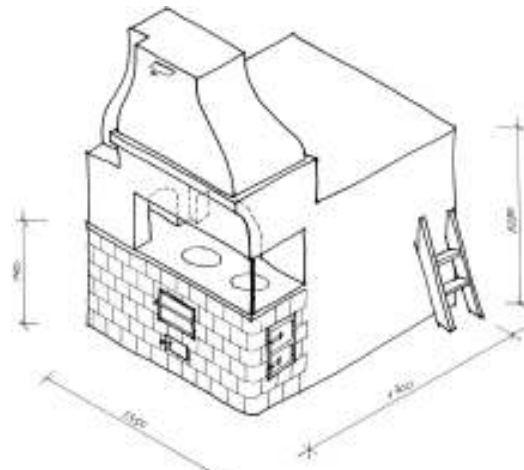
Dūminėse pirkiose krosnys dūmtraukio neturėjo. Krosnys be dūmtraukio (dūminės krosnys) vyravo iki XIX a. vidurio ar net 7-tojo dešimtmečio pradžios. Pavieniais atvejais dūminių pirkių Dzūkijos kaimuose būta ir XX a. pradžioje.

Prieždos šone įtaisomas židinytis ar maža viryklė – *kuknelė*. Per krosnies angą dūmai patenka į dūmtraukį, esantį virš krosnies. Tai senesnis variantas. Kitas jau paminėtas variantas, kai dūmtraukis šalia krosnies, yra vėlyvesnis. Tuo atveju dūmai į dūmtraukį dūmtakiais suvedami iš visų šildymo – virimo įrenginių. Krosnies pakura atsukta į šoninę, fasadinę gyvenamojo namo sieną. Prieš krosnies angą namo sienoje yra langas.

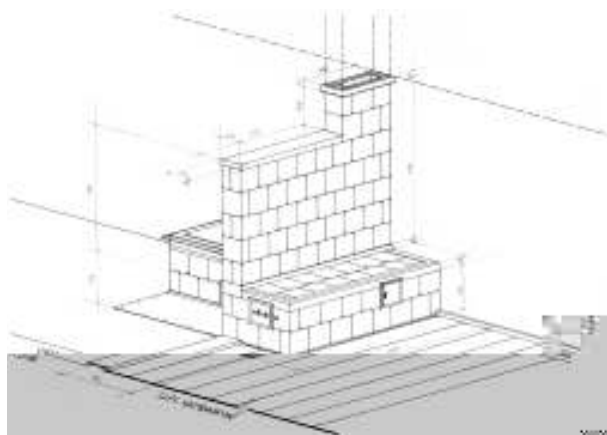
Plūktinė krosnis plūkiama iš molio. Labai svarbi krosnies statymui parinkto molio kokybė – molis neturėjo būti labai riebus. Tinkamas molis iškasamas, arkliniu vežimu atvežamas prie namo, gerai išminamas ir suplūkiamas. Molį parenka ir krosnij plūkia patyręs meistras. Jam padeda 2-3 pagalbininkai. Krosnis pastatoma per vieną dieną, 7-10 dienų džiovinama, po to iš lengvo pakuriama ir palaipsniui užgrūdinama vis stipriau kūrenant. Iki XX a. pradžios krosnies anga uždaroma mediniu dangčiu – *pečdangte*. Vėlesnės *pečdangtės* metalinės. Senosios krosnys aptakesnės ir žemesnės. Nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio plinta aukštesnės, kampuotesnės krosnys su viryklėmis prie šono.

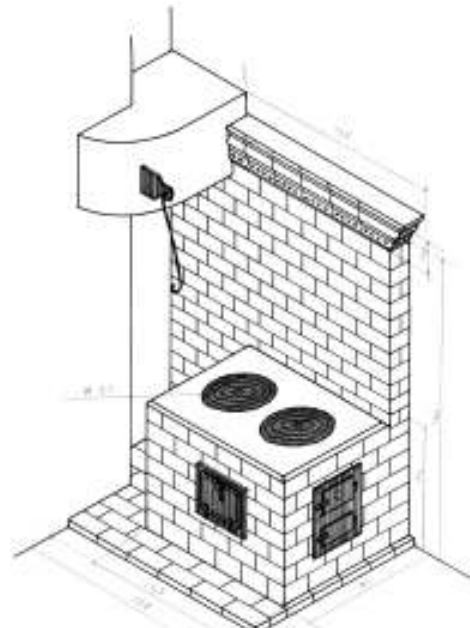
Duonkepė krosnis Šadžiūnų k. Lazdijų r. [LLBM]

Duonkepė krosnis, statyta 1922 m., Veršų k. Lazdijų r. [LLBM]

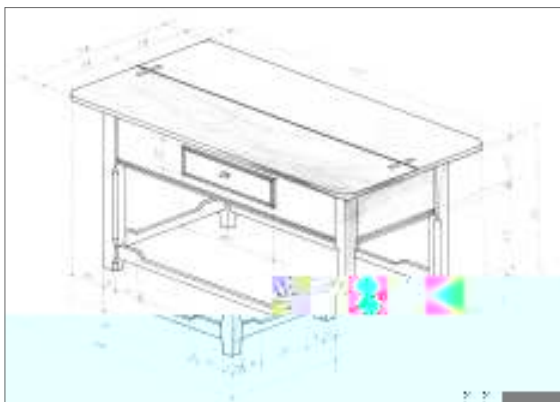

Krosnis su sėdima dalimi Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

Pečius Seirijuose, Lazdijų r., statytas 1938 m. [LLBM]

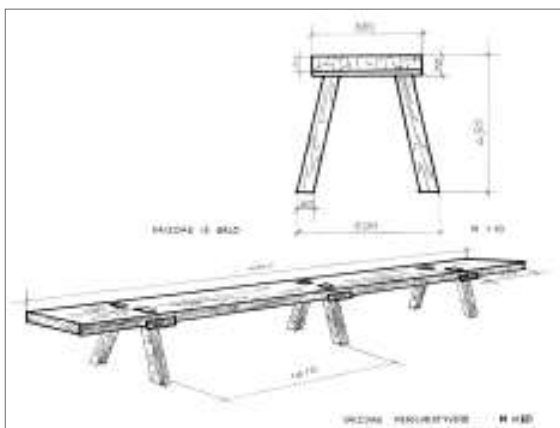
PIRKIOS VIDUS

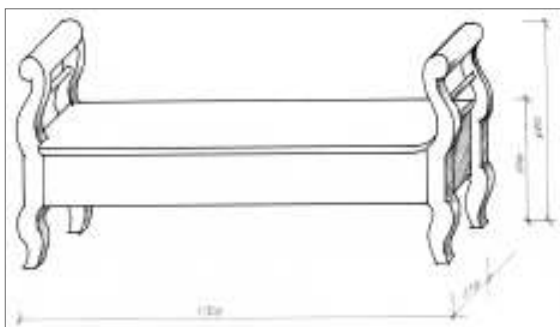
Stalas Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

Pušinis stalas XX a. pr. Vainiūnų k. Lazdijų r. [LLBM]

Suolas XX a. pr. Sutrės k. Lazdijų r. [LLBM]

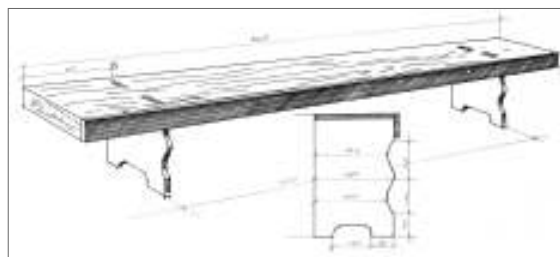
Suolas Veršų k. Lazdijų r. [LLBM]

Stalai. Vyravo dviejų tipų stalai. Senieji – sukryžiuotais stovais, sujungtais vienu strypu, rečiau du stovai sujungti dviem strypais. Labiausiai paplitę rėminės konstrukcijos keturiomis vertikaliomis kojomis vienu, rečiau dviem stalčiais stalai. Jie su pakojomis iš visų pusių arba viena pakoja per vidurį ir dviem pakojomis galuose. Rasta ir neišardomų stalų. Jų viršus – ištašyta vientisa lenta, jos apačioje sustorėjimuose išskaptuotos skylės, sukaltos keturios keturkampės kojos. Tai patys archajiškiausi stalai, buvę ir panemunės Dzūkijoje. Ten jų rasta net daugiau nei kitose Dzūkijos vietose. Tokie stalai apie 70–75 cm aukščio, 50–60 cm pločio, 110–150 cm ilgio, viršaus lenta 6–9 cm storio.

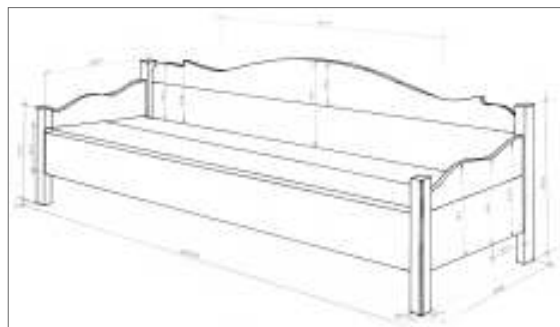
Stalai tekintomis profiliuotomis kojomis XX a. ketvirtajame dešimtmetyje labiau plito tik panemunių Dzūkijoje.

Suolai. Senieji pasienio suolai – storos, plačios lentos (dilės), uždėtos ant 2–3 kaladžių. Patalpose, kur buvo lentinės grindys, tokie suolai su 4–6 pagalinėmis kojomis. Užnemunės Dzūkijoje randami suolai ir su Suvalkijai itin būdingomis išpjaustinėtomis lentinėmis kojomis. Tame regione aptinkami ir kilnojami suolai lentinėmis išpjaustinėtomis kojomis.

Jau XX a. pradžioje atsiranda suolų su atlošais bei suolų su galinėmis atramomis. Kai kurie iš jų po sėdimąją lentą turėjo dėžę drabužiams bei siūlams laikyti. Retesni suolai su atkalte bei galinėmis atramomis. Tai patys puošniausi suolai regione.

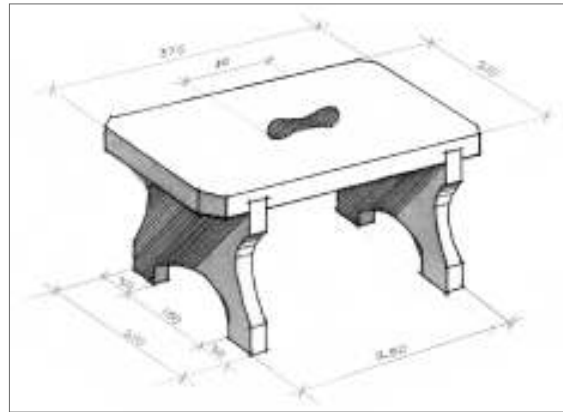

Pušinis suolas Paserninkų k. Lazdijų r. [LLBM]

Suolas XX a. pr. Cibulių k. Lazdijų r. [LLBM]

Kėdės. Tai regionas, kuriame iki XX a. vidurio mažiausiai naudota kėdžių. Kėdės buvo be atlošų ir su atlošais. Prie pirmųjų priskirtinos ir suolo tipo kėdės be atlošų. Šie baldai panemunės Dzūkijoje lentinėmis pjaustinėtomis kojomis, kitur – pagalinėmis kojomis. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje atsiranda ir rėminės konstrukcijos kėdžių be atlošo, t.y. taburečių. Jos labai retos. Kėdžių su atlošais daugiau būta panemunės Dzūkijoje, jos būdingos Suvalkijos kėdėms su atlošais. Tai kėdės iš vientisos lentos profiliuotu, išpjaustinėtu atlošu bei trapecijos formos sėdyne – „snuikinio“ tipo. Kitose Dzūkijos vietose kėdės su atlošais atsiranda XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Tai daugiausiai rėminės konstrukcijos kėdės, kurių atlošas iš horizontalių bei vertikalų įvairaus platumo lentelių. Labai retais atvejais kėdžių puošyboje naudota tekinimo technika.

Pušinis suoliukas Kučuliškių k. Lazdijų r. [LLBM]

Kėdė, pagaminta 1925 m. Gervėnų k. Lazdijų r. [LLBM]

Pušinė kėdė Paliūnų k. Lazdijų r. [LLBM]

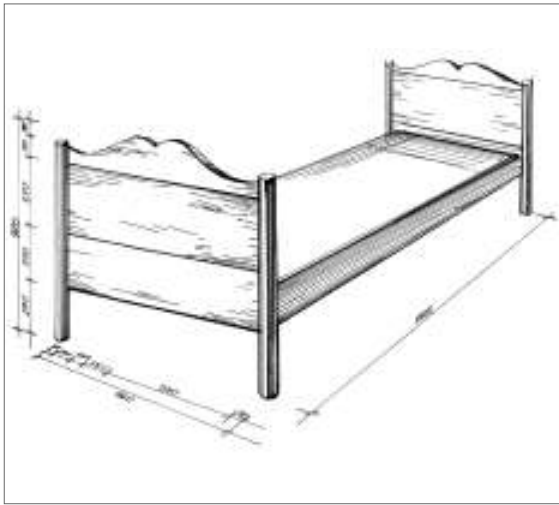

Ažuolinė kėdė Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

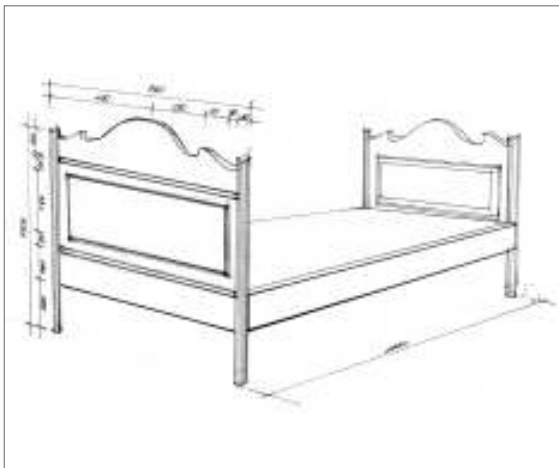

Kėdė Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

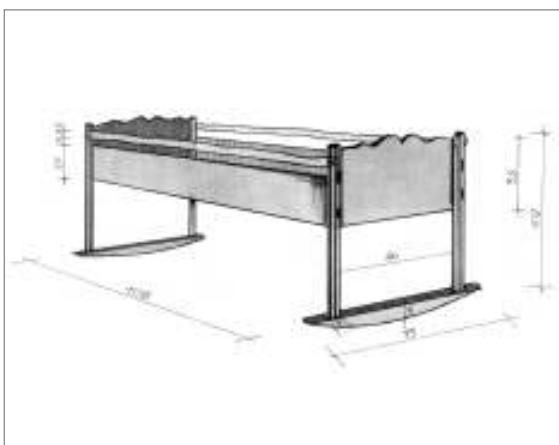
PIRKIOS VIDUS

Lova Buciniškės k. Lazdijų r. [LLBM]

Lova Buciniškės k. Lazdijų r. [LLBM]

Pušinis lopšys Bagdononių k. Lazdijų r. [LLBM]

Lovos. Senosios lovos buvo nekilnojamos. Jas dzūkai vadino *polais* arba *vyskomis* [2]. Palubės gultai Dzūkijoje naudoti iki XIX a. pab. – XX a. pr., vadinami *palatais*, kitose Lietuvos vietose nepaplitę. Palubės gultų vienas galas padėtas ant krosnies krašto, o kitas – įspraudžiamas į tarpą tarp galinės sienos rąstų bei rišamas prie skersbalkio.

Pirmosios kilnojamos lovos Dzūkijoje atsirado apie XIX a. pradžią. Jos buvo lygiais, nepuoštais žemais galais, neišardomos. Tokios lovos Dzūkijoje išliko ilgiausiai. XIX a. pab. – XX a. pr. lovų galai pradėti puošti įvairia pjaustinėjimo technika, bet tekintos detalės labai retos. Dviem dešimtmečiais vėliau paplinta lovos su įsprūdomis galuose. Vyrauja dvigulės lovos. Jos gana trumpos – 170–190 cm ilgio.

Ištrauktinių – praplatinamų lovų pasitaikydavo panemunės dzūkų buityje. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Dzūkijoje buvo lovų, kurių galai, o kartais ir šonai padaryti iš vertikalių profiliuotų siaurų lentelių.

Lopšiai. Patys seniausi lopšiai drobiniai ir pintiniai. Pastarieji pinami iš lazdyno ar karklo vytelių bei eglės, rečiau iš pušies šaknų plėšų. Lopšiai ovalo formos, apvaliais, rečiau smailiais galais. Jie virvėmis pakabinami prie lingės ar balkio. Minimi lopšiai naudoti iki XX a. vidurio ar net vėliau. Dzūkijoje žinomi ir lentiniai skrynutės tipo pakabinamieji lopšiai. Jie retesni pietinėje Dzūkijoje, nes ten vyravo pintiniai lopšiai. Lentinių pakabinamų lopšių pirmtaku buvę skobtiniai lopšiai [LII b. 491, ap. 45.], bet jų Dzūkijoje nerasta, nors skobtiniai baldai Dzūkijoje kaip niekur kitur buvo populiarūs.

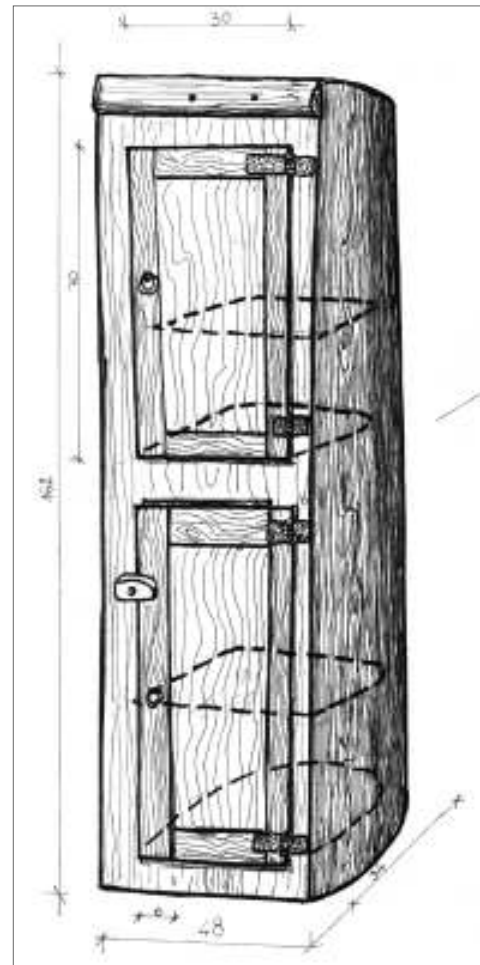
Dzūkijoje gerokai retesni pastatomieji lopšiai, jie atsirado tik po Pirmojo pasaulinio karo. Labiau paplitę į šonus sūpuojami pastatomi lopšiai. Skrynelės tipo dėžutė įkabinama į stovus ar medinį rėmą – stakleles. Dažniausiai skrynelė ne uždara, bet iš siaurų lentelių su tarpais tarp jų. Dzūkijoje populiariesni pastatomieji lopšiai su pavažomis, sūpuojami į šonus. Jie plačiau paplito XX a. ketvirtajame dešimtmetyje ir kartais naudoti vos ne iki XX a. pab., kai juos išstūmė fabrikinės gamybos vaikiškos lovelės.

Dzūkiškieji pastatomi lopšiai nuo suvalkietiško skiriasi tuo, kad jie su kojomis. Jos įleistos į lenktus medžio tašus – pavažas. Suvalkietiški lopšiai sumontuoti tiesiog ant pavažų, be jokių kojų. Bet ir dzūkiškieji lopšiai vadinti vokiškos kilmės žodžiu – *vygė*. Iki XX a. vidurio dzūkai savo vaikus mieliau sūpavo pakabinamuose pintiniuose lopšiuose, o ne pastatomuose.

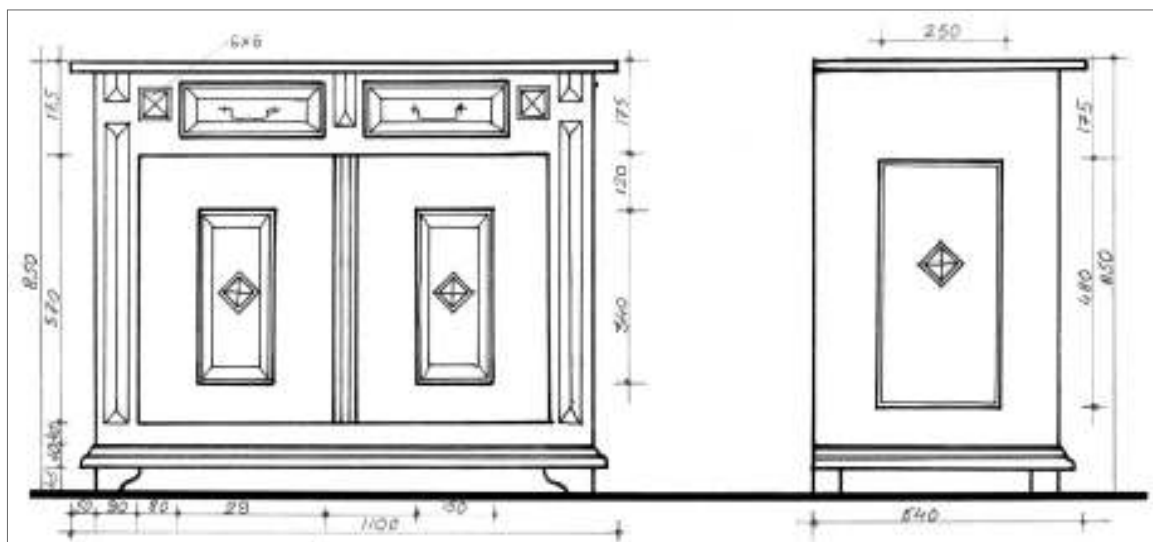
Baldai maistui bei indams laikyti. Dzūkijoje nuo XIX a. vidurio išplito šaukštdėtės. Jos buvo daugumoje namų. Pačios primityviausios su viena lentyna. Į šonines lenteles įleistos arba prie jų prikaltos juostelės ir ant jų pritvirtintos lentynėlės. Vyraavo 2–3 lentynų šaukštdėtės. Jas vadino *lentynomis*, *konikais*. Ties lentynėlėmis iš priekio prikaltos medinės juostelės arba siauros lentelės, dažniausiai papuoštos išpjaustinėtais ornamentais. Vienos lentynos priekyje išpjovos šaukštams sukšti. Išpjovos dažniausiai apatinėje lentynoje. Apie XX a. vidurį Dzūkijoje būta ir labai didelių šaukštdėčių, kurių viena šoninė lenta rėmėsi į grindis ar aslą. Jos apie 170 cm ilgio, apie 190 cm aukščio, apie 25 cm pločio.

Nuo XX a. pr. šaukštdėčių viename gale atsiranda skyriai su durelėmis. Jie palaipsniui didėja ir maždaug nuo 1930 metų išplinta pakabinamos ant sienos spintelės. Jų būta gana daug. Kartais daromos ir kampinės spintelės dviem–trim lentynomis. Jos senesnės nei ant sienos pakabinamos spintelės. Kampinės indaujos žinomos visuose regionuose, bet labiausiai išplitusios Dzūkijoje.

Visi paminėti baldai indams ir maistui laikyti Dzūkijoje buvo plačiai naudoti XX a. viduryje ir net vėliau. Dzūkijoje išplitusios ir indų spintos, pamūrytais iš plytų šonais su lentinėmis lentynomis. Virš jų dažnai buvo dūmtraukis. Virš minėtų lentynų įtaisytas rėmas su durelėmis. Kartais tokios lentynos buvo ir be durelių, o kad nesimatytų indai, pridengtos užuolaidėlėmis. Molinės indaujos įsivyravo nuo XX a. pr. ir Dzūkijoje naudotos net XX a. antroje pusėje.

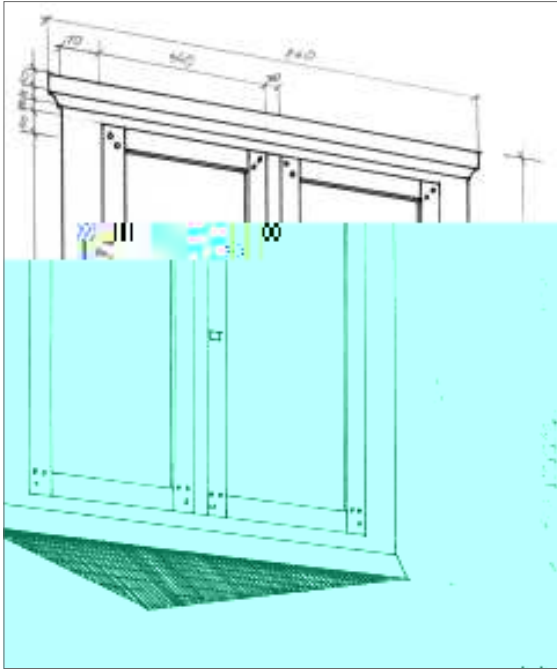

Skobta pušinė šėpelė indams dėti Musteikos k. Varėnos r. [LLBM]

Spintelė Mackonių k. Lazdijų r. [LLBM]

PIRKIOS VIDUS

Pakabinama spintelė maistui Bukaučių k. Lazdijų r. [LLBM]

Šėpa maistui ir indams XX a. pr. Paserninkų k. Lazdijų r. [LLBM]

Nuo XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigos indus šaukšt dėtėje imta slėpti balto ar margo perkelio užuolaidėlėmis.

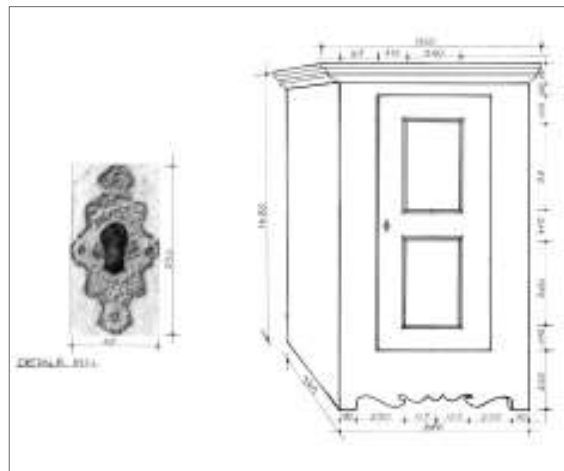
Dzūkijoje būta ir aukštų stačiasienių spintų indams. Jas vadino indaujomis. Senosios – skobtinės. Jos skobiamos net XX a. pr. Skobtinės spintos indams su 2–4 lentynomis, 115–140 cm aukščio bei 50–60 cm skersmens. Jos naudotos iki XX a. vidurio, kai kada ir ilgiau. Todėl neturėtų stebinti skobtinių indaujų gausa.

Dzūkijoje būta ir aukštų stačiasienių spintų indams iš lentų. Jos plito nuo XIX a. antrosios pusės ir dirbdintos iki pat XX a. vidurio. Vyraavo viendurės to tipo spintos indams. Kartais jos buvo dviem viena virš kitos durimis. Įdomūs, meniški kalvio darbo šių spintų durų vyriai bei užraktai. XX a. III–IV dešimtmečiais minimos indaujos kartais buvo su dvejomis durimis ir vienu ar dviem stalčiais apačioje. Vėlyvesnių indaujų durys rėminės su 1–3 įsprūdėmis. Jos papuoštos pjaustinėjimais ir labai retais atvejais – tapytais ornamentais. Būta ir spintų su išsišovusia apatine dalimi. Jos panašaus laikmečio kaip stačiasienės, bet Dzūkijoje buvo retesnės.

Bene populiariausios ir iki šiol kartais naudojamos stalo tipo spintelės indams ir maistui laikyti. Jos vietinių meistrų gamintos ir XX a. antrojoje pusėje. Stalo tipo spintelės nuo XX a. pr. paplito visoje Dzūkijoje. Senosios spintelės buvo vienomis durelėmis ir kartais vienu stalčiuuku višuje. Nuo XX a. IV dešimtmečio paplito spintelės dvejomis durelėmis vienu arba dviem stalčiais viršuje.

Tuo metu pradėjo plisti ir įvairūs staliukai gėlėms, lentynos knygoms. Naujovės į Dzūkią skverbėsi iš miestų bei iš Suvalkijos. Šėpos, šėputės, šėpukės pavadinimai irgi atkeliavo iš Suvalkijos.

Baldai audiniams bei drabužiams laikyti. Seniausieji, be abejo, buvo kraičloviai bei skobtieji kubilai [11]. Jie Dzūkijoje neišlikę. Užtat krašte pakankamai daug kraičkubilių, pagamintų iš medinių

Spintelė maistui XIX a. pab. – XX a. pr. Obelnikėlių k. Alytaus r. [LLBM]

šulelių ir suveržtų 3–4 lazdyno lankais. Kraičkubilius dzūkai vadino „kubilaiš šarvui“. Jie apskriti, su dangčiu, į viršų siaurėja, su dviem išsikišusiomis ašomis, viršuje skylės kartelei prakišti. Vienas kartelės galas storesnis. Jis nepralenda pro ašos skylę, kitame kartelės gale išpjova. Per ją ir ašos skylę užkabina pakabinamą spyną ir kubilą užrakina.

Dzūkai juos naudojo ilgiausiai, o XX a. antrojoje pusėje juose laikė grūdus bei miltus.

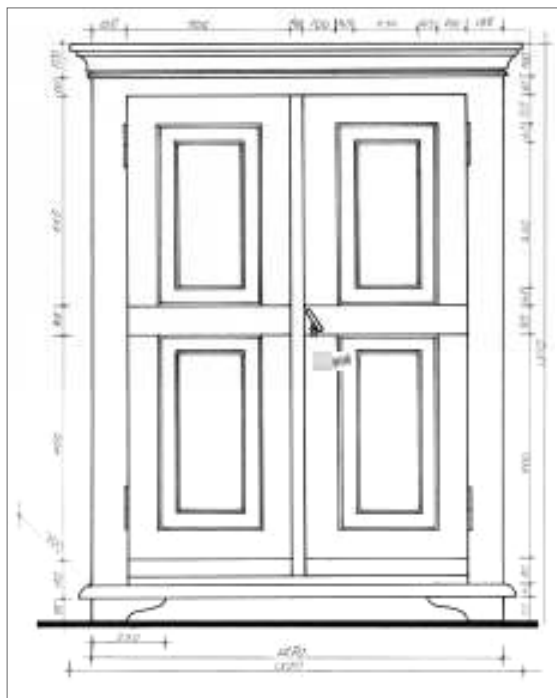
Spintos. Dzūkijoje plačiau nepaplito *komodos*. Mažiau ir spintų rūbams. Senosios spintos skobtinės iš masyvaus medžio kamieno. Bet priešingai nei indaujų, skobtų spintų drabužiams iki XX a. vidurio Dzūkijoje faktiškai nebeiškilo. Spintos rūbams labai panašios į spintas indams. Kartais spintos būdavo netgi dvigubos paskirties. Viena spintos pusė su lentynomis, joje laikė maisto produktus, o kitoje – sukabinti rūbai. Kartais spintos dalyje su lentynomis buvo laikomi audiniai bei lengvesni drabužiai. Spintos rūbams už indaujas aukštesnės ir platesnės. Aišku, didesnės ir dvidurės spintos rūbams.

Dzūkijoje nuo XX a. pr. plinta dvidurės spintos rūbams be stalčių apačioje. Jose stalčiai atsiranda nuo XX a. III dešimtmečio pabaigos. Minimios spintos įmantriais karnizais ir gausiai išdrožinėtomis durimis. Panašiu laiku imtos dirbdinti ir tridurės spintos rūbams, bet jos populiareesnės buvo tik panemunės dzūkų namuose.

Dzūkų dvidurės spintos kartais įdomiai nudažytos. Visa spinta rudos – plytinės spalvos, o durų rėmai ir karnizas – juodi. Tapytų spintų irgi labai nedaug.

Spinta rūbams Drapalių k. Lazdijų r. [LLBM]

Spinta rūbams, pagaminta 1930 m. Meteliai Lazdijų r. [LLBM]

Spinta XX a. pr. Gervėnų k. Lazdijų r. [LLBM]

PIRKIOS VIDUS

Skrynia Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

Skrynios. Krašte vyravo dėžės formos skrynios gaubtais antvožais. Panemunių dzūkų namuose būta daugiau skrynių lygiais antvožais. Daugelis to krašto skrynių puoštos Suvalkijoje paplitusia tapyba – įrėmintuose tapymui skirtuose laukuose.

Kituose Dzūkijos rajonuose tapytų skrynių nedaug. Jose vyrauja įvairiai išlankstytos dažniausiai juodos linijos. Svarbiausia tapytų dzūkiškų skrynių ypatybė – grafiniai augaliniai ornamentai. Skrynios dėžės formos antvožu puoštos štampuotine technika. Žinomos baldų dirbtuvės Valkininkuose ir Varėnoje, kur gamino štampuotine technika puoštas skrynias. Dzūkai skrynias dėžės formos antvožais vadino *kuparais*. Juose kartais iki XX a. pab. laikė mažiau naudotus drabužius ar audinius, kai kituose regionuose skrynios tuo laiku arba visai nebenaudotos, arba juose laikyti grūdai, miltai.

Skrynia XIX a. pab. Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

Skrynutė Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

Skrynutė Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

Skrynutė skarelėms Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

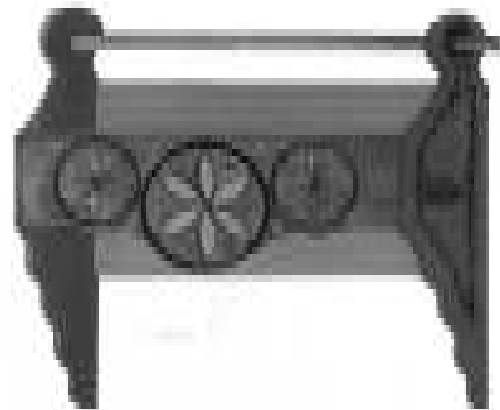
Krašte randama ir kuparų, nudažytų viena spalva. Kalvio darbo apkaustai ant jų gausūs, įdomūs ir meniški.

Atskirą grupę sudaro kuparai, kurie nudažyti rudai ir puošti šviesesnio atspalvio rudos spalvos bangelių ornamentu.

Rankšluostinės. Dzūkai jas vadino *lentynukėmis*. Ir iš tikrųjų Dzūkijoje labiausiai populiarios rankšluostinės su spintelėmis arba bent viena lentyna. Yra ir kampinių spintelių, kurių apačioje įrengtas volelis rankšluosčiui pakabinti. Dzūkijoje rankšluostinės išplito vėliau nei kituose regionuose. Alfonso Andriuškevičiaus nuomone [2], rankšluostinės dzūkuose imtos dirbti tik XX a. ar net XX a. III–IV dešimtmetyje.

Pušinė rankšluostinė Paliūnų k. Lazdijų r. [LLBM]

Rankšluostinė, pagaminta 1935 m. Žagarių k. Lazdijų r. [LLBM]

Pirkios Geibonių k. buv. Vievio r. kampas: matyti audimo staklės, lovos, pakaba rūbams, balintos sienos, 1958 m. [LII; neg.nr. 8078]

ŪKINIAI PASTATAI SVIRNAI

Svirnas – itin svarbus sodybos statinys, drauge su gyvenamuoju būstu formuojantis gerą kiemą. Tai pirmiausia ūkinės paskirties pastatas, kuriame laikyti grūdai: jiems viduje dažnai būdavo įrengiamos specialios talpos – *aruodai*. Taip pat čia saugomos kitos maisto atsargos, drabužiai, netgi miegama. Gausybė tautosakos tekstų liudija svirno reikšmę ne tik kasdienėje buityje, bet ir per šventes, ypač per vestuves. Taigi jis saugo tai, kas itin svarbu: maistą, miegą ir santuoką – gyvenimą palaikančias vertybes.

Dzūkijoje svirnai nedideli, dažniausiai vienos patalpos, bet išraiškingų formų, dažniausiai su priesvirniais, apsaugančiais duris nuo kritulių ir teikiančiais pastogę ūkio rakandams, pavėšį žmonėms bei itin pagyvinančiais vaizdą. Svirnuose gali būti naudojama ir pastogė, bet jei pirmą aukštą užima vientisa erdvė, tai vadinami vienos patalpos svirniais. Jie gali būti arba *šoniniai*, arba *galiniai*: pagal durų vietą tūrio atžvilgiu. Dzūkiškų svirnų durys visuomet įtaisomos derinant jų ašį su pastato simetrijos plokštuma, mat svirnam labai būdinga tūrio simetrija.

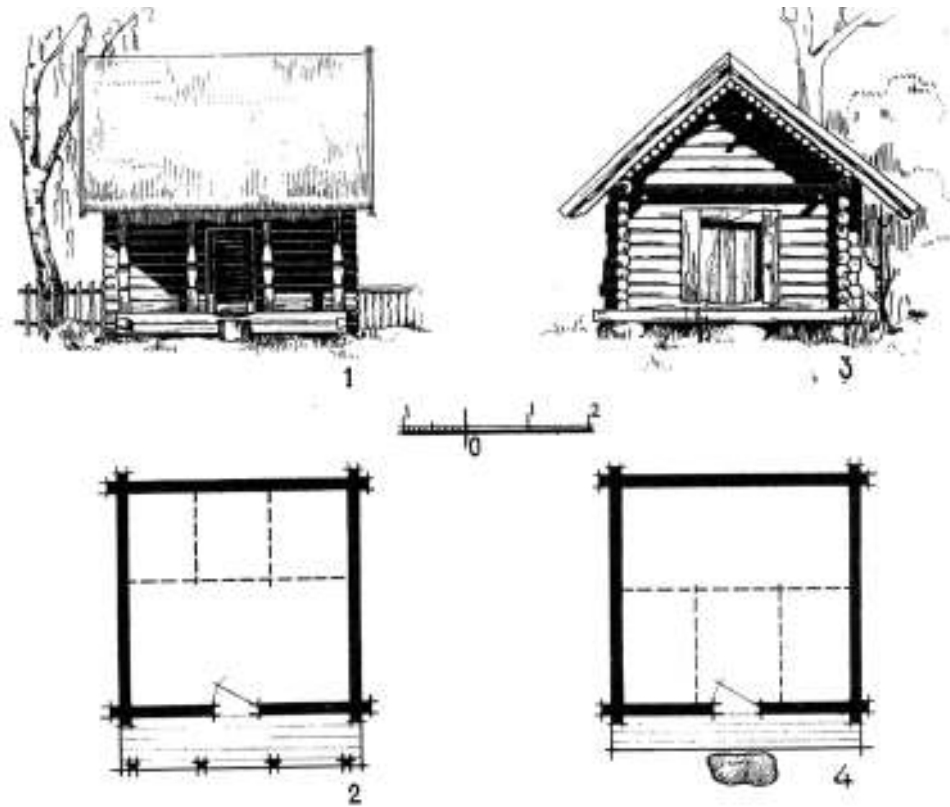
Seniausia svirno forma laikomi *vienos patalpos galiniai svirnai*. Manoma, jog tokie galėjo būti statomi

ir piliakalniuose. Būtent tokie dažniausiai sutinkami Dzūkijoje: jų planas yra kvadratinis arba kiek išstėtas stačiakampis, sienų ilgis dažniausiai svyruoja nuo 3,5 iki 5,5 m. Aruodai išdėstyti priešais duris, nors Dzūkijoje jie ne visur sutinkami: kai kur grūdai buvo laikomi specialiose dėžėse arba kubiluose, statinėse. Jei yra antras aukštas (į kurį patenkama kampe įrengtais laipteliais), jame dažniausiai laikoma rūkyta mėsa, taip pat ir grūdai, miegama. Šoninių svirnų planas labai panašus į galinių, tik durys yra šoninėje sienoje.

Durų pusėje įrengiamas ir *priesvirnis*. Jo plotis sutampa su pastato pločiu, o gylis sudaro nuo 1/7 iki 1/4 pastato ilgio. Nors pasitaiko svirnų ir be priesvirnių, šis elementas yra itin būdingas svirniui kaip pastato tipui ir suteikia ne tik jam, bet ir kiemui, į kurį visuomet atgrežiamas pagrindinis fasadas, papildomo išraiškingumo: pusiau atvira priesvirnio erdvė praturtina tūrio kompoziciją, sukuria ypatingą, netgi iškilmingą nuotaiką. Ypač kai priesvirnio užlas paremia dekoruotos kolonėlės: susidaro vertikalių ir horizontalių elementų, smulkių puošybos raštų ir monumtalaus tūrio kontrastai, įdomus šviesos ir šešėlių žaismas.

Svirnas su antais Buteliūnų k. buv. Veisiejų r. [LII; neg. nr. 9726]

1. 2. šoninis svirnas Daržininkų k. buv. Eišiškių r.,
3. 4. galinis svirnas su pavalu Rimašių k. buv. Eišiškių r. [8; 181]

Svirno aruodai Darželių k. Vilniaus r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

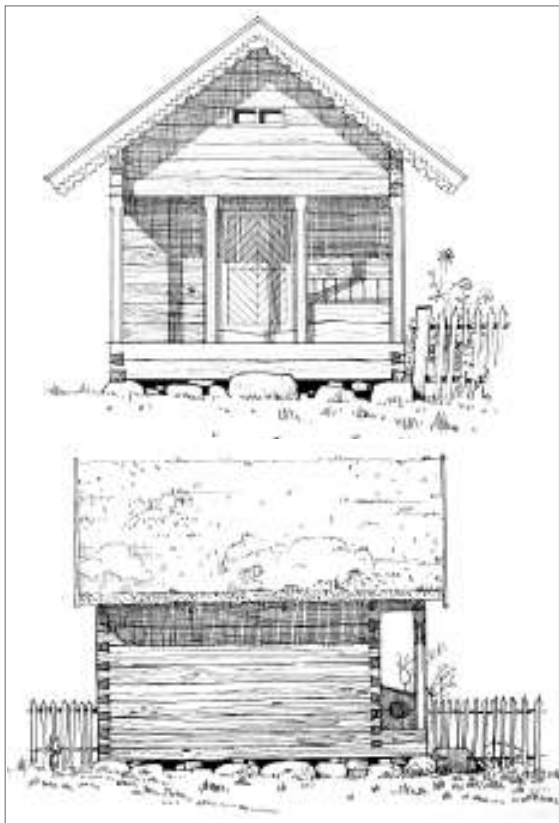

Statinės su grūdais svirne Žagarių k. Lazdijų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

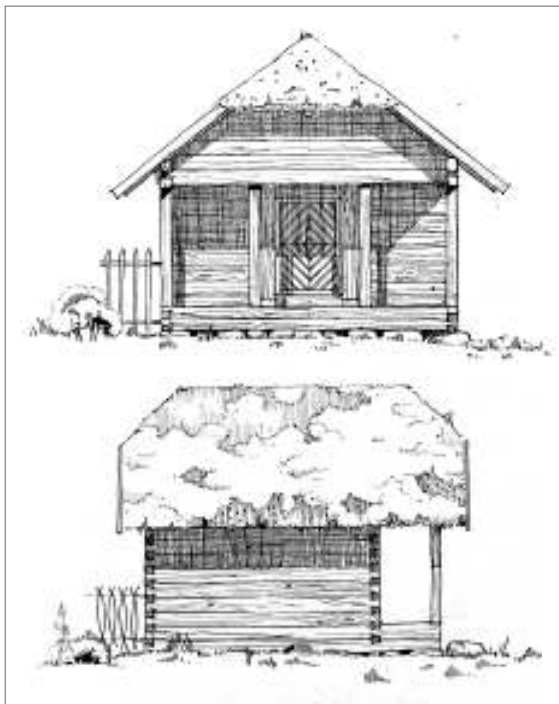

Svirnas su būdingu priesvirniu Pašulniškių k. Vilniaus r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

ŪKINIAI PASTATAI

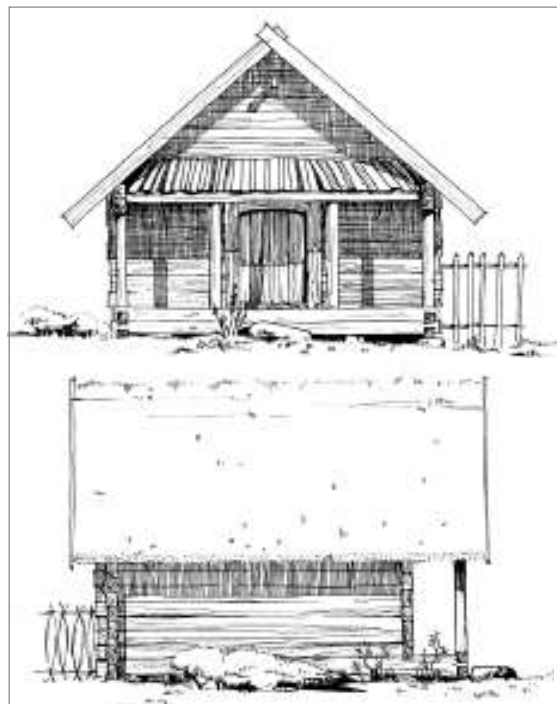
Aukštas gausiai dekoruotas svirnas ant akmenų pamato Lieponių k. buv. Eišiškių r., 1967 m. [LII; 85/29]

Svirnas pusvalminiu stogu Gerviškių k. Šalčininkų r., 1957 m. [LII; 85/11]

Konstruktinės ypatybės taip pat didina svirno išraiškingumą. Pastaciūs jį ant didelių lauko akmenų ar medinių kaladžių, grūdai gerai vėdinasi, o pats pastatas atrodo aukštas – toks jis minimas ir dainose. Kadangi prisvirnio grindys pakeltos, įėjimo zonoje įtaisomas stambesnis akmuo ar kaladė ar afora, oja, i, ed'nia' a p' a, s' s' dar' s' a' po grind' s' efi, i' u' davo p' p' a, a a, en u' r' s' u' – t' a' p' s' a' g' a' o' s' t' a' ž' u' ž' v' e' u' a' r' ž' o' n' u' . S' a' u' t' i' s' i' n' o' s' e' n' i' a' s' i' t' a' u' i' t' a' s' o' s' r' g' r' i' n' d' y' s' , i' n' d' v' g' u' l' e' n' t' u' o' r' y' s' , i' s' t' v' i' r' n' i' a' s' s' t' o' g' a' s' , i' r' s' a' g' o' l' r' i' o' g' a' s' t' o' t' .

Stog' s' t' v' i' r' n' i' o' d' a' v' o' i' r' e' n' g' i' a' , a' s' p' a' v' a' l' a' s' – s' i' g' a' s' t' o' g' o' l' v' e' n' a' s' s' a' i' a' t' o' d' e' d' a' , i' r' a' s' t' e' i' a' a' r' p' s' r' a' s' e' i' a' , i' r' e' , t' a' i' o' , i' r' i' s' s' o' r' e' s' . P' a' v' a' l' a' s' i' y' o' j' a' a' p' e' a' r' c' h' a' j' a' s' a' p' i' r' i' t' i' n' i' D' a' l' i' j' o' j' e' d' a' r' a' p' u' n' a' a' s' t' o' g' o' o' n' s' i' t' i' c' i' a' – s' i' j' n' i' s' t' o' g' a' . T' a' i' t' y' o' n' o' z' i' n' i' a' , p' l' p' r' a' t' s' i' a' s' s' e' n' o' s' r' e' n' i' n' y' s' , i' s' t' v' i' r' n' i' a' s' s' t' o' g' a' , p' l' d' v' i' s' a' o' s' t' o' g' o' r' a' d' i' s' t' a' i' – t' o' s' s' t' a' i' d' i' r' e' n' g' i' a' s' i' n' o' n' s' i' t' i' t' y' s' i' r' t' v' i' r' n' i' a' s' . S' i' j' n' e' s' t' o' g' o' o' n' s' i' t' i' c' i' a' t' a' p' p' a' t' i' v' o' d' e' r' n' a' , a' s' g' e' g' n' i' n' e' : n' a' d' o' j' a' , o' s' g' e' g' n' e' s' , o' p' o' j' o' , i' s' i' r' e' n' g' i' a' , a' a' p' s' a' g' i' n' e' r' a' s' i' d' a' n' g' a' . N' e' a' ž' a' s' v' i' r' n' i' o' s' t' e' n' g' e' g' n' i' a' s' s' t' o' g' a' i' s' . S' t' o' g' f' o' r' , o' s' i' v' a' i' o' j' a' : g' a' l' i' t' i' r' e' i' s' t' a' t' e' s' , i' r' o' l' i' r' n' e' s' , i' r' v' a' d' n' a' s' o' s' o' s' i' r' t' a' t' e' s' , a' i' v' e' n' a' s' g' a' l' a' s' v' a' i' n' i' s' , o' t' i' a' s' i' a' g' a' s' s' t' a' i' . S' t' a' i' t' o' r' s' e' n' o' s' r' i' a' a' r' i' d' a' i' s' r' a' s' t' o' g' i' n' i' a' s' , o' a' i' t' a' d' a' s' t' a' i' o' s' t' e' n' a' j' i' r' a' , a' a' i' r' j' , i' r' e' n' g' a' n' i' a' o' n' e' j' , p' r' o' t' o' d' i' r' s' v' e' d' n' a' s' g' i' d' a' , u' r' a' , e' d' ž' o' v' n' a' , g' r' y' a' , v' a' s' a' . S' v' i' r' n' i' a' d' a' ž' n' a' i' r' i' n' e' , a' ž' a' s' , i' r' i' s' t' o' g' o' p' a' s' t' o' g' e' s' – j' o' s' y' p' a' s' v' a' r' o' s' i' s' p' r' e' i' n' e' s' p' e' s' , j' e' n' e' r' a' p' r' e' s' v' i' r' n' o' .

Svirnas su stoginuku Milkūnų k. Šalčininkų r., 1957 m. [LII; 85/18]

Svirnas ant medinių trinkų Mančiagirės k. Varėnos r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

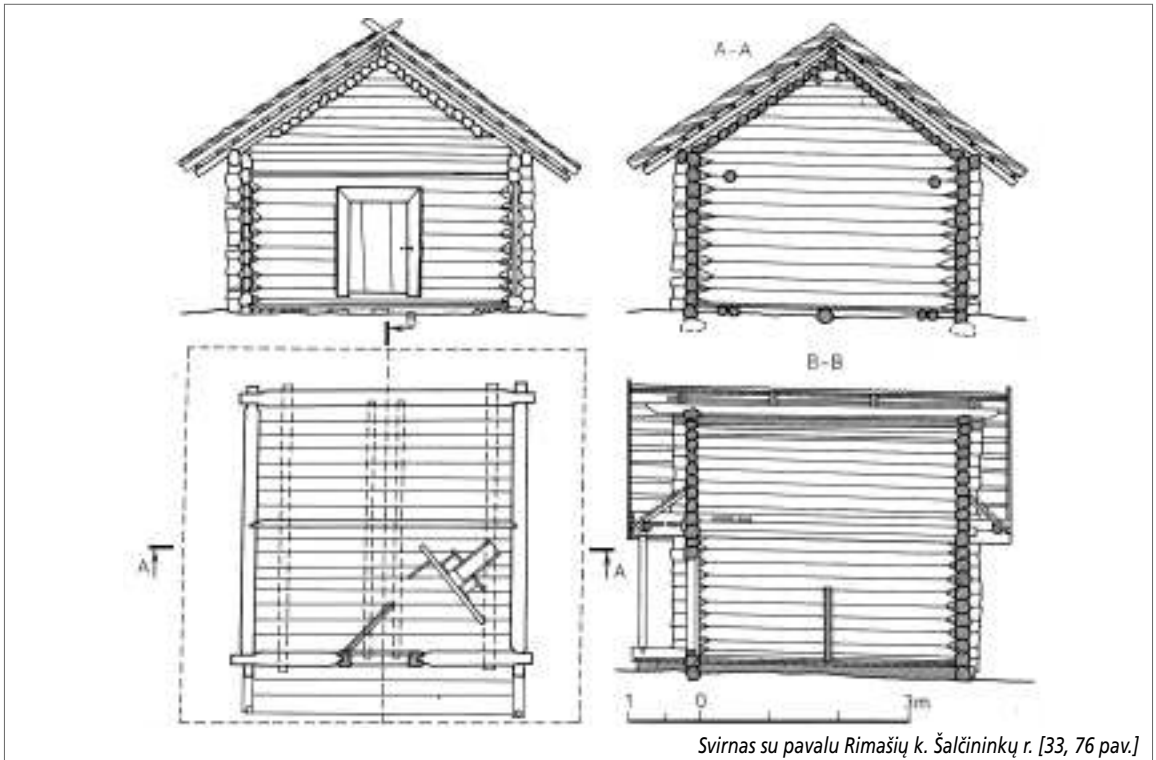
Dviejų patalpų svirnas keturšlaičiu stogu, be priesvirnio, kurį atstoja plati pastogė Nemiežiūnų k. Vilniaus r. [25; 404 pav.]

Svirnas be priesvirnio Krokininkų k. Alytaus r. [LI; neg. nr. 9276]

Svirnas sijiniu stogu su stoginuku, perkeltas iš Puvočių k. Varėnos r. [LLBM]

Svirnas su pavalu Rimašių k. Šalčininkų r. [33, 76 pav.]

ŪKINIAI PASTATAI

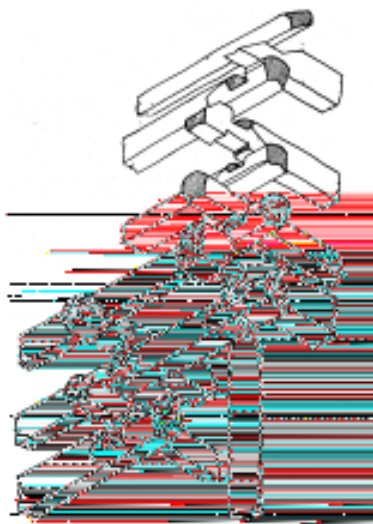
Viršutinis priesvirnio kampas Paulių k. Varėnos r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

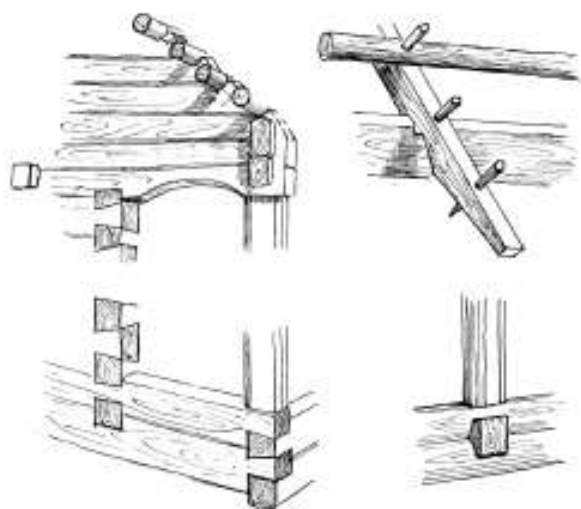
Nežymiai nusklembtos priesvirnio kolonėlės jungtis su sija Šukiškių k. Vilniaus r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Priesvirnių įrengimas neskelbiamas: renkami pastatai patalpinami apatinėje rėmų tinkle, šis rėmas sujungiamas su grindimis ir sienomis, sudarant šios dažniausiai apatinės kolonėlių proporcijos grašius – tai apatinė rėmų sistema, tekinama sprendimu. Kartais visų šoninių sienų rėmas patalpinamas priesvirnio gijimo, jei jis sudaro kolonėlių sienas, terafoje vadina šiais. Pastatų, jei siejant, ašiniai, aišniai, doti pastatų rėmų priesvirnio sonų apatinėje, ašiniai, anto, s, jei taip, enina, as, rėmų s, o, r, es, d, s, r, a, s, a, s, a, b, a priesvirnio teta, o, ja, o, sed, h, t, a, t, r, a, v, a, s, a, f, o, d, e, n, a, a, r, g, r, a, v, a, a, r, a.

Kartais svirniai, nebūna, s, u, p, a, s, r, u, o, n, i, a, s (daržne, ivar, , garaz,) ar rgyvena, a, s, a, s, p, a, s, t, a, t, a, s, e, t, a, r, g, e, n, a, s, v, i, r, n, o, v, a, z, d, a. D, a, j, o, j, e, e, i, v, e, n, e, p, a, s, t, a, t, o, b, e, e, i, o, p, a, t, a, s, v, i, r, n, o, a, n, o, r, i, a, r, e, i, d, a, g, a, e, r, d, v, e, s, a, n, o, d, a, s, u, d, a, v, o, s, t, a, t, o, d, a, r, d, a, g, a, s, v, i, r, n, o. U, ž, n, e, n, e, j, e, s, i, n, a, r, i, o, n, i, a, s, v, i, r, n, o, p, a, n, a, s, s, i, e, d, r, u, o, d, e, o, r, a, s, g, a, t, i, s, a, v, i, a, s.

Priesvirnio konstrukcija Zervynų k. Varėnos r. [21; 49 pav.]

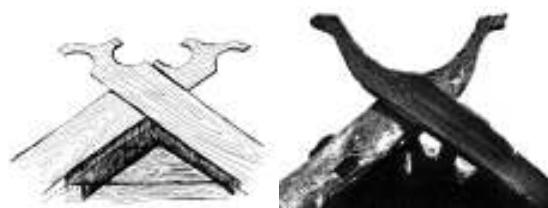

Svirno Ašašnikų k. Druskininkų sav. sijinio stogo konstrukcijų detalės [VUB;F81-P54]

Svirno puošyba – tai archajišias – tai prėsvirnio kolonėles, d rrys rneia. Le a ant svirno ralgo dar ja lėvė neapina, ta a s a a s a ny stant p o sy os deta lga s a pa dya senos ose fotografjose, režn ose. Prėsvirnių kolonėles Dži lioje p o s a, osvretal arta s ta h a t de oro ž o, na, pavyzdž n s e, tos r a n o s, p a r y s n a n o s u, g r a s t, a. Kolonėles prėsvirni ose desib, os s, eirė a fasado p o s i o s a i ž v g, p o, e r r a s a t a d a l g a – t a p f a s a d o p o s t i, a l s d a n a r i t a s, r s j a s a v a, e d e o r a i y s, o p o s y a j a, s i e t a p a p d o, t a, a u e n i. Kart a s a p d a t n a, a a p a t n e t a s j a p a v y z d ž i, t a p v a n a n t j o s r t o n e u, n g i j. D v g u t e n t e u d u r a s t a s, s i a, p a n i s s f a s a d o s, e i r j o s a s, dar p r a r i n a v a z d a: s v i r n o d r y s p o s a, o s d a ž n a, a r t a s n e t, v a r o s, e i r s i a, t o s. D e o r a i y s n a r d u s a s a s a, s e n a, e d n i a t v e r a g e ž n a, t a ž n a v e t r ų a u d a n o. S v i r n o s e t a p p a t g a t i p o s a, s i a t a, a o n e u t v o r e s, s i j, g e g n ų g a l a i, s e g a, p a.

Svirnas su lėkiais Aleksiejiškių k. buv. Veisiejų [LII; neg. nr. 9666]

Svirno lėkiai Buteliūnų k. buv. Veisiejų r. [LII; 106111]

Svirno lėkiai Musteikos k. Varėnos r. [32; 135]

Svirnas su dekoruotom kolonėlėm, gegnių galais ir įžambių lentelių skliautu Darželių k. Vilniaus r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

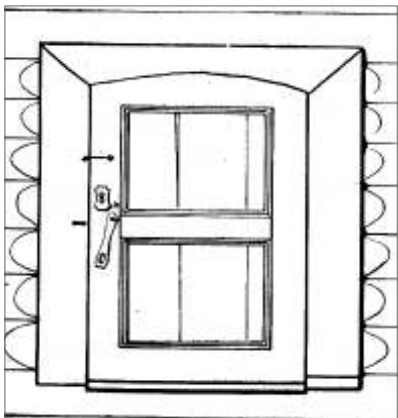

Svirno durys Bagdononių k. Lazdijų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

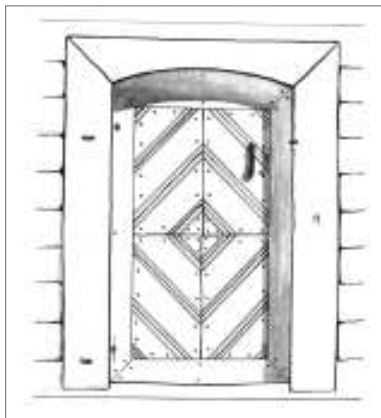

Svirnas su balkonėliu Kašėtų k. Varėnos r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

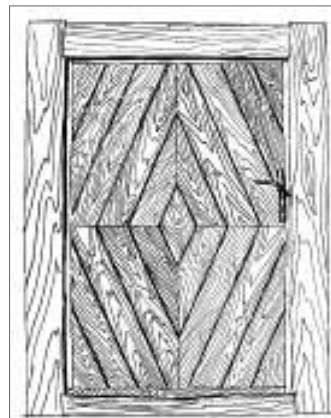
ŪKINIAI PASTATAI

Svirno durys su arkine stakta Zervynų k. Varėnos r. [21; 49 pav.]

Dvigubų lentelių svirno durys, aprėmintos arkine stakta Milkūnų k. Šalčininkų r., 1967 m. [LI; 85/9]

Dvigubų lentelių svirno durys Kibyšių k. Veisiejų r., 1959 m. [LII; 106/8]

Dvigubų lentelių svirno durys Kašėtų k. Varėnos r. [A. Andriūšytės 2007 m. nuotr.]

Dvigubų lentelių svirno durys Žemaitkiemio k. Lazdijų r. [A. Andriūšytės 2007 m. nuotr.]

Dvigubų lentelių svirno durys Buteliūnų k. buv. Veisiejų r. [LII; neg. nr. 9730]

Dekoratyvus svirno durų raktas ir spyna Žemaitkiemio k. Lazdijų r. [A. Andriūšytės 2007 m. nuotr.]

Dekorotas svirno kampo apkalas Kašėtų k. Varėnos r. [A. Andriūšytės 2007 m. nuotr.]

KLUONAI

Užmonas sia, a s'as sody os pastatas, jo, o-
 un, ena s'is s's'ia s' u sody os pastat ,
 o a' a , ad u onas' vo stato, as to a n o-
 s' pastatj . Ais , o u v' a' o' as' de p' r' nes,
 nors k' r' n' ny' s' os' ono pas' r' es – dž ov' n' i
 jav' s' r' ant' rosni, de o galedav s' u' i' ga sras.
 r' d' ar s' s' pastatas s' r' ias dž ov' n' i, i' i' n' a' y' i'
 jav' s' , ari a' s' r' s' a' o' s' i' s' eha. Tod' e' o' ne pa-
 pras' i' a' yra gredymas, r' r' r' a' , j' a' v' a' , a' o' ,
 vež' , al' ta p' pat' šalinės, n' o gredy, o at' i' ver' to s'
 , u' l' fo a' s' o' i' v' o' r' e, j' o' s' e' a' l' o' , j' a' v' a' , ari a' s'
 s' a' d' ar s' enas; dažn' a' o' n' ū s' e j' reng' a' , a' r'
 peludė p' e' a' , s' s' p' i' .

Dz' i' o' j' e' pap' i' r' i' a' s' s' i' v' a' ž' av' , s' g' a' o' ,
 r' s' a' vesn' s' i' v' a' ž' av' , s' s' o' n' o' v' o' n' a' . Še' i' p' a' s'
 s' j' , s' u' s' i' o' g' a' a' a' n' i' o' , s' o' n' s' i' , c' j' o' , s' . P' r'
 e' j' a' a' a' pap' i' r' y' t' neje Dz' i' o' s' d' a' y' j' e' , o' a' n' r' e' j' ,
 v' a' a' t' neje, ta' a' pas' i' a' o' , ad g' r' e' t' a' s' t' o' v' s' r' i' n' g'
 i' p' o' n' a' .

Ry' i' r' p' a' i' Dz' i' a' i' t' i' n' g' vad' na' , e' j' a' s' i' a' -
 t' s' o' j' o' i' p' o' n' a' i' u' , o' r' o' p' s' a' s' p' a' y' g' n' i' t' i' , pas'
 i' v' a' ž' av' , v' a' s' s' g' a' o' , s' t' o' g' a' s' a' s' i' a' s' s' e' n' a' s' o'
 s' a' n' i' y' s' s' s' t' o' g' o' p' r' o' j' e' c' i' n' e' p' l' o' s' t' i' , a' 1:2' r' nei
 d' dešn' s' . For' u' a' t' e' s' o' g' a' p' t' i' n' a' s' o' n' o' s' t' o' g' o'
 o' n' s' i' , c' j' o' s' , o' n' ū s' e' d' a' r' n' a' d' o' j' a' , a' s' e' n' o' v' s' i' a'
 p' e' d' i' n' a' o' n' s' i' , c' j' a' e' d' ž' a' s' for' , o' l' p' a' i' a' s' i'
 s' t' o' g' o' r' i' . T' o' l' e' t' s' t' o' g' a' s' r' e' , r' a' s' a' n' i' v' e' r' i' a' u'
 s' t' o' p' – p' e' d' ž' i' u' , r' o' s' a' r' a' p' a' a' o' pastato pas' e-
 , e' n' y' j' e' p' e' r' , e' s' t' a' s' i' g' n' i' r' a' s' t' a' , vad' na' , a' p' e' r' m' e' t' e' ,
 a' r' a' d' v' p' e' d' ž' i' u' e' s' r' e' , a' s' i' g' n' e' s' s' i' a' s' r' i' o' , u' e' i'
 s' i' a' s' v' i' t' a' , a' v' o' r' i' n' e' pastato erdve. r' o' n' a' s'
 d' v' e' , s' i' p' e' e' , g' a' i' t' i' p' a' g' , y' p' a' e' a' r' j' dar

Skirtingų formų kluonų eilė Tiltų k. Trakų r.
 [D. Vitkausko 2006 m. nuotr.]

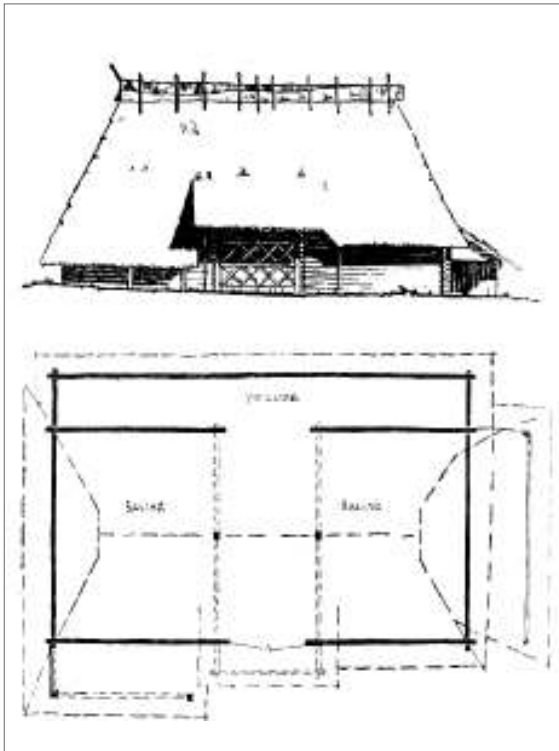

Kluonas pusskliautiniu stogu Šimonių k. Vilniaus r. [A. Andriušytės
 2007 m. nuotr.]

Kluonas čiukuriniu stogu Nemunaičio k. Alytaus r.
 [LII; neg. nr. 9780]

ŪKINIAI PASTATAI

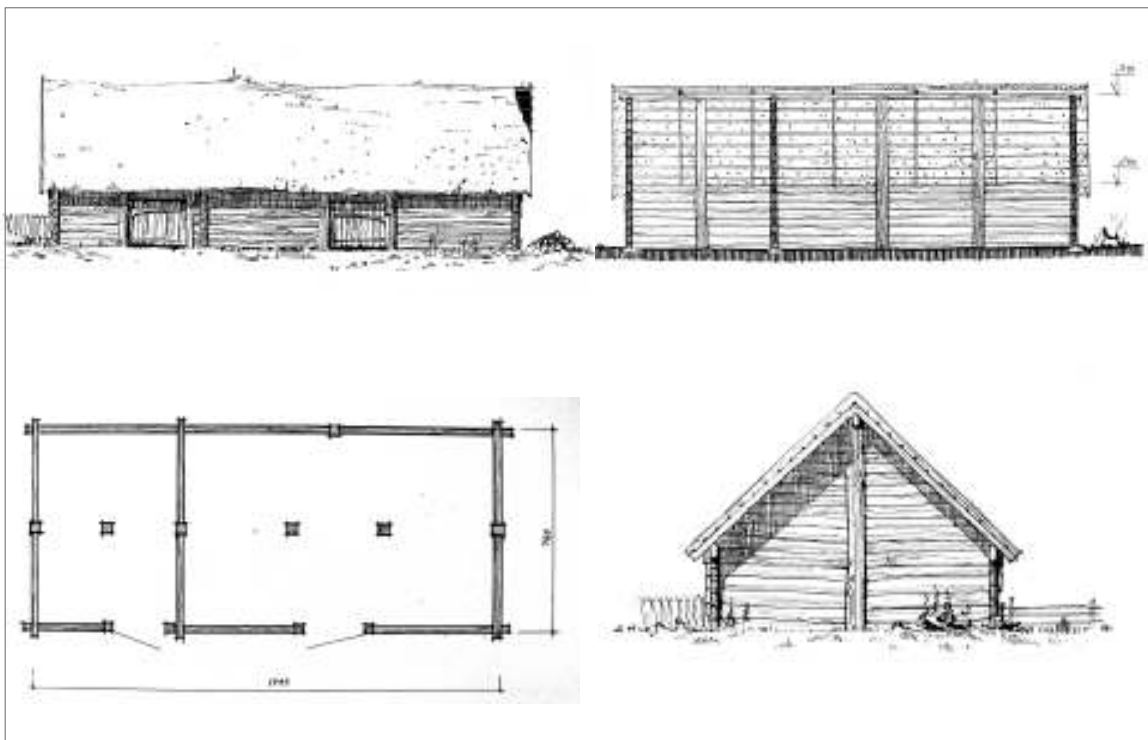

Kluonas Varnagirių k. Simno r. aukštu keturšlaičiu šiaudiniu stogu, paslėgtu slogčiais [28; 18 pav.]

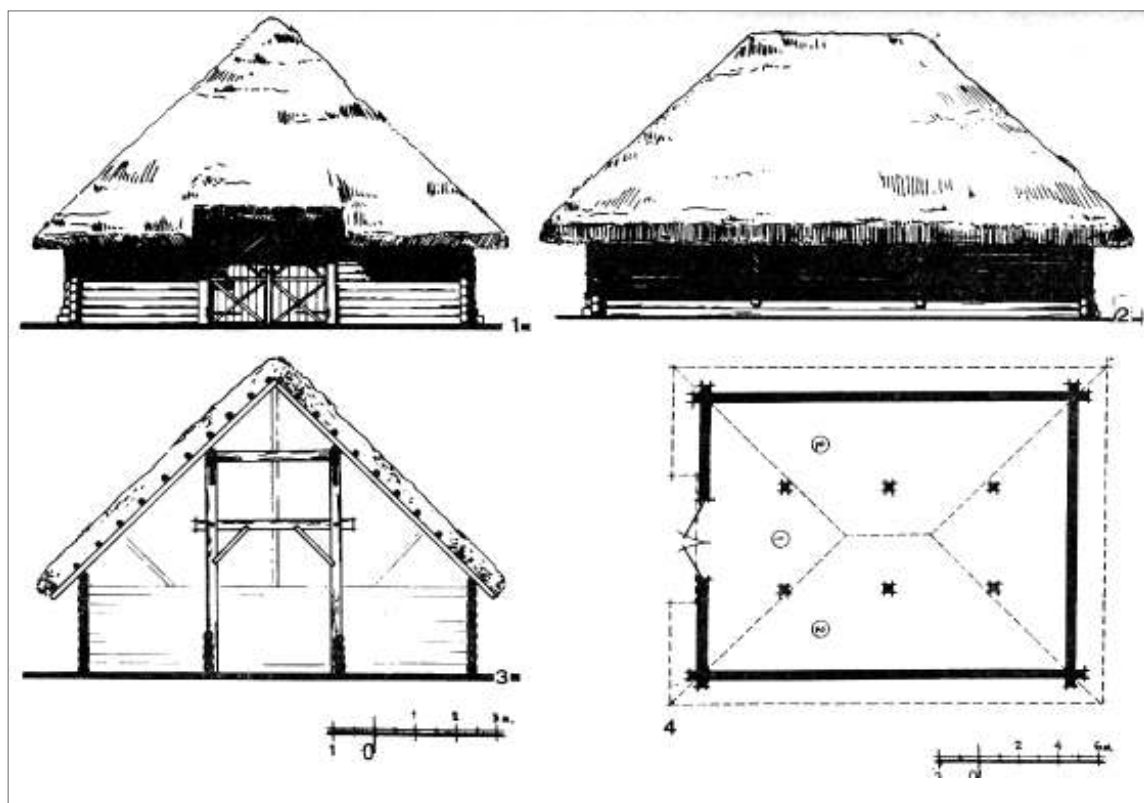
pagal aplinką, galimybą, ir pritaikyti kišenės, rėmų, pėsni, pavyzdžiui, vidurinėje Džiūps dalyje paprastai beveik vadralinio plano atšiausio gniaus stogas, o na.

Užgnėnosiu, cija, oja, gėgnis, s, s, resn, s, s, jvažav, s, gojoje s, enoje, o, o, r, s, s, šon, i, e, s, nerėta, i, na, pr, statyos, daržnes, ar, a, pas, r, es, to, e, dažn, a, i, na, Užne, l, nes, o, na, i, l, e, g, a, i, r, e, t, e, s, g, r, e, n, d, y, s, o, a, l, e, n, e, r, e, t, a, i, d, a, v, o, l, p, r, s, t, a, t, o, s, o, š, o, p, o, s, i, a, p, v, a, l, o, s, t, a, n, i, e, ž, n, e, s, o, n, s, g, e, g, n, e, s, t, o, g, o, n, s, i, n, c, i, j, a, n, a, n, a, a, i, a, i, r, s, t, a, i, u, s, a, s, g, r, e, n, d, y, a, s, o, n, s, o, n, s, d, y, d, z, a, n, a, a, j, v, a, i, s, t, o, g, a, i, n, u, r, v, s, a, n, e, d, e, l, i, a, r, i, u, d, a, r, ž, n, e, s, t, a, a, v, l, a, ž, n, a, s, i, a, u, r, a, s, t, i, n, e, s, v, i, r, š, i, a, 1. Pėd, n, e, s, o, n, s, i, n, c, i, j, o, s, o, p, l, a, n, a, s, o, p, a, l, s, e, s, n, i, s, v, e, n, a, s, r, a, s, t, i, n, u, g, a, s, i, e, t, i, r, 1. T, a, d, a, d, a, ž, n, a, s, i, a, i, n, e, a, p, e, 1, t, o, s, i, a, i, u, g, e, g, n, e, s, o, n, s, i, n, c, i, j, o, s, o, n, s, g, i, n, a, n, e, t, v, i, r, š, 3.

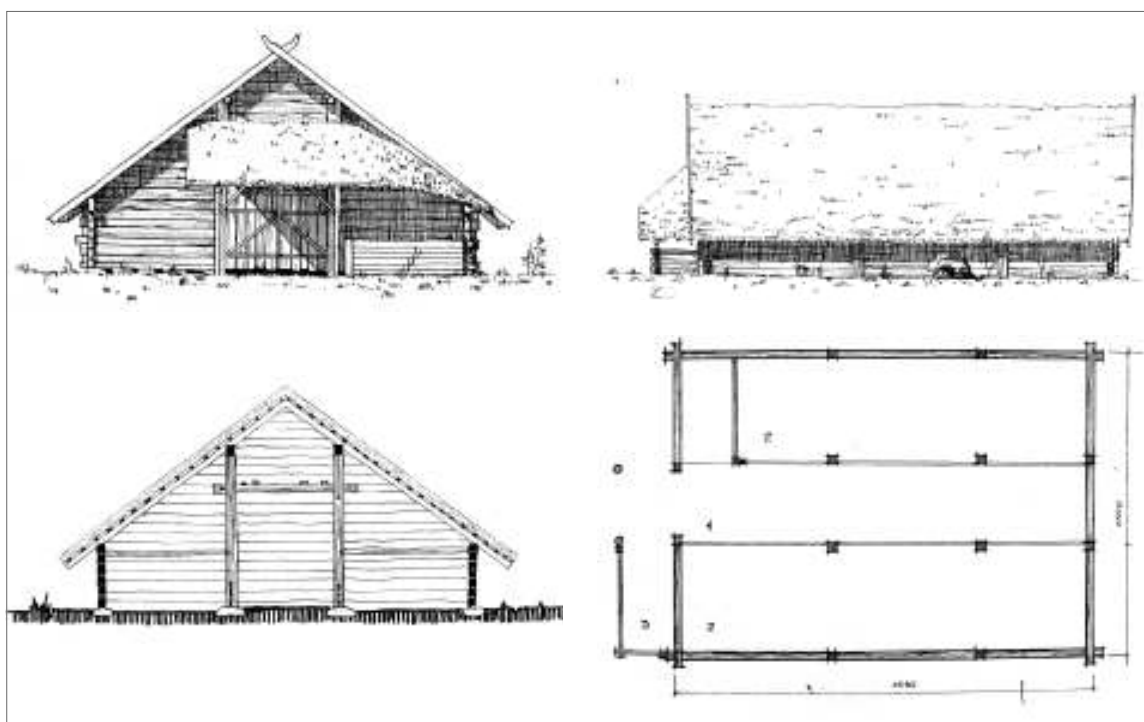
Užgnėnosiu, d, ngos, i, v, a, r, o, s, s, t, o, g, f, o, r, o, s, e, l, r, a, i, t, e, s, o, l, i, r, n, e, s, p, l, s, s, a, i, n, e, s, d, v, i, s, i, a, t, e, s. Nėr, e, t, a, s, t, o, g, e, v, i, r, š, o, u, s, f, o, r, o, i, a, a, s, a, r, p, a, v, e, ž, i, p, r, a, v, a, ž, i, o, i, a, r, s, t, o, g, i, n, a, s, e, n, i, a, p, s, a, g, o, i. Dėn, g, a, a, s, a, r, d, a, s, i, a, r, t, a, s, i, r, s, e, d, r, o, s, s, a, d, n, o, s, t, o, g, o, i, a, g, a, s, i, n, a, s, i, v, r, i, n, i, a, s, s, i, g, n, e, s, o, t, i, s, a, r, t, a, s, i, r, s, n, y, ž, i, o, t, a, s, s, t, o, g, a, s. Sėn, o, s, r, e, n, o, a, i, o, s, s, t, o, g, o, s, i, a, p, v, a, l, r, a, s, i, s, r, a, i, j, a, i, s, s, a, s, t, e, r, t, e, s, p, a, a, i, a, p, a, p, r, a, s, t, i, a, a, e, u, o, s, i, n, g, o, j, e, D, ž, i, o, j, e, l, s, e, d, z, o, t, r, i, n, u.

Senoviškos vienos pėdžių eilės su permete pašelmenyje konstrukcijos kluonas Vaikštenių k. Trakų r. [LII; 85/18]

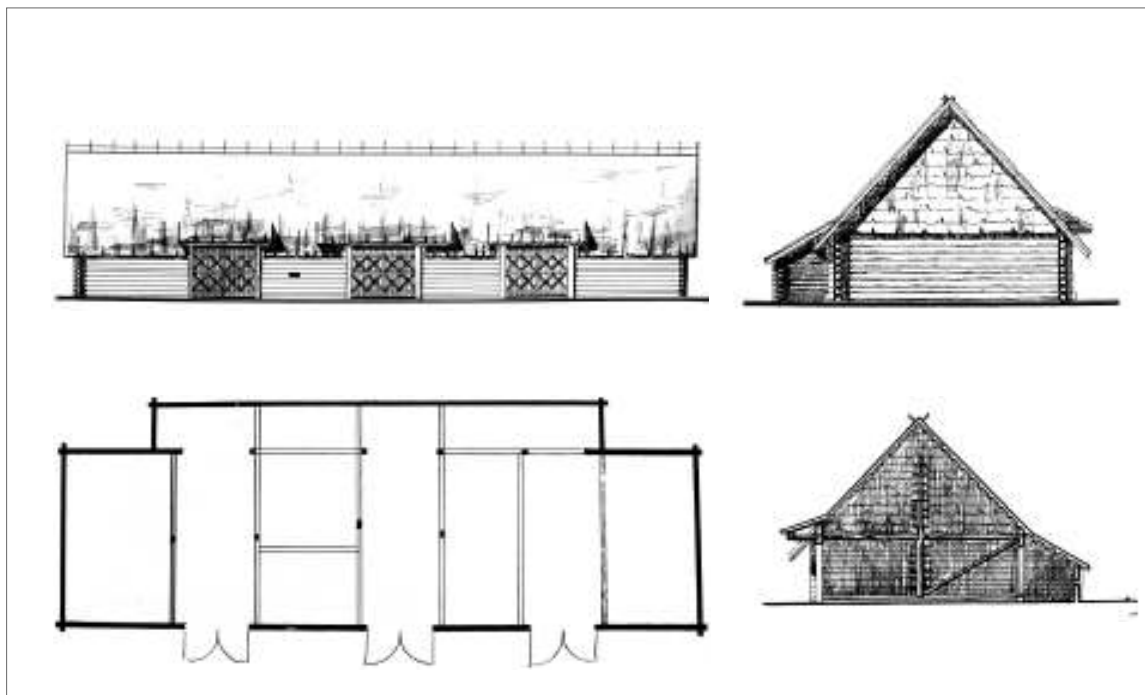

Aukštaitiško tipo pėdinės konstrukcijos kluonas keturšlaičiu stogu su iškarpa ties durimis Dubičių k. Varėnos r. [16; 143]

Kluonas su stulpeliais paremta stogine virš durų ir lėkais virš kraigo Milkūnų k. Šalčininkų r. [LI; 85/18]

ŪKINIAI PASTATAI

Stambus kluonas su keliais grendymais Nemunaičio k. Alytaus r., 1954 [VUB; F81-P173, F81-P174, F81-P175, F81-P176]

Užnemunietiškas kluonas su šopa Peršėkininkų k. Alytaus r. [LII; neg. nr. 8884]

Konstrukciniai elementai. Ši daro, as riu, fa... sv esota, sos ža's, as pagyv na, on, en- ta' s... on... De, oratyv, papras ta' r... s, o- n'inga yra... o... d... , pla... r... dvi... r... sandara: vert... os... lentos... s... oreje ap... a... los s... ryž... oto, 's... lentos... s... darano... s... ro... s... - š... e... j... s... r... ž... h... a... ryš... a... te... a... tv... n... o... Pas... ta... o... , ad... o... u... j... ta... sas... yra... v... r... o... s... - š... y... d... ž... o... s... t... n... a... a... sa... g... s... a... sa... a... badary... r... eg... n... Kar... i... a... s... o... na... nei... p... o... s... a... : s... u... f... o... r... o... ja... , te... a... , pro... n... o... ja... , geg... n... ū... ga... a... , de... u... o... n... o... ja... , k... a... ta... , pavyzdž... , n... n... joje pas... ta... o... o... nei... s... de... oratyv... n... a... s... ang... e... a... s... n... a... te...

Kluonai su lėkiais Zervynų k. Varėnos r. [21; 71 pav.]

Kluono lėkiai Milkūnų k. Šalčininkų r. [LII; 85/9]

Kluono lėkiai Avižienių k. buv. Veisiejų r. [LII; 106/13]

Senoviškas kluono durų įtaisas – bėgūnas Klepočių k. Trakų r. [LII; 85/22]

Kluonas su dekoratyviu langeliu skliaute ir įžabiais ryšiais sutvirtintomis durimis Šukiškių k. Vilniaus r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Kluono, atkelto iš Barčių k. Varėnos r., medinių trinkų pamatai [LLBM]

TVARTAI

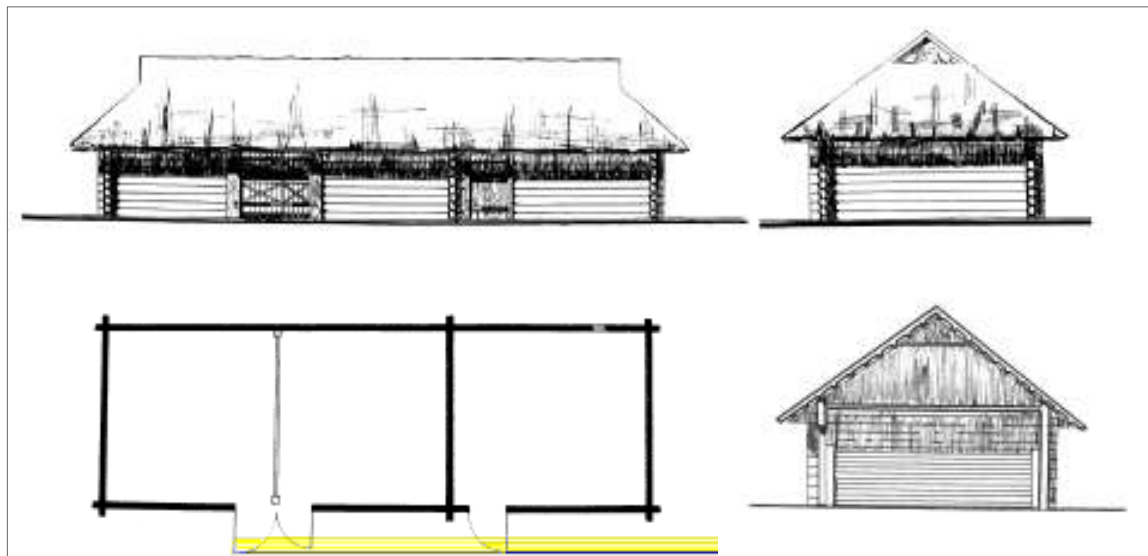
Užnemunietiškos sodybos tvartas, padedantis formuoti kiemo erdvę
Mečiūnų k. Lazdijų r. [A. Andriusytės 2007 m. nuotr.]

Tvartai vien iš pagrindinių sodybos trošteliai, formuojantys kiemo erdvę pagal prietaisą. Šiaurės šlaito stogas, rėžis, davo daigai nei pasitaiko sodo, dažnai šėjų indra vaizdas. engant vaizdą, tvartai sodyboje stengiasi stailėti pavėjneje puseje rėže, tačiau pasitaiko.

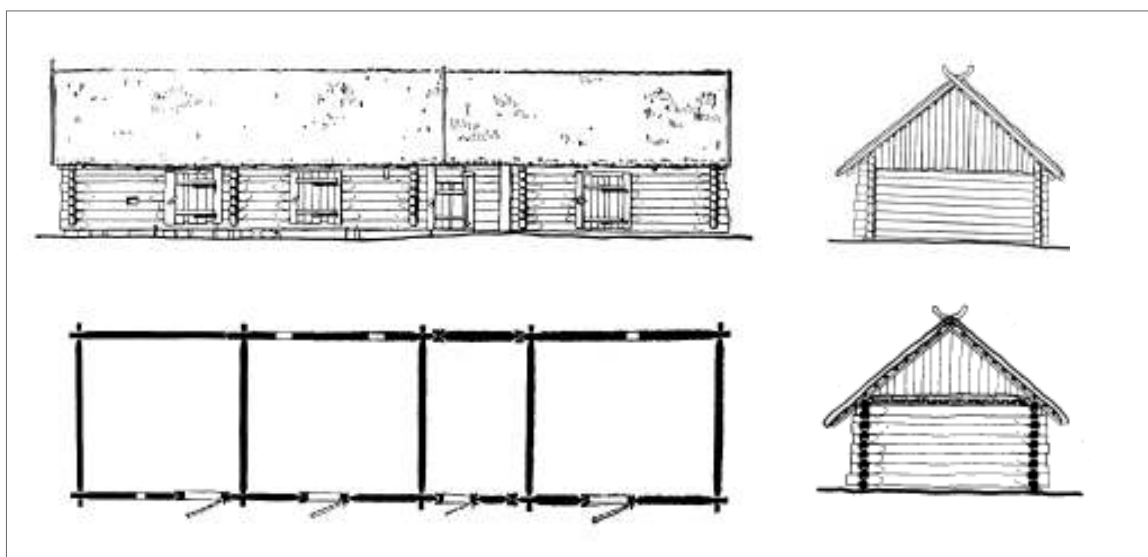
Tvartai sodyboje gali būti: atskiri pastatai sūrtinge, gyvenamieji. Tačiau dažniau jie suapibūtinami pagal stogą, planą tvartai, jose nebūna venos, sėjų patalpa, sūrtingas gyvenamas. Karaliaus tvartai stailė po vieną stogą, šlaito pasrūtes pastatai: ir gyvenama, ašalis, ir sūrtingas, prie tvartų stailė, os vėsi dės, veikia ir daržinės. Tačiau dažniau tvartai su vadina, oja tarp tvartų: tarp stailė atvira erdvė patalpa per pasiatovė, roje la, o, vež, a, roges, karaliaus šėnas ar šėda, ija žė, a šveta, pasivašė oti gyvenama. Patalpos sdesio, os e, tie vena šėa tos (retesnė „L“ formos tvartai), todėl ir, pos os tvartų stenos dažniau šėa na šė 4, o ngos os prėa so nio patalpa šėa a š r karaliaus šėa 1

Tvartas iš Beviršių k. Lazdijų r. [LLBM]

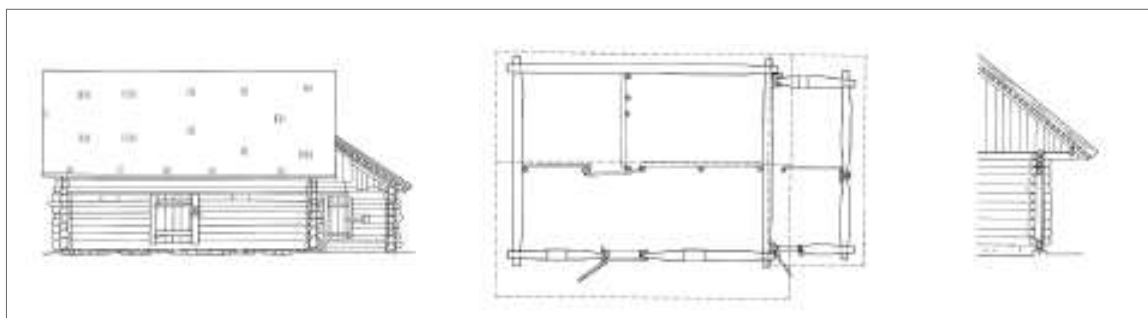

Tvartas čiukuriniu stogu Nemunaičio k. Alytaus r., 1954 m. [VUB; F81-P150, F81-P153, F81-P155,]

Tvartas Zervynų k. Varėnos r., papuoštas lėkiais [21; 57, 58]

Mažas tvartelis su priestatėliu, tvartams būdinga užlaida Vaikštenių k. Trakų r. [33; 183]

ŪKINIAI PASTATAI

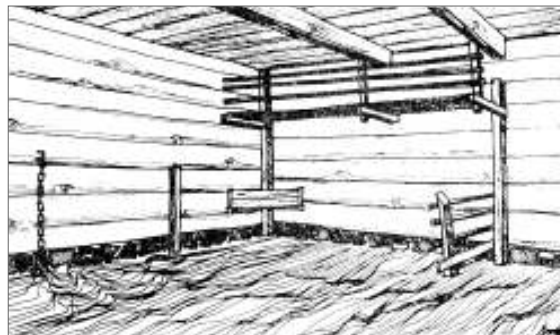

Tvartams būdinga užlaida Mančiagirės k. Varėnos r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Senos renčios šapvų, arla's tašų rasi, us e'st j ats š's as sasparasi tarp tarp rasi ž'a, so, sa, aho, s, adgera'na vils š' u a. Pa' aiā'ada'se' davo, ten, 'ei apsa'ga' n' o š'alo for, o'as pašalas! No XX a. v'd r'o j'e, s i' ta na' do' a, enis, , o'j, a, es ce, entia, 'e- fona; arla's pa' aiā' d'aro, na' aiā' št. Sa' gant j'ej'u erdt' n' b'ur'u, š'ena, 'r'oje yra d' r'ys, paprasia' n' na' j'ra, 'ia' j' pastato' t'j: ai'ra' ant n' o' senos p'ogegni' s' eno'j' s' for, 'oja, a' pa' pastoge, vad' na, 'ia užlaida. Dž' 'oje pasibge' pa- a' š'ni' arla's na' do' pap' do, 'ant'gegn'a' - ta' 'e' d'la' a' s' v' a' j'vest' ar' s'vest' gyv' n' s, j'važ' o'f' vež, 'u' r' b' pa' te' a' s'igo for' a' nežy, 'a' 'eh' ta' s' pa' s' a' s' j' v' r' a, pa' s' s' e'ia! Š'oga' 'el' r' a' a', o' r' n' a', dv' a' a', dengi' s' a' d' a, s, 'edro, 's ar s' a' dyto, 's' ento, 's.

D' r'ys pa' os, 'arla's dv' verės, ypa' aru' 'e' ar' u' i'van' ose- Langa', a'žy' a', dažn' a' s' a' v' eno r'asto' p'oo. D' r' os d'ar' os' s'laru', anu' s, 'a' pa' a' y' t' ra' na, as' s' enas' r' s' a' d' a; v' d' je' i' ta' s' y' t' ž' u' v' a, 'ov' a', edž' os.

P' ošy' os deta' u' i'van' ose' n' a' reia', dažn' a' pa' s'ia' y' d'avo' e' a', arla's ang, d' u' apda' na' ar dv' s' a' u' i'van' s'ig' s' a' ta' p'aj'v' r' na, 'i'va' r' o- s' r' ypi, 's' s' d'estyto, 's' lenie, 's.

Galvijų tvarto interjerai su edžiomis Kruklių k. Varėnos r. [16; 127]

Ilgas tvartas aukštu akmenų pamatu, kurio durys sutvirtintos įžambiais ryšiais, Avižienių k. Lazdijų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Tvartas su tarpuvarte Maikūnų k. Vilniaus r.: bendras vaizdas ir tarpuvartės erdvė, kurioje yra durys [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Pamato aptaisas (kairėje) tvarte ir tarpuvarte (dešinėje), atkeltame iš Dubininko k. Varėnos r. [LLBM]

Tvarto, atkelto iš Beviršių k. Lazdijų r., stogas su antgegniais, teikiančiais nežymiai lenktą siluetą stogui ir paaukštinančiais pastogę [LLBM]

ŪKINIAI PASTATAI

Tvartas Šaltinėnų k. Prienų r. papuoštas lėkiais [30; IX pav.]

Tvarto, atkelto iš Beviršių k. Lazdijų r., šiaudinis stogas su sluogčiais [LLBM]

Papuošti tvarto, atkelto iš Dubininko k. Varėnos r., langeliai ir dekoratyviai atrodanti durų konstrukcija [LLBM]

Dvigubų lentelių durys tvarte, atkeltame iš Jakėnų k. Varėnos r. [LLBM]

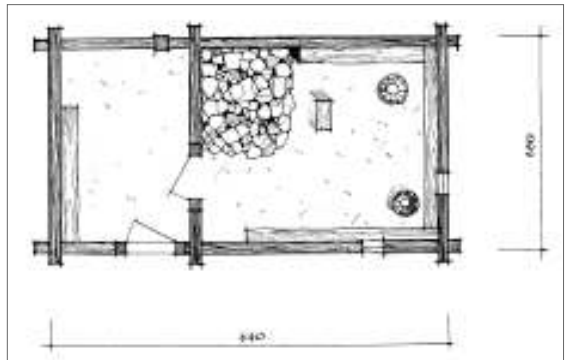
Tvarto durys Aleksiškės k. buv. Veisiejų r., 1955 m. [LDM; Pb-702]

PIRTYS

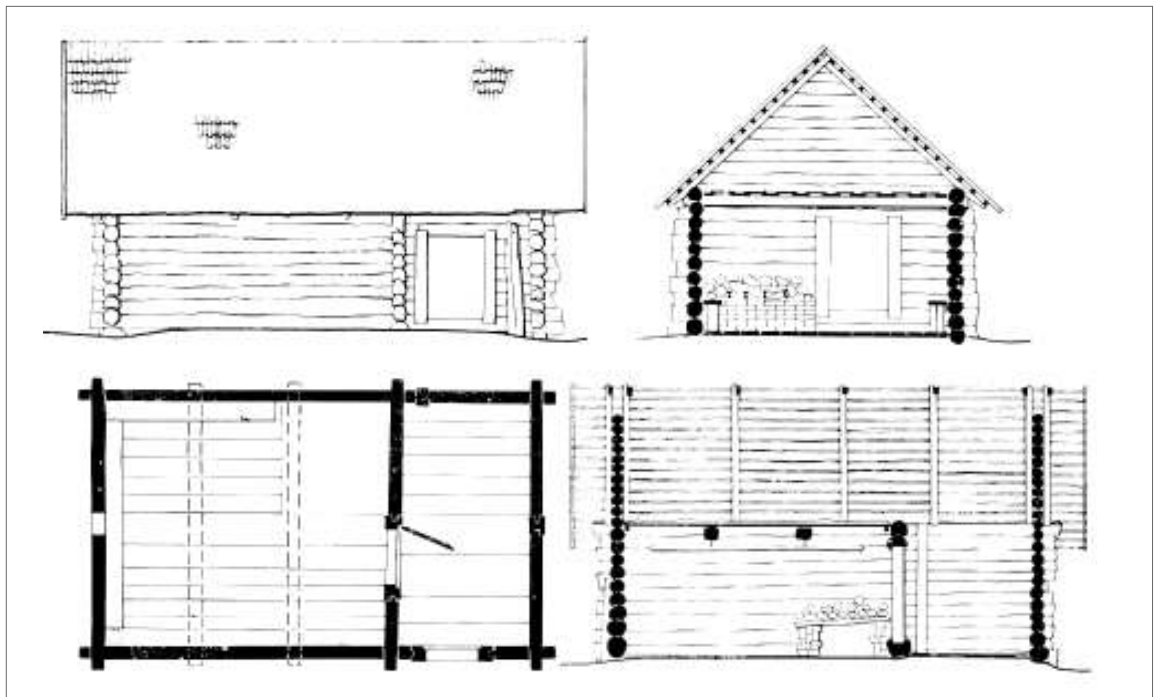
Pirtys buvo nedidelės, statytos atskirai nuo sodybos pastatų, dažniau – žaliais šalia namų ar dirbtuvų vandens telkiniuose, dažniau – šalia apželdintose. Kai kada pirtis prilaikydavo šalia sodybų. Dažniau pirtys statytos dažniau – šalia užnešimo, kur jas statyti lengviau. Tai dažniau – anizė, netačiau, netačiau, netačiau. Pirtis buvo pastatyta ožė, netačiau, netačiau, netačiau.

Pirties planas daro apvalus, rošni, per šonus patalpa ir pirties. Pirties patalpa yra, dažniau – 2x2, 4x4, plotas 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

Pirties sienos dažniau – šalia apvalus, rošni, per šonus patalpa ir pirties. Pirties patalpa yra, dažniau – 2x2, 4x4, plotas 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

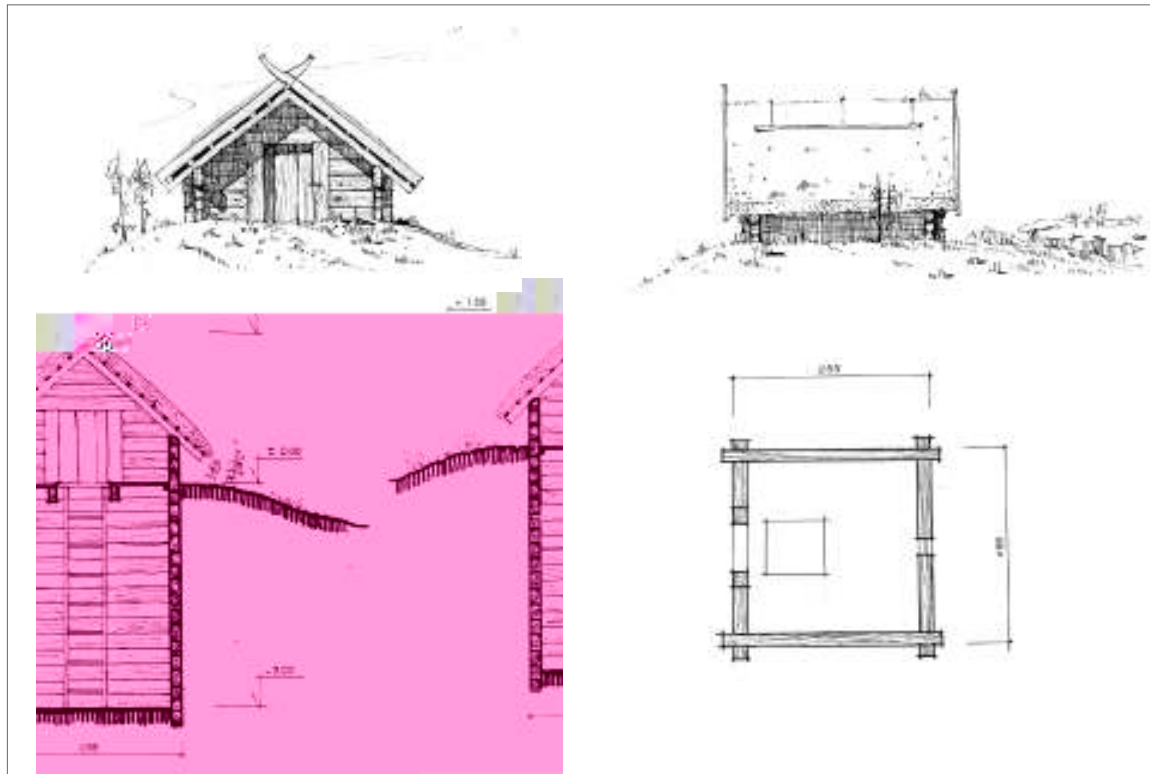

Pirties Vaikštenių k. Trakų r. vaizdas ir planas [LII; neg. nr. 6030, 85/16]

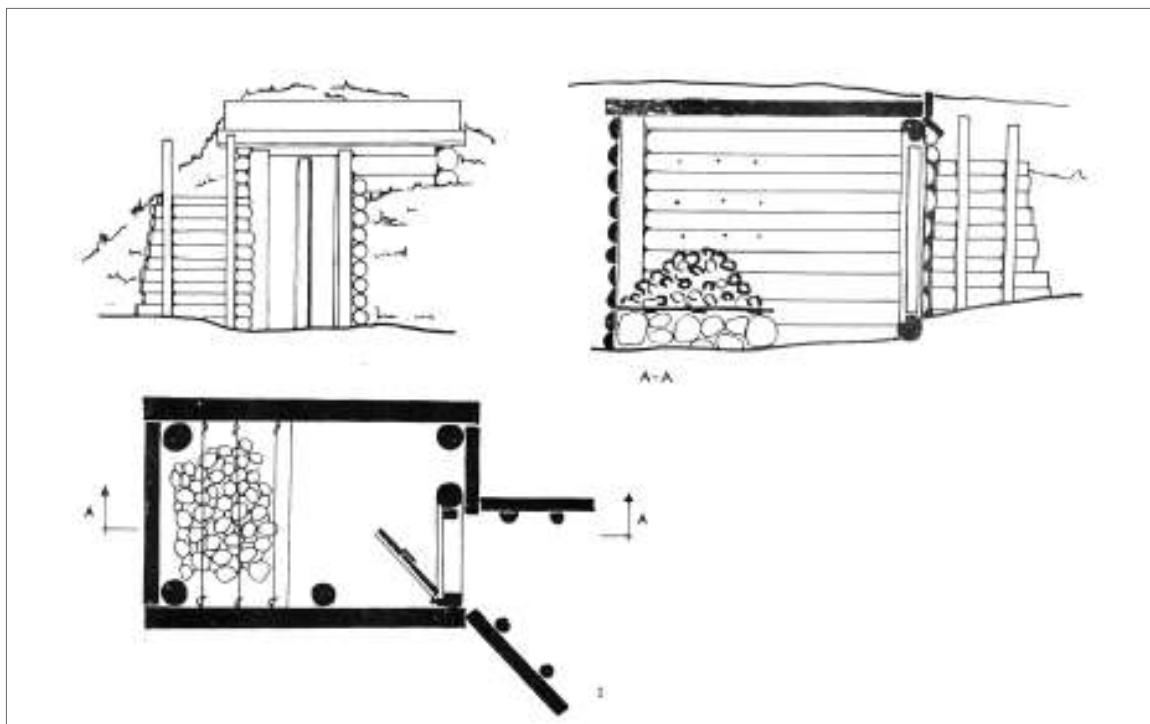

Pirtis Zervynų k. Varėnos r. [21; 97 pav.]

Rūsų su lėkiais Klepočių k. Trakų r. (nuotrauka 76 psl.) [LII; 85/19]

Žeminė – grybų džiovykla Zervynų k. Varėnos r. [21; 98 pav.]

KITI ŪKINIAI PASTATAI

Rūkykla Peršėkininkų k. Alytaus r. [LI; neg. nr. 8885]

Vištidė Karklynų k. Alytaus r. [30; XI pav.]

Vasaros virtuvė, padedanti formuoti sodybos kiemą, Petroškų k. Lazdijų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Grybams džiovinti, ypač atrodo, kad šie pastatai buvo naudojami, kol dar nebuvo išrastas šaldytuvas. Tačiau anksčiau, kai dar nebuvo šaldytuvų, šie pastatai buvo naudojami grybams džiovinti.

Dažniausiai šie pastatai būdavo su atviru vidumi, o šilumą išlaikydavo tik sienos ir stogas. Šie pastatai būdavo naudojami grybams džiovinti, o šilumą išlaikydavo tik sienos ir stogas. Šie pastatai būdavo naudojami grybams džiovinti, o šilumą išlaikydavo tik sienos ir stogas.

Pastatams, skirtiems grybams džiovinti, būdingas atviras vidus, o šilumą išlaikydavo tik sienos ir stogas. Šie pastatai būdavo naudojami grybams džiovinti, o šilumą išlaikydavo tik sienos ir stogas. Šie pastatai būdavo naudojami grybams džiovinti, o šilumą išlaikydavo tik sienos ir stogas.

Vištidė Naudžiūnų k. Prienų r. [30; XI pav.]

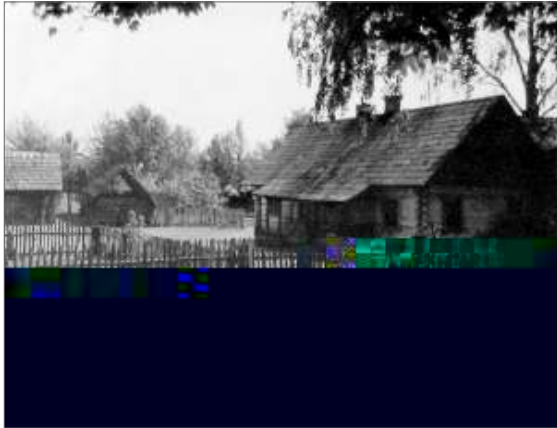

Rentinė su lentų stogu kalvė Giraitės k. Varėnos r. 1955 [LI; neg. nr. 2226]

Ta s dei nes sody' os d'ays, svar' los' n. c' š. a'
'r re' s, 'ngos va'zd' for, 'ot. Ž. ogu art, asu
'taste' s, s, 's e, e'nta, d'ana' s d'arantys
az ra, a' a' pap' do va' zdovs, a, s te' a tarpa,
3 1

SMULKIOS ARCHITEKTŪROS FORMOS

Sodybos tvoros ir vartai Kabelių k. Varėnos r., 1962 m. [LNM; neg. nr. 15794]

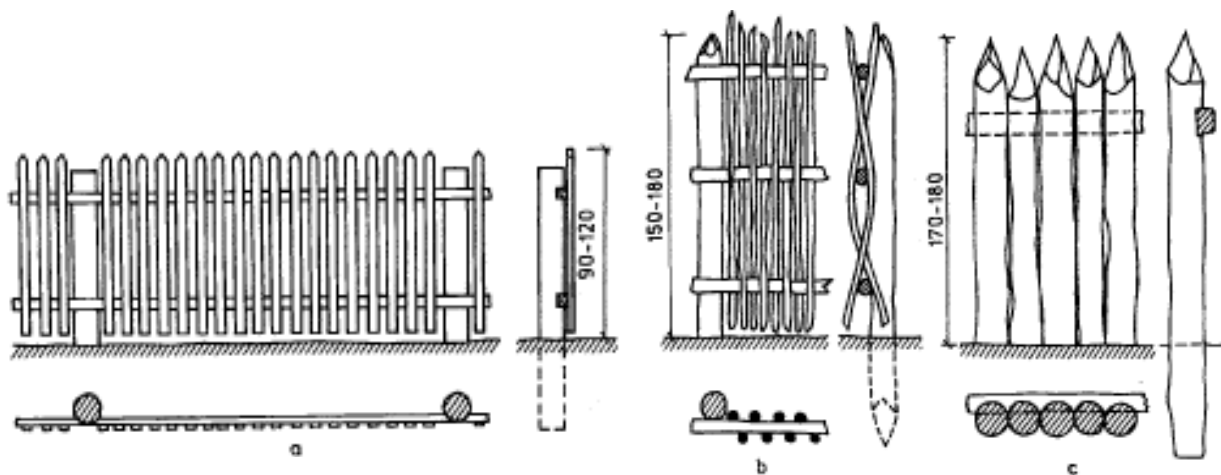
Varteliai tarp sodybos kiemų Musteikos k. Varėnos r. [32; 145 pav.]

Lotų tvorelė aplink sodybą Ančios k. Lazdijų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Kuolų tvora, juosianti sodybą, Mančiagirės k. Varėnos r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

Žižmų k. Šalčininkų r. tvoros: statinių, eglinių pinučių ir ažuolinių rąstelių [33; 8 pav.]

lyg s stipru poeti, nors na tvoru r'e taro .
Kuoliniai statiniai na šapva u ar a š
s. u rasi , r'e patys gal t i a li že .
Žardinei tvora na doja, os gos p š nes an a
eg nes arys, tr, el r o, e e jta so, os ant
vert au , ai ; jo, s aptvera, n a e a,
šgenos r'p evos.
Gulstinės ivoros į jas panaš os, t u arys

SMULKIOS ARCHITEKTŪROS FORMOS

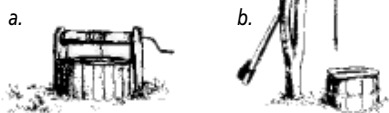

Šulinys Zervynų k. Varėnos r., 1952 [LNM; neg. nr. 6866]

entis, papildo, apibūdina šventąjį. Šuliniai, kaipose anksčiau tarnavo, buvo sudaryti iš velėnų, ypač sūrių, ir velėnų, o šie rengdavo atsirai, ar rėngė po d, vena u gyvūnams grdyti. Pastarieji, ar r dar s, seniašios formos: tai paprastai rėntinai, ar a, en- nės s tvirtinimo, o e, s, r os, r as s vanden- trais, as a n. Se, os re, e, s s r i s n i a s svirtis, at a s veleni, paprašta, as i ar a gyvenamajame sio, to a n o nes d a e s. Rasū (ar a c e, enūn's) rėntinys paprasčia ždengia, as leni n d a n g e .

Senovės yra svirtiniai sūriniai: svirtis, ar os ant vertikalios dvispačio rasto, prie vieno jos galio tvirtinama, as r as, prie to – o s nors sūn's d a i t a s atsvara, to d a s e, i vandeni svirtis, lengva.

Veleninių sūrių rėntinys, ja dažniau sūce, en- ūn's, velenas įtaiso, as ant dviejų, sūn'ose i r a sū- s i n o, ar a s p r e v e l e t o į t a s o, e d n i a r a t a i; v r s t o o s n o d a ž n a i n a i r e h o t e n t a e, s a r

Šuliniai:

- a) Gruožnikėlių k. Trakų r.,
- b) Kuršių k. buv. Eišiškių r. [8; 34 pav.]

Šulinys sodyboje Vilniaus apyl., 1940 [LNM; E 19314]

SMULKIOS ARCHITEKTŪROS FORMOS

...a šno, is denot sioga a.

...sp dng pa onu ale, enta – žardai šen
džovni: rpr ra t šeno, rypa t si je atrodo ap
az r nes s enes r pra rina e, o erdv .

Pre, au y, archite r os for, r s r n r avi-
liai – srās ng sod ale, enta: Senā sa l t n n a-
v, o for, a – drevne, lo lei tes a yios ž, onū
šs o tse ar tes og sp v s j , edž r drēvese;
drevne t n n yste: s o ž s , a a Dž j oje.

...ke, ne-av ne t n n yste e vav vesne, se-
nā s e jlav a kelminiai, je ss o t s n t p a io ar
vejo n a žio, edž o l a, eno. Je ga t t n n
n a l a yra j e t j, edž s, ar a staio, ant že, es
t tyn ose: stac a, g s a ar pasv rā.

Rėminiai av a, pap t v soje L e l oje, yra ve-
lyv: vleny vad na, vatšuviniai – panas s j, az s
na, e l s, o dadan b a l a panas s j dežes, dažnā
dažo.

Sody bs va zda r endra pap do t s o t dos,
n a a, s o a a p o s t s, s sody os
ale, enta, a r e l s s j o j e t i sezon s a ū nia,
pa v yz d ž , au a ges, ta a v s j e d a y v a j a
for, o j an t ērdv .

Žardinė sodybos pakluonėje Musteikos k. Varėnos r. [32; 147]

Pusiau gulstinis kelminis avilys Nemunaičio k. Alytaus r. [LII; neg. nr. 9756]

Varšuviniai aviliai Babrų k. Lazdijų r. [A. Andriušytės 2007 m. nuotr.]

MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA

1. Būdingas Dzūkijos kryžius Čepeliūnų kaimo kapinėse. Vydenių apyl. Varėnos r. [ASI., A. Krutulienės 1969 m. nuotr.]
2. Savita kryžiaus su Kristaus kančios atributais kompozicija. Paparčių k. Žaslių apyl. Kaišiadorių r. [ČDM., M. Sakalausko 1957 m. nuotr.]

3. Jubiliejinis kryžius – aukštaitiškos kryžiaus formos ir dzūkiškų motyvų derinys (XX a. III deš.). Santaikos k. Simno apyl. Alytaus r. [LII, 10249. V. Miliaus 1959 m. nuotr.]
4. Dekoratyvi dzūkiško kryžiaus kompozicijos interpretacija (XX a. pab.). Veisiejų apyl. Lazdijų r. [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

5. Kryžius su spindulių aureole Santaikos kaimo kapinėse (XX a. vid.). Santaikos apyl. Alytaus r. [LII, 10259. V. Miliaus 1959 m. nuotr.]

Dzūkijos regione savitą, tačiau ne architektoniškai ypatingą kaimo kryžių tipą, kurį galima būtų apibūdinti kaip „sąrašą“, kurioje yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją. Šis tipas yra būdingas Dzūkijos regiono kaimo kryžiams, kuriuose yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją.

Dzūkijos regione būdingi kryžiai, kuriuose yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją. Šis tipas yra būdingas Dzūkijos regiono kaimo kryžiams, kuriuose yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją.

Kaimo kryžius, kuriuose yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją. Šis tipas yra būdingas Dzūkijos regiono kaimo kryžiams, kuriuose yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją.

Nepaisant detalių gausos, šių kryžių architektūroje, kaip ir pozicijoje, yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją. Šis tipas yra būdingas Dzūkijos regiono kaimo kryžiams, kuriuose yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją.

Kaimo kryžius, kuriuose yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją. Šis tipas yra būdingas Dzūkijos regiono kaimo kryžiams, kuriuose yra išvardinti visi reikalingi atributai, kurie sudaro kryžiaus kompoziciją.

MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA

Jos for, loja, os š pav enū sp nd ū r a ga ū
o ty ū r e pas le dž a, a eno r ryž, os
San riose, pr ega, pr e rato for, os n ū o ar a
tv r t na, an t p s an ū o for, os s ers ū o, n
g an o t t a v r s t n a r s ū nes ryž a s a as
(pav.) etoje sp nd ū ryž, ose art a s ū da
v ū o, p ū o ja, as r v en ū sas p o s a s a ū ga
a z ū p ap os ū s y d as, ū r o ap d a n r e e, en ū
o, poz c ja art, a ka no r Rase ū r as ū ryž
a s (7 pav.).

Dz ū joje, ap r ū ose L e ū vos reg ū on ose,
ne, a ž a r v s a pap ras ū ryž ū ū v en ū te
p ū os, en a ū ū sau ga a s s ū te ū as pr ū s
(pav.). Ta a pr ū o, o ty ū ū va ro ve d d e.
Pop ū ar a s ū os geo, ū tr nes for, os - ū ū ys, pr z
e, r ū ū ys, e, a ž a pap t ū ga n a ū ap ū r
ū pes, o ty va. ū pa ū n ū ū ryž, ose pr tv r t nos
ed n es art, et a nes ū ū ryž ū o t o jo f g r es pr
d en g a, os ū s ar d n ū stog a, pa ū n ū
s nes ū art a s pap ū s a, os ge ž n a s ū ryž a s.

Dz ū joje (ypač, at en os rajone) p ū o r dv ū ryž
a ryž a. Ta a a a ū t ū e n ū pa ū n a, s
ga ū a ū v en a ū o ū os n ū o s ū s ū ryž, o ū s.
r s ū nos os ryž, os cen tre o, p ū o ja, as s a
nes d s, as ar a ap va z d os a s, ap a ū ne ū p o s ar
d n ū stog a art a ned ū e je p o s o je op ū te je
ū ryž ū o t o jo f g r e. ū pa ū n ū tarp ryž, es
ū a pap ū s a, os ned d e a s dv ū sau ū sp nd ū
p ū os ū s (pav.)

Dz ū jos ryž ū arch te ū r ne o, poz c ja
her et a pap do, a ū va ū pav d a op ū te, s,
ū r os a ū na, os ryž, ose, tv r t na, os pr e ryž ū
a eno r net an t pa ū n ū os au (1 pav.). Kop ū
te ū ū va ro ve d d e: Jos ga ū ū ū pr as tos for, os s
dv ū s a ū s, „pas ag os“ art a da ū o ū os tes ū r,
e n an ū s ū stog a s, e, s ū os r ne g ū os, s for, ū os
an ū ga ū p o s ū o pagr ū nd o art a, as ū v os, pa g os,
s ū a re j an ū os ū ap a ū a s ū ose op ū te ese a ū na, os
ne ū ū ū ū ryž ū o t o jo f g r es, ū et ū a ū a s ū p e
t o t o s ū ž et o ū ryž a v ū o scena va z d o j an ū os
s ū p ū ros ū

ana ga s a Dz ū joje pap ū s os med n es pa
kabinamos koplyt el es. ū sa, e reg ū one pop ū ar os
trad c ū nes p o s ū os „de ž e l es“ pav d a o op ū te es
s dv ū s a ū s ar a s a ū ū n a s ū stog a s (11 pav.).
ū op ū te ū ū r a at v r ar ū a ū ū n ū v en ū te ū pa
gr ū nd ū a, e fa s ad e j o ū p ū ū o ū ū ang a ū ū v ū d je
da ž n a s a ū a ū na, a ū ū ryž ū o t o jo f g r a.
ū s r a s ū ng os r s a v ū os s ū va z d os op ū te es ū ū n
a, os a ū r ose a ū ū a s, ū ap pa ū ka no, Pr e ū
ū ka s ad o ū ap ū n ese ū ū os ū ū c ū n ū pagr ū nd a
s d a ro ryž ū s, ū r o ryž, o je o, p ū ū o ja, a
as ū v p o s a op ū te e, ū tarp ryž, es p ū s a
sp nd ū a (12 pav.). ū ose pa ū n ū ū ose da ž n a
st a t o ū os Kr ū s t a s ū ū ryž a v ū o scena va z d o j an ū
a s ū p ū ū g ū bes, ū r a s ū s d a ro ū ryž ū o t o jo
f g r a, Mar ū ja Sop ū ngo j, ū y. Jon as Ev an g e l i as
ar a sv. Mar ū ja Mag d a l e t e ū e ryž a s pa pe de je
g ū n ū s a v n e s.

6. Būdingas Džukijos kryžių dekoras. Varėnos r. [ASI. R. Dichavičiaus nuotr. Iš A. Krutulienės rinkinio]
7. Merkinės kryžių kalnelio kryžius (XX a. 9 deš.). Merkinės apyl. Varėnos r. [I. Burinskaitės 2001 m. nuotr.]

8. Kuklus kryžius Veisiejų apylinkėse, Lazdijų r. [R. Bertasiūtės 2007 m. nuotr.]
9. Dvikryžmis Džukijos kryžius (XX a. I pusė). Senovės k., Marcinkonių apyl. Varėnos r. [A. J. Kubiliaus 1968 m. nuotr.]

10. Savitas džukiškas kryžius su koplytėlėmis Dubičių kaimo kapinėse. Dubičių apyl. Varėnos r. [ASI., A. Krutulienės 1966 m. nuotr.]

ŽELDINIAI Medžiai

Sodybose sodino, edži s. Beu, sa, o, p, r, a
viena sloves ap našaite. Je, edži nera, yg r
nie o nera, ga gyvena o s vėta neina, as ž, o
g s, tng rlyv. Uatvni ose a, ose vėtos, aza,
toda, edži s da ga s'a sodno p r e a, o gaives.
en e, nese sody ose ar ten, r r r eia patesn
reža, edži galejo sodnt da ga. Ta r sodnos
ant sody os riu r dar dažna vėna u ta, edj p r e
p r os, e, e. T nesodno ap n s on s, hes re a
sena džov nt, o, edž a ž sioja sa.

Medži s sodno įvairias s, el, as:

- de grožio, n s, o, aon, o, ad, vejo
edži s;
- de ž ovej os: „Kad is le ej, s vejas slog nen -
p esi“, ad sod n e a ž y, va s i nen res i;
- de n s, es: a sa e ep na – paves s, pasedei
gera i;
- de io, job, edž a sa gojo, ad per n i ja netren -
u i toasia s;
- je n vo a anis s, e s, ta, edži sa nys s -
a e, s tv r t no;
- n o ga sro, nes, edž a s r r g n i;
- ad pa s a i f e i r n i p t, z d s l s t, o n -
f e i. „Pr s r e n d a p a s u r g e d a a p r o j, s a v o
r a s, a p i r o j, o a“;
- de j, edži s gandra zdž is, n s tv ar n e n a, s:
„B v d t o a g a, ad spo a r s v p a t“;
- de s v e s n o, v a p e s n o o r o, y p a e a ž y d,
s p r o s t a, e d ž a i;
- edži s a r i a s s o d n o r o a, n o r s a t, n u l:
v a u g, u s v a ž i o j a n t g y v e n t i t a s a i n -
s a i a, p a r i z a n t a i n t i;

▪ je n a e l i t e s, ad a i s r d u, s p e e a i r a i r
s e s t i;

▪ b o d y o s, e d ž i u n e r t o, s a g o j o. T j e p a s e n o,
t n p v o, t a n p j a d a v o, s g e r e s n e s t a e s n a u
o r a l a n d a p a d a r e, i a, a o, s s p j o v e. J e
r e j o d a g p r s s o d n, e d ž i, a r e i e j o, d a r e
v e ž, s, l a n g h e s, s p i n i a s.

▪ P n l o j o p a s a n i b l a r o i e v e s s i r t n a s o d n o
t a p o s, e d ž i s, u r o s i v a i r a p a n a d o d a v o.
A ž u o l o (p a p r a s t a s a ž u o l a s – *Quercus robur L.*)
ž e v e d a ž e s t s, v a a d ž a g e s i g e, s.

▪ B e r ž a s (a r p o i a s s i e r ž a s – *Betula pendula Roth.*)
y r a n e r e s d r v o ž e, t o d a d a ž n a r v o s o d n a -
a s n e d e n g o s e ž e, e s e, r t i, e d ž a p r a s t a i
a g a, p a v a s a r i s u n e d o s t a.

▪ G l u o s n j (*Salix L.*) v a d n o v e r i a, n e s j o š a, e s n e š e
s v e n t i n t p e r e r a.

▪ l e v a (p a p r a s t o j, e v a – *Padus avium Mill.*) s o d n o,
a d g r a ž a ž y d.

▪ K a š t o n a (p a p r a s t a s a š t o n a s – *Aesculus hippo-
castanum L.*) d a ž n a s a s o d n o p r e p r o s, j i y p a e
e g o d e g r a ž i d e d n a a t a n o s a j o s, r a „p e n y l i
r e i e j o g e r t e l a s“. J o d ž o v n i a s ž e d a s r v a s a s
g y d e s a n a n s.

▪ K l e v a (p a p r a s t a s v e a s – *Acer platanoides L.*)
e g o d e s a n o s s o s, a d g r a ž s, e d s, o j o a p s
d ž o v n o d o n a e p t.

▪ L i e p a (a ž a p e t e p a – *Tilia cordata Mill.*) D ž -
j o j e l e n e g a r i n g a s a s, a s a s, e d s. J a

Medžiai sodybos kieme Vaitakarcio k. Varėnos r.,
1980 [LDM; ApN 22-1]

ŽELDINIAI

dažnai sodinami prie gyvenamųjų pastatų, soduose. Šis medis ypač gražus, kai žydi, o žiedai labai geriai o persėja, o, su... ties renka, ed; ja... sau žieve gyde vbi's.

Šermukšnis (paprastasis šermukšnis – *Sorbus aucuparia* L.) augo dažnoje sodyboje. Jį mėgo, kad gražiai žydi, raudonos uogos, kurių prisiskynę pasidėdavo ant aukšto ir valgė žiemą sušalusias. Tikėjo, kad šis medis apsaugo nuo piktųjų jėgų, ir ypač padėjo tas šermukšnis, kuris buvo parneštas iš miško ir pasodintas prie namų. Per Jonines šermukšnio šakelė užkišdavo tvarto duris, kad raganos neatimtų karvėms pieno. Vainikėlių jaunajai pynė ant šermukšnio šakelės, o jaunikis kišenėn įsidėdavo šakelę, kad kas neužburtų, nenužiūrėtų.

Tuopą (*Populus* L.) vadino topeliais, topoliais, tafoliais. Patiko jos kvapas, ypač pavasarį, o pumpurus rinko ir, užpylę degtine, gydė žaizdas.

Taip pat sodindavo **uosį** (paprastasis uosis – *Fraxinus excelsior* L.): „Pirmiau ratus darė iš jų“.

Augino **dekoratyvinius krūmus**: **bezus** (paprastasis alyvos – *Syringa vulgaris* L.); **diemedžius** (*Artemisia abrotanum* L.); **radastas**, **rožes** (erškėtis – *Rosa* L.); **jazminus** (darželinis jazminas – *Philadelphus coronarius* L.); **špireikas** (lanksva – *Spiraea* L.); **riešutus**, **riešutojus** (riešutinis lazdynas – *Corylus avellana* L.); **alyvukes**, **burbulukus**, **baltus medelius**, **poterkas baltas**, **smertelnikus** (baltuogė meškytė – *Symphoricarpos racemosus* Mchx.).

de d z p n z ody y no
A And y žod n o

y z , p p o z z n p p o z z yn no LLBM

M d z o n n ody c L zd
A And y 00 n o

A y n o LLBM d no ody o z

z d z LLBM z o dody o z

Gėlių darželis

Tai buvo neatskiriama sodybos dalis. Vos vyrai baigdavę rėsti gyvenamąjį namą, tuojau moteriškės prie jo užsisodindavo darželį, ir jis žydėdavo tol, kol egzistuodavo sodyba: „Kai namas grius, tai ir darželis pasibaigs“.

Gėlių darželį, ne tik puošiantį sodybą, bet turintį ir simbolinę reikšmę, rengė prie gyvenamojo pastato. Pasaulio šalių atžvilgiu gėlėms geriau augti pietinėje namo pusėje, tad vienkiemiuose dažniausiai taip ir darė, nors ne visada darželis buvo į kiemo pusę. Gatviniuose kaimuose darželį paprastai rengė plotelyje tarp pirkios ir gatvės, nors jis būdavo ir šiaurinėje pusėje. Jei rėžis buvo platesnis, o pirkia stovėjo galu į gatvę, tai norinčios dar pasisodindavo gėlių ir kieme, prie pusės namo šono, iki durų. Vienkiemiuose, kuriuose vietos platu, darželis užėmė įvairų plotą: per pusę namo šono, per visą šoną, „L“ formos, apimančios namo galą ir pusę šono. Didelės gėlių mėgėjos kartais pasodindavo gėlių per visą namo šoną ir dar per abu ar vieną galą.

Lysvėlių planai buvo įvairūs. Darželio pakraščiuose sukasdavo pailgas lysveles, o centre iki Pirmojo pasaulinio karo dažniausiai buvo keturkampės lysvelės. Lazdijų rajone tame pačiame darželyje buvo ir keturkampių, ir apvalių lysvėlių. Varėnos rajone dažnai lysvėlių visai nekasė, nes sausa, smėlis, vanduo nesilaiko: „Gėlės palaidnai augo“. Tarpukaryje ėmė daryti ir širdelės, rombo, trikampio formos lysveles. Lysveles vadino *ažuoganaitėm*, *ažuoganom*, *žuoganom*, *žuoganaite*m, *ažukėm*, *ežukėm*, *eželėm*. Jų kraštus tvirtino akmenukais (juos baltino), rau-

ŽELDINIAI

donom ar baltom plytom, kampu įkastom į žemę, nužieventomis karklų vytelėmis (lankučiais smeigė), augalais: saulutėmis, rūtomis, tribulkomis (laiškinis česnakas – *Allium schoenoprasum* L.). Kiti ir visai niekuo netvirtino.

Dalis darželio gėlių buvo **daugiametės**. Tarp jų ir *rūta* (žalioji rūta – *Ruta graveolens* L.) – garbingiausia, mylimiausia, brangiausia gėlė. Jos reikėjo krikščionoms, pirmajai komunijai, vestuvėms, laidotuviams, vartojo ir vaistams. *Bobų vasara, karkliukai, patakiai, senobinis čiščius, šalnokandžiai* (astras – *Aster* L.). Sakė: „Bobų vasara žydi, tai jau vasara praėjo“. *Kolčikas, sliaznikas, prancūzėlis* (dailieji auskarėliai – *Dicentra spectabilis* DC.); *gaideliai, pupinas* (baltašaknė – *Polygonatum* L.). Šaknimis trynė skruostus, kad būtų raudoni: „Senovinis mergų ružas“. *Pinavijai, šalavijos* (balzaminis skaistenis – *Tanacetum balsamita* L.). Naudojo vaistams, ypač patiko lapų kvapas. *Pinavijos, pivenijos, pijolkos* (bijūnas – *Paeonia* L.). Tai viena iš pagrindinių gėlių, kadangi ji gražiai žydi, skaniai kvepia ir gydo. Jų šaknis ir žiedus vartojo nuo „išgusčio“. *Goštos, goštautai, karkleliai, plioksai, večernykai, žieminės lepkonijos, žilvytukai* (daugiametis flioksas – *Phlox paniculata* L.); *goštauka, goštaulka, goštautas* (goštautinė gaisrana – *Lychnis chalconica* L.); *čiščius* (pievinė kraujažolė f. pilnavidurė – *Achillea ptarmica* var. *multiplex* Haimmerl.). Jis ypač buvo reikalingas, kai karvės neišsivalė po veršiavimosi. *Čebatorai, čebatukai, černobilis* (mėlynoji kurpelė – *Aconitum napellus* L.); *mėtos* (*Mentha* L.); *konvalijos* (paprastoji pakalnutė – *Convallaria majalis* L.); *bijūnėliai, geltonukai, geltonos jurginės, žieminiai jurginiai* (plunksnalapė rudbekija – *Rudbeckia laciniata* L.). Tai aukšta, iki 2 metrų gėlė. Sodino prie tvoros, kur nors kampe. *Andriejažolės, garšvinis* (stambialapis salivas – *Peucedanum ostruthium* Koch). Jų arbatą gėrė nuo nervų. *Arlikai, cancelijos, karveliai, raguliai, skambučiai* (paprastasis sinavadas – *Aquilegia vulgaris* L.); *kieteliai, marūnas* (skaistenis – *Pyrethrum* Scop.); *šparagas* (vaistinis smidras – *Asparagus officinalis* L.); *kalavijai, kasočiai, teleponai* (rausvoji viendienė – *Hemerocallis fulva* L.); *kalavijai, kasočiai, lelijos* (vildalgis – *Iris* L.); *berlinkos, bervinkos* (šliaužiančioji žiemenė – *Vinca major* L.).

Vienmetės gėlės: *linėliai* (darželinė gražėlė – *Calliopsis tinctoria* DC.); *linėliai* (paprastoji kosmėja – *Cosmos bipinnatus* Cav.); *naktinukai* (dviragė leukonija – *Matthiola bicornis* DC.); *nanotkos, notkos, nuodatkos* (vaistinė medetka – *Calendula officinalis* L.); *nasturtės* (*Tropaeolum* L.); *žirnėliai* (kvapūsis pelėžirnis – *Lathyrus odoratus* L.); *šabalbonai* (raudonžiedės pupelės – *Phaseolus coccineus* L.); *astros, bandelės, sinavadai* (kininis ratilis – *Callistephus chinensis* Nees.); *razetos* (razeta kvapioji – *Reseda odorata* L.); *ramunėliai* (vaistinė ramunė – *Matricaria chamomilla* L.); *roželės, slezeliai* (darželinė rožūnė – *Lavatera trimestris* L.); *gvaizdikai* (serentis – *Tagetes* L.); *vijokliukai* (pelėvirkštis sukutis – *Ipomoea purpurea* Lamk.); *sausiuikai* (darželinis šlamutis – *Helichrysum bracteatum* Willd.); *levukai,*

n LLBM M ž o ody ož n

G yn p o š n A And y ž o d n o

G d ž op n p o n ž o on Š č n n
 ž o, ž n, ž o, ž o, ž n, ž p ož,
 0, ž d, ož, ž o, ž n, ž n,
 ž c z nž, ž z n, ž zo p ož, ž ny
 33; ž p

GĖLIŲ DARŽELIS

Žioliukai (didysis žioveinis – *Antirrhinum majus* L.).

Dvimetės gėlės: *devyniašarviai*, *devynšardės*, *vilniagvaizdikiai* (šiuropinis gvazdikas – *Dianthus barbatus* L.); *broliukai*, *sesabroliai* (tikroji našlaitė – *Viola wittrockiana* Gams.); *rožės* (paprastoji piliarožė – *Althea rosea* Cav.); *sakratėlės*, *saulutės* (*Bellis perennis* L.).

Svogūninės: *tribulkės* (laiškinis česnakas – *Allium schoenoprasum* L.); *lelijos* (*Lilium* L.); *cibulaitis*, *narcizai* (baltasis narcizas – *Narcissus poeticus* L.); *pili-ponai* (tulpė – *Tulipa* L.). Buvo kvapios, pilnavidurės.

Gumbasvogūninės: *Juozapėliai*, *Juozapo rykštaitės* (kardelis – *Gladiolus* L.). **Šakniagumbinės:** jurginai (*Dahlia* Cav.).

Sodybose (kieme, sode) augino ir kitus **vaistinius**

augalus: *barkūną* (baltažiedis barkūnas – *Melilotus albus* Desr.). Jis dažniausiai augo darželyje ar šalia jo: „Nuo išguscio“. *Gettonus čyžmus* (paprastoji bitkrėslė – *Tanacetum vulgare* L.); *debesylą* (*Inula* L.): „Anas nuo visko pamačnas“. *Durnąją ropę* (juodoji drignė – *Hyoscyamus niger* L.) – nuo nervų; *narą*, *perestupą* (baltoji driekana – *Bryonia alba* L.); *durnądagį* (paprastoji durnaropė – *Datura stramonium* L.); *staredubą* (vaistinė gelsvė – *Levisticum officinale* Koch); *pelyną* (*Artemisia absinthium* L.); *kaštanavolą*, *živokastą* (vaistinė taukė – *Symphytum officinale* L.): gydė lūžusius kaulus. *Cincilijas*, *čistotelį* (didžioji ugniažolė – *Chelidonium majus* L.).

Labiausiai mylėjo ir gerbė tuos dekoratyvinius krūmus ir gėles, kurių žiedai ar lapai skaniai kvėpėjo.

z d ž , e pon o LLBM M e o ody o e

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Džiugu, kad ir šiandien tarp statančiųjų ir projektuojančiųjų atsiranda norinčių sekti tradicinės architektūros pavyzdžiais, taikytis prie kraštovaizdžio, neišsišokti moderniomis formomis, o įsiklausyti į esamos erdvės kalbą ir įsiziūrėti į tai, kaip ją suprato pirmtakai. Deja, tokių mėginimų kol kas nedaug, galbūt kai kurie tūno užsislėpę Dzūkijos miškų glūdumoje. Kita vertus, ne visi bandymai sekti senove pavyksta, ypač jei nekreipiama dėmesio į struktūrinius erdvės formavimo kriterijus, o naudojami tik išoriniai pagražinimai. Todėl būna, kad nuo senųjų trobesių net ir vykusiai nukopijuotos detalės ištirpsta netinkamos kompozicijos fone – tai vis dėlto dažniausiai pasitaikantis reiškinys projektuose, kuriuose naudojamos tradicinės architektūros formos. Todėl ypač sveikintini tie bandymai, kuriuose giliai suvoktas tradiciškumas leido išvengti taip lengvai, einant šiuo keliu, prilimpančio kičo, ir jaučiamas tikras noras atliepti dzūkiškai dvasiai.

Čia pateikiama keletas vykusių rekonstrukcijų, tai yra senųjų pastatų atnaujinimo, jų pritaikymo šiuolaikinei gyvensenai pavyzdžių. Taip pat pristatoma keletas naujų projektų, kuriuose vyrauja tradicinis pavidalas jį ne kopijuojant, o kūrybiškai, kartais daugiau, kartais mažiau interpretuojant, bet vis dėlto stengiantis nenutolti nuo tų erdvės formavimo būdų, kurie nuo seno būdingi šiam kraštui.

Išvados ir pasiūlymai, suformuluoti remiantis tradicine Dzūkijos kaimo architektūra, tikimės, padės bent iš dalies atsakyti į klausimą kokie yra dėsni-

gumai, kuriais galima būtų sekti statant šiandien namus lietuviškame, dzūkiškame kaime.

Tradicinė Dzūkijos kaimo architektūra yra įvairi: įvairovę lemia gamtinės, istorinės, socialinės ir kultūrinės sąlygos. Jos atskirose šio regiono dalyse dažnai skirtingos, tačiau yra ir bendrų bruožų, suformuotų sodietiškos gyvensenos, etnosui būdingos pasaulėžiūros, ir juos galima įvardinti kaip dzūkiškos, o dažnai ir bendralietuviškos tradicinės kaimo architektūros bendrybes.

Dzūkijoje liaudies architektūra išlaikė nemažą archajinių formų: padrikos ir gatvinės kaimvietės, sodybų sąrangą, trobesiai ir atskiros detalės dažnai yra nepakitę ar nedaug nutolę nuo daugiau kaip prieš šimtmetį susiformavusių pavidalų, kurie vis dar sutinkami kaimuose.

Dėl nederlingų žemių ūkiai Dzūkijoje buvo smulkūs, ekonomiškai atsilikę, o tai kartu lėmė ir sąlyginį (lyginant su kitais Lietuvos regionais) pastatų smulkumą, ir itin archajiskų statybos formų užsilikimą, tokių kaip sijiniai ar pėdiniai stogai. Todėl čia sutinkama didžiausia konstrukcijų įvairovė: taikomi ir seni, ir naujesni statybos būdai bei jų deriniai. Senųjų ir naujesnių formų bendrabūvis būdingas ir tūrių bei puošybos deriniams – tai natūrali gyvenimo eigos raiška, kuri nesutrukdė dzūkams išsaugoti esminės tradicinės architektūros savybės, tai yra jos kompozicinio vientisumo: tiek sodybos erdvės santykio su aplinka (gamta ir kaimynais), tiek jos vidaus formų požiūriu.

A n n a n o p

n a n o a a a n
A š c o d n o ▼

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Apibendrinant tradicinę Dzūkijos kaimo architektūrą čia bandyta suformuluoti tam tikrus principus, kuriais remiantis šiandien statomi architektūriniai objektai būtų ne tik kai kuriomis išorinėmis formomis, bet ir giluminėmis kokybėmis artimi senajai aplinkos formavimo dvasiai. Tikėtina, kad sandaros, komponavimo dėsniai, kuriuos įmanoma išryškinti tiriant senąsias formas, bent iš dalies padės atsakyti į klausimą, kaip su jomis sieti šiuolaikinę architektūrą.

Kiti matmenys slypi pasaulėžiūroje ir gyvenimo būde, kurį lemia laikmetis – ir tai sąlyga, kurios nebeįmanoma atšaukti. Todėl juo svarbiau rasti priemonių, leidžiančių įsiterpti į trapų Lietuvos kraštovaizdį jo nepažeidžiant, neužgožiant gamtos, nepaneigiant nuo seno susiklosčiusių darnių žmogaus ir gamtos bendrabūvio formų.

Tarp siūlomų taikyti priemonių svarbiausios yra struktūrinio pobūdžio, kurių dėka visumos vaizdas, tai yra erdvės konfigūracija, tūrių deriniai ir proporcijos, atitiktų tradicinį pavidalą. Kitos priemonės būtų antrinės, lydinčios pirmines, ir jų taikymas teiktų vaizdui pilnatviškumą, tačiau naudojant tik jas, be pirmųjų, visumos pavidalas liktų iškreiptas ir tik kažkiek išorinių elementų dėka primintų senąją architektūrą (tokio sprendimo pavyzdžių pasitaiko neretai, ypač jeigu naudojami tiksliai puošybiniai elementai). Dar viena pasiūlymų dalis, susijusi su pastatų paskirtimi, yra tik priminimas, jog senąsias erdvių konfigūracijas veiksmingai galima panaudoti ir šiuolaikinei gyvensenai. Kiekvienu atveju visumos vaizdą įtakoja visų priemonių derinys, tačiau struktūriniai požymiai yra lemiantys ir būtent jų taikymas sąlygoja vaizdo, įspūdžio kokybę.

Toliau pirmiausia išryškinamos senosios kaimo architektūros ypatybės, po to jų pagrindu formuluojami pasiūlymai, skirti senosios architektūros tradicijos ir šiuolaikinės statybos darnai.

on o p y po n ody B n n
c 00 n o

A n n p o y n n A And y
00 n o

on o n p o (z A Š c o 00 n o

o o (z yn n n dē
A And y 00 n o

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

dcn p yzd n n 2no o p o p 2n
no A And y 2o n o

An n dcnop d o p d p o q
AŠ c o 2o n o

o p y 2n ody 22 o 22 č
no ▼

Tradicinės kaimo architektūros ypatybės

Artumas gamtai, jos kokybių pratęsimas į gyvenamąją erdvę, tradicinės architektūros tarsi ištirpimas kraštovaizdyje – tai visų pirma reiškia pagarbą aplinkai, darnos su ja radimą ir yra pagrindas, kuriuo remiasi tradicinės architektūros sąranga. Žmogui skirta erdvės dalis sutvarkoma, ją struktūriškai suderinant su bendru pasaulėvaizdžiu. Šis tarsi mitinis artumas gamtai atsiskleidžia keliais lygmenimis: sodybos vieta ir sandara, jos erdvių išdėstymu, pastatų formomis, proporcijomis ir puošyba, medžiagų taikymu, jų konstravimo būdais, mažosiomis architektūros formomis bei interjero elementais ir, žinoma, želdiniais, būdingais lietuviškai sodybai. Gerai įsiterpę į reljefą, iš tolo dauguma jų ir atrodo tarsi medžių guotai: tai ir papildomas vertikalės matmuo iš esmės horizontaliai struktūrai, ir erdvinė apsauga, taip pat šešėlių, mastelių įvairovės, puošybos elementų kuriamas virpantis ažūras – visa tai praturtina gyvenimą ir vaizdine prasme. Patys monumentalūs trobesių tūriai su kupliais stogų šlaitais, gamtinėmis spalvomis atrodo lyg natūralūs šios žemės gyventojai – jie bene tokie ir yra. Jų nuožulnūs stogai formuoja horizontalų nuosaikų siluetą, panašų į netolimas kalvas.

Sodybų ribų, atskirų kiemų ir statinių išdėstymas dažniausiai artėja prie stačiakampės konfigūracijos, tačiau to laikomasi ne itin griežtai, nes atsižvelgiama į reljefą, kitus aplinkos veiksnius. Pastatų planas – tai paprastai išėstas stačiakampis, todėl patys statiniai, dažniausiai būdami pailgi tūriai, dalyvauja formuojant erdves kaip jas ribojantys elementai.

Sodybų erdves supa horizontalūs pastatų tūriai (dažniausiai, nors ir ne visuomet jie būna pailgi), kurie išdėstomi taip, kad sudaro vientisas kiemų erdves, kurių ribas išryškina ir tvoros, ir ties jomis statomi šuliniai ar kiti statiniai, ir želdiniai. Erdvėms kiemai dalyvauja sodybos kompozicijoje kaip savarankiškos jos sandaros dalys; čia skirta vietos žolei, gėlių darželiams, daržams, sodams.

Išskirtinis yra **gyvenamojo būsto ir svirno** ryšys: jie statomi netoli vienas kito, dažniausiai taip, kad pro pirkios langus matytųsi svirno durys; taip šiedu trobesiai suformuoja gerojo kiemo erdvę. Laisvo planavimo sodybose svirnas dažniausiai statomas priešais pirkios duris, rečiau – šonu į jas; „valakinėse“ sodybose, jei tik išsitenkama režio plote, – taip pat priešais pirkia, nors kartais – kitoje kelio pusėje arba šalia pirkios; stačiakampio plano vienkieminėse sodybose gyvenamasis būstas ir svirnas stovi statmenai arba lygiagrečiai vienas kito atžvilgiu ir taip pat sudaro gerą kiemą.

Gerojo kiemo erdvė yra ypatinga, tai tarsi sodybos branduolys; ji ne tik švaresnė, čia ir gėlių darželis, dažnai ir koplystulpis, ir suoliukai poilsui. Gerasis kiemas kuriamas arčiau gatvės; čia statomi gyvenamasis būstas ir svirnas – puošniausi sodybos pastatai.

Šalia įvairių paskirčių pastatų gali būti formuojamos **atskiros erdvės**: prie tvarto natūraliai susidaro purvinesnė zona, paprastai aptverta, prie kluono – kluoniena; be to, kluonas, saugantis nuo gaisrų, buvo statomas atokiau nuo kitų pastatų. Kaip ir pirtis, kuriai neretai parenkama vieta prie natūralaus ar dirbtinio vandens telkinio. Atskiras erdvines zonas sodyboje sudaro ir kūdra, ir daržai, ir sodai, kuriuose dažnai susstatomi aviliai bitėms.

Tarpai tarp statinių dažniausiai sudaro nuo vieno iki trijų statinių aukščio (jei tik pakanka vietos sklype); tai negalioja atokiau statomoms pirtims. Toks užstatymo tankis ne tik leidžia laisvai išdėstyti statinius, suformuoti kiemus tarp jų, bet ir nevaikščioti didelių atstumų, taip pat sukurti jaukią, iš dalies apribotą erdvę. Nors įvairių tipų sodybose atstumai tarp pastatų skirtingi, galima kalbėti apie vidutinį, nuosaikų santykį, kurio dėka kieme nėra per ankšta ir yra jauku.

Pati sodyba ir atskiros jos erdvinės zonos būdavo atskirtos tvoromis. **Tvoros** teikia ir praktinę (pvz., saugo pačią sodybą, gerą kiemą, daržus nuo gyvulių), ir psichologinę apsaugą, suteikia sodybos struktūrai aiškumo, jų ažūras praturtina vaizdą.

Apželdinimas, kuris būdingas lietuviškoms sodyboms, daugelyje Dzūkijos vietų nėra toks gausus: prastose žemėse buvo taupomi derlingesni lopinėliai, o pamiškėse medžių irgi nesodindavo, neretai tiesiog keletą jų palikdami sodyboje. Vis dėlto net smėlingoje žemėje, kur gręsia iššalti šaknys, stengiasi turėti medžių. Be sodų ir krūmų, sodinti dideli lapuočiai, taip pat ir spygliuočiai. Medžių ar krūmų eilės žymėdavo sodybos bei jos dalių ribas, dideli medžiai suformuodavo tarsi vartus. Gatviniuose kaimuose gatvių pakraščiai dažnai būna gausiai apšodinti dideliais medžiais, o vienkieminės sodybos vasarą daug kur atrodo kaip nedideli medžių guotai, kartais per juos net sunku įžiūrėti statinius.

ž n p yzd n n p no
A And y 00 n o

d c n o d o o p n do n n n p no
no A And y 00 n o

N ž ž ž o no
A And y 00 n o

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

N p y yžn p no ,
c A ž

Ir praktiniu, ir simboliniu požiūriu architektūroje svarbi **orientacija pasaulio šalių atžvilgiu**. Jei tik sodyba neįsprausta į labai siaurą plotą (taip dažnai būna režiniuose kaimuose), gerasis kiemas ir pirkios durys atgręžiamos į pietus arba bent jau ne į šiaurę. Todėl jis būna ne tik saulėtas, bet ir apsaugotas nuo vyraujančių vėjų, o šalia esantis svirnas, prieangiai, dažnai ir medžiai teikia reikiamą pavėšį. Pietryčių, taip pat pietų ir rytų kryptis buvo laikoma šventa, tai turėjo reikšmės ir pirkios padėčiai.

Apsaugai nuo vėjų išnaudojami ir reljefo nelygumai, ir stambesni pastatai. Paprastai sodyba, ypač vienkiaminė, formuojama ant aukštumėles, bet ne ant pačios aukščiausios kalvos.

Sodybos dalys, tai yra statiniai, želdiniai, erdvės tarp jų – tai vientisas darinys, kuriame, kaip ir gamtoje, yra daug įvairių pavidalų, derančių tarpusavyje struktūrinės vienovės dėka. Panašūs dydžiais, tūriais, ypač vienodais stogų nuolydžiais, medžiagomis ir spalvomis sodybų statiniai sudaro vieningą vaizdą, susiliejančią ir su platesne aplinka: santykinai žemi, pailgi, tarsi priglundę prie žemės pastatai – sudėtinė nuo seno susiklosčiusio kraštovaizdžio dalis.

Monumentalių tūrių ir smulkių elementų derinys sukuria įvairių mastelių vienovę, kuri užpildo aplinką įvairių dydžių deriniais, švelninančiais kontrastais ir teikiančiais jaukumą. Jį daugiausia suteikia smulkios formos: prieangiai, priesvirniai, mažoji architektūra, tvoros, šuliniai, koplytstulpiai, suoleliai, taip pat ir želdiniai bei puošybos detalės – visa tai erdvėje sukuria tarsi virpančią ašūrą.

Pastatai

Jie paprastai būna žemo pailgo vientiso tūrio, kuriame vyraujantis šlaitinis stogas (jo projekcinės plokštumos santykis, lyginant su sienos aukščiu, svyruoja nuo 1:1 iki 1:2) formuoja kupulų siluetą. Dėl to tradicinės architektūros statiniai gerai įsiterpia į kraštovaizdį, beveik susilieja su juo – tai ypač išraiškinga esant keturšlaičiams arba pusskliautiniams stogams.

Pastatų planinė struktūra turi keletą variantų, tačiau svarbu tai, kad vyrauja paprastas aiškus stačiakampis planas, kuriame išdėstomos gyvenimui reikalingos funkcijos.

Fasadu, ypač galinių, **kompozicijoje** vyrauja ašinė simetrija. Šoniniai fasadai priklauso nuo plano, tad įėjimas gali būti kiek šone, tačiau išlaikoma masių pusiausvyra, ypač esant prieangiems. Langai išdėstomi tolygiai, jų ir kitų detalių dydžiai subordinuoti bendros masės atžvilgiu.

Statybos technologijos atitinka medinių konstrukcijų ypatumus: sienos rąstų, kurie būna apvalūs arba tašyti, kertės gali būti atsikišusiais galais arba lygios, stogai dažniausiai gegniniai, tačiau pasitaiko (jau tik ūkiniuose pastatuose) senoviškų konstrukcijų stogų: sijinių arba pėdinių.

Medžiagos natūralios, randamos artimoje aplinkoje: Dzūkijoje vyrauja medis, retesni molis, lauko

akmuo. Stogams naudoti šiaudai ir švendrės, taip pat medžio lentos, lentelės, skiedros, gontai.

Apdaila ir puošyba vientisa, tektoniška, santūri. Sumažėjus pastogėms, atsivėrus stogų skliautams, sienas imta saugoti apkalant jas lentomis – tai ženkliai prailgina jų išsilaikymą. Tuo tikslu jos ir dažomos – spalvos natūralios, ne itin ryškios, nors Dzūkijoje atspalvių paletė įvairi.

Kompozicijos priemonės, lemiančios ypatingą tradicinės architektūros pavidalą:

- *vientisumas* pasiekiamas netiesmukiškais būdais: naudojant panašias formas, dydžius, proporcijas, puošybos pobūdį, medžiagas ir konstrukcijas, smulkius elementus priderinant prie stambiųjų masių;

- *įvairovė* pasiekama naudojant tam tikru laipsniu tarpusavyje besiskiriančias formas ir kompozicijos priemones, skirtingai traktuojant pagrindines bei antrines erdves bei formas;

- *derinant visumos dalis* vyrauja niuansas, o kontrastas taikomas antrinėse struktūrose;

- *vyrauja horizontalumas*, taip pat yra raiškus stogų formų nuožulnumas, o vertikalėmis ir kreivalinijinėmis formomis išreiškiami akcentai;

- *vyrauja pailgi horizontalūs tūriai*, stogų nuolydžiai svyruoja maždaug tarp 42-45°;

- sodybos erdvėje trobesių, jų detalių, kitų statinių ir želdinių deriniu kuriama *mastelių įvairovė*, kuri vienijama pagrindiniu mastelio parametru laikant dydžius, atitinkančius paskirtį, žmogaus fizinius ir psichinius poreikius;

- *masteliškumas* tradicinėje architektūroje išspręstas labai tikslingai: pastatų ir jų dalių dydžiai atitinka paskirtis;

- *faktūrą* dažniausiai formuoja natūralus medžiagos paviršius, jos apdovojimo būdas;

- *erdvės ir tūrių kontrastai* minkštinami pusiau atviromis erdvėmis, želdiniais, mažųjų architektūros formų ir puošybos ažūru;

- kuo smulkesni objektai, tuo raiškesnė *simetrija*: sodybų struktūroje ji tam tikru laipsniu reiškiasi tik gatvinėse ir geometrinio plano sodybose, tūriams būdinga ten, kur yra konstrukciškai ir funkciškai tikslinga (todėl yra dažna, bet ne būtina), puošybos detalės būtinai simetriškos;

- *puošyba išimtinai tektoniška*: dekoruojamos konstrukciškai reikšmingos vietos;

- *puošyba tikslinga*: puošiamos gerai matomos vietos, be to, arčiau žmogaus stebėjimo lauko esančios detalės smulkesnės, rūpestingesnio darbo, o esančios toliau – grubesnės;

- raiškus *saiiko jausmas*: pavyzdžiui, net labai išpuoštuose fasaduose nėra taikomos visos įmanomos puošybinės detalės, o tik dalis jų.

N o ody M r i y L zd zd ,n o
 z z n p z ,p A And y 00z n o

N ny M z y L zd A And y 700 n o

Kaip tradicin s architekt ros principus pritaikyti šiuolaikinei statybai

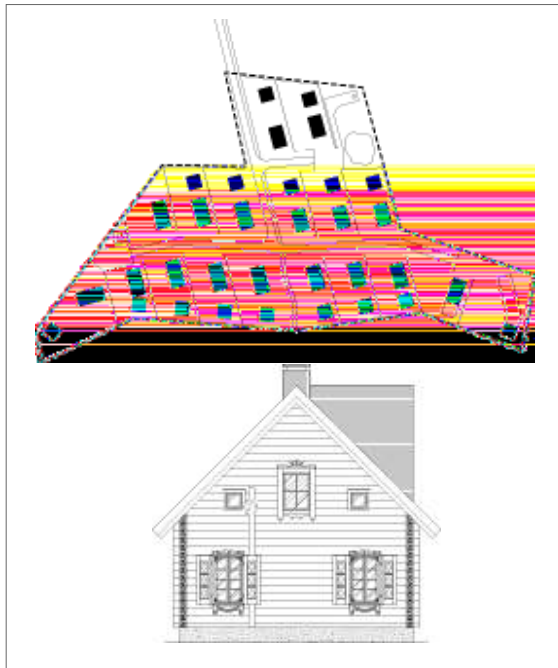
Urbanistinėje struktūroje, naujai planuojant ar perplanuojant sodybas, siūloma laikytis tradicinės architektūros principų.

Gyvenvietes ir sodybas formuoti atsižvelgiant į gamtos sąlygas: reljefą, apželdinimą, vandens telkinius ir kt. Atkreipti dėmesį, kad sodybos būdavo kuriamos pasirenkant aukštesnes vietas, bet ne pačias aukščiausias iš esančių šalimais. Taip pat, jei sklypas būdavo netoli vandens telkinio, pagrindiniai sodybos pastatai, išskyrus pirtis, nebūdavo statomi visai šalia jo.

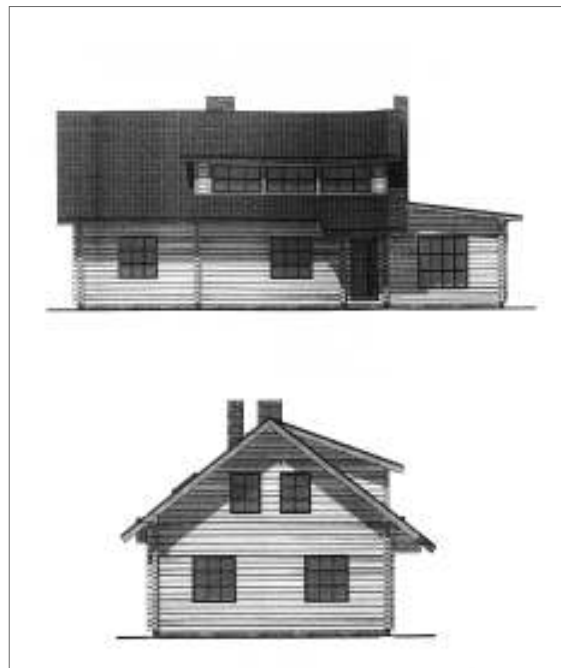
Gyvenvietes ir sodybas formuoti atsižvelgiant į urbanistinį kontekstą: taikantis prie kaimavietės tipo, jai būdingo sodybų išplanavimo ir tūrių derinio. Formuojant visai naujas gyvenvietes atsižvelgti į tam kraštui būdingas kaimaviečių struktūras.

Pastatus sodyboje dėstyti formuojant kiemus: trobesiais, tvoromis ir želdiniais riboti kiemų erdves, atskiriant švariają, poilsiui, bendravimui skirtą dalį nuo kitų, skirtų ūkinėms reikmėms. Gerajame kieme būtų sutelkiami puošybos ir gerbūvio elementai, atitinkantys tradiciją: tai prieangių erdvės, koplytstulpiai, gėlių darželiai, kitos detalės; jis orientuojamas į pietus.

Panaudoti tradicinius apželdinimo būdus: medžių eilėmis fiksuoti sodybų, kiemų ribas, įrengti gėlių darželius ir pan.

N p o z o G o n n v , d n o „ z „, c z , n n n o z n o o „ z p o d ; c z , A n č , 700

N p o z o o y z n o o n o d , c S , 700

Pastatų vaizdas turėtų atitikti krašto tradicijas: pastatų dydžiai, tūrio konfigūracija, proporcijos, pagrindinės konstrukcijos ir dekoras galėtų būti projektuojami pagal gerus konkrečios vietovės tradicinės architektūros pavyzdžius.

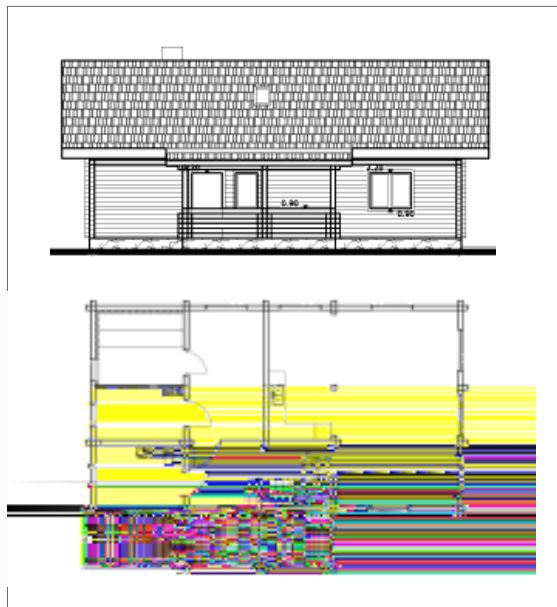
Konstrukcijoms ir apdailai naudotinas daugiausia medis, kartais akmuo (dažniausiai pamatams) ir molis (Užnemunėje – ūkiniams trobesiams). Rentinė konstrukcija vyraujanti, ūkiniams trobesiams naudotina ir karkasinė. Stogams tinka šiaudai, švendrės, medžio dirbiniai.

Gyvenamajam būstui tinka naudoti pirkios plano konfigūraciją: išstęsto plano stačiakampį, suskaidytą statmenai, – tokia yra ir dažnai sutinkama šiuolaikinių gyvenamųjų būstų struktūra, gerai pritaikoma nūdienos reikmėms. Planuojant gyvenamojo būsto patalpas, bent dalyje jų išsaugoti beveik kvadratinės, viso pastato plotį išpildančias erdves: tai bene visuomet patogi patalpos forma. Įrengti krikštasuolę – šeimos susirinkimų vietą (ją galima taip pat derinti su pietryčių kryptimi, kurioje šviesu pirmą dienos pusę – tai atitinka šiuolaikines pusryčių stalo vietos rekomendacijas).

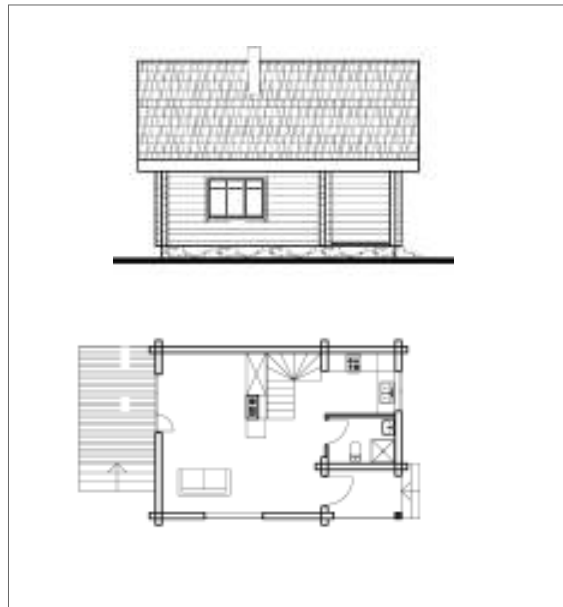
Gyvenamojo būsto kompozicija iš esmės priklauso nuo paskiries ir konstrukcijų: galinio fasado simetriją lemia gegninis stogas, įėjimo vietą šoniniuose fasaduose – plano struktūra; langai dėstomi ritmiškai. Dėl rentinio stabilumo langas nuo kampo būna ne arčiau 1 m; senosioms dzūkų pirkioms būdinga, kad priešais krosnij esantis vienas langelis yra mažesnis nei kiti. Vaizdą praturtina ir priegangis.

y n o p i M e y L z d
A A n d y 100 n o

G y n o o n o p o c o n n c n o

n o p o c n o

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Gyvenamųjų būstų stogai Dzūkijoje naudotini įvairūs: keturšlaiščiai, čiukuriniai, pusskliautiniai, dvišlaičiai.

Statinių puošybai priimtinos formos ir motyvai, atitinkantys tradicinės architektūros pavyzdžius. **Kompozicijos priemonės** naudotinos taip, kaip būdinga tradicinei krašto architektūrai. Sodybos erdvėje statinių išdėstymo, jų tūrių dydžių, proporcijų, medžiagų, konstrukcijų, puošybos elementų dėka turėtų būti kuriama pavidalo vienovė, tuo pačiu išsaugant įvairovės matmenį: vieningumo ir sudėtingumo derinys būdingas tradicinei architektūrai.

Siūloma statyti **svirnus** – itin puošiančius sodybą ir teikiančius jos erdvei, gerajam kiemui ypatingą jaukumą. Svirnus galima naudoti ir pagal jų antraeiles paskirtis, pavyzdžiui, vasaros nakvynei.

Kitų **ūkinių statinių formas**, jei jie nenaudojami pagal tiesioginę paskirtį, pritaikyti šiandienos reikmėms: garažams, dirbtuvėms, sandėliams.

Pirtis statyti pagal tradicinius pavyzdžius – tai puiki šios paskirties pastato konfiguracija.

Interjere siūloma naudoti natūralias medžiagas, demonstruoti jų faktūras, rinktis spalvas, formas ir baldus, atitinkančius tradiciją.

Patartina kuo daugiau panaudoti išlikusius tradicinius baldus, taip pat nebijoti derinti skirtingų laikmečių baldų. Dzūkijoje dar gyvos pynimo iš vytelių bei šaknų plėšų tradicijos. Vertėtų naudoti pintinius lopšius. Ne-

sudėtinga atgaivinti ir tradicines stovines – vaikštynes. Siūlytini ir lopšiai-lovelės su pavažomis, sūpuojamos į šonus. Lopšius gaminti ne iš apvalių pagaliukų, bet iš siaurų, profiliuotų lentelių.

Kuo daugiau panaudoti pintų daiktų: įvairių pintinių uogavimui, grybavimui, kelionėms, įvairių daiktų laikymui. Interjero dekorui panaudoti bumblas, nupintas iš šiaudų bei lazdyno kartelių. Jose galima sudėti nešvarius skalbinius, vaikų žaislus, makulatūrą. Mažose bumblose galima laikyti svogūnus, česnakus, obuolius, spanguoles.

Vietiniai verslininkai galėtų gaminti jau beveik išnykusius, bet ilgai butyje naudotus baldus: suolus, lovas, indaujas.

Labai pagyvėtų namai, jei atsirastų ilgieji pasienio suolai, ypač su gražiai išpjaustinėtais atlošais. Prie jų derėtų profiliuotais galais medinės lovos. Kuo daugiau panaudoti skobtinių daiktų, taip pat ir baldų.

Atminkime, kad dzūkai labai mėgo įvairias indaujas: šaukštdėčius, kampines spinteles, pakabinamas ant sienos spinteles, spinteles-rankšluostines. Ypač jaukumo suteiktų kampinėje spintelėje-rankšluostinėje įvertas lininis rankšluostis su šeimininkės inicialais.

Naudotina kuo daugiau naminių audinių interjere, nes jie neatskiriama jaukaus būsto dalis. Juo labiau, kad dzūkai garsėjo savo audimo tradicijomis. Tai ne tik lovatiesės, pagalvių užvalkalai, rankšluosčiai, staltiesės, bet ir užuolaidos, užuolaidėlės, užtiesalai.

Sody no y 2 n o o n o p o z , M n o n B o n o , c J ž n , 00š) p 2 n , 3) , 3) n ,) n n z , 6) 2 n , o , 1, 3, ,) p 2 n , 9) o d o , 0, 3) n d ,

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Molinė indauja su viršuje esančiu dūmtraukiu suteiktų monumentalumo. Juo labiau, kad dzūkiškas namas neįsivaizduojamas be didžiosios duonkepės krosnies. O kur džiovintume baravykus? Virtuvė, pakvipsi džiovintais grybais bei pečiuje kepta namine rugine duona ar blynais, keptais ant kopūstų lakštų, turėtų būti neatskiriama dzūkiškos buities dalimi.

Panaudoti kuo įvairesnių kabyklų rūbams.

Kambarines gėles auginti ne tik moliniuose, bet ir mediniuose vazonuose (ypač didelės kambarinės gėles).

Interjere naudoti tik natūralias medžiagas, nes namuose turi būti ne tik jauku, bet ir sveika gyventi. Kuo plačiau naudoti medinius langus ir ne vienos dalies, o tradicinius, suskaidytus į 4–6 dalis. Lubos ir grindys – medinės, plačių lentų. Baldai iš natūralios medienos, o ne iš medžio plokščių.

Sukurti tradicinį ar bent tradicijomis paremtą interjerą nėra lengva. Reikia susipažinti su etnografinė literatūra, su interjero ekspozicijomis muziejuose bei konsultotis su specialistais. Pirmiausia būtina parengti interjero projektą ir jį nuosekliai įgyvendinti.

Siekiant veiksmingo pateiktų siūlymų taikymo, reikia suteikti pirmenybę šioms principams:

- seno ir naujo dermė turi būti labai subtili;
- autentiško objekto vertė yra didesnė nei naujos statybos;
- medinius pastatus įmanoma restauruoti ar renovuoti ir pritaikyti šiuolaikinėm reikmėm.

Tradicinė Dzūkijos architektūra yra išlaikiusi nemažai archajiškų bruožų, todėl bene kiekvienas jos vienetas gali būti vertingas senosios statybos ir gyvensenos pažinimui. Greitai nykstantis (daugiausiai medžio statybos) paveldas yra reikalingas skubaus visuomenės ir valstybės dėmesio: unikalių ir įprastesnių, bet senuosius pavidalus liudijančių objektų inventorizavimas (fiksavimas ir vertinimas), jų puoselėtojų rėmimas (informacinis ir finansinis) būtų prielaidos veiksmingai saugoti dar išlikusius ir skatinti jų pavyzdžiu statyti naujus tradicinę architektūrą atstovaujančius objektus.

*Sody n yžn n . M non B ūno
(p ož z ž), c J zn ▼*

LITERATŪRA

1. Alytaus miesto ir apylinkių istorijos bruožai: straipsnių rinkinys. Vilnius: Mokslas, 1989. 138 p.
2. Andriuškevičius A., Lietuvių valstiečių baldų rūšys ir tipai XIX a. – XX a. pirmoje pusėje. V., 1973, disertacija istorijos mokslų kandidato laipsniui įgyti.
3. Baršauskas, Juozas. Lietuviškos kolūkiečio sodybos architektūra. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956. 231 p.
4. Baršauskas, Juozas. Lietuviškų svirnų architektūra. // *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, I t. P. 66-117.
5. Bertašiūtė, Rasa. Forma ir konstrukcija lietuvių sodybos medinių trobesių architektūroje [Daktaro disertacijos rankraštis] Kaunas, 2002. 138 p.
6. Bertašiūtė, Rasa. Lietuvio sodyba. Vilnius: VDA I-kl., 2007. 204 p.
7. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, Cezarja. Kelios pastabos apie Vilniaus vaivadijos etnografiją. // *Etnografija*, Nr. 2-3, 1992-1993, p. 112-141; Nr. 4-10, 1994-2000, p. 74-103.
8. Butkevičius, Izidorius. Lietuvių valstiečių ūkiniai pastatai. // *Iš lietuvių kultūros istorijos* T. 2. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959. P. 237-268.
9. Butkevičius, Izidorius. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos // *Iš lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1971. 247 p.
10. Čerbulėnas, Klemensas. Apie lietuviškų dvigalių gyvenamųjų namų susidarymą. // *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, II t. P. 173-191.
11. Čerbulėnas, Klemensas. Kaimo skrynios Užnemunėje, *Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus metraštis*. K., 1941, t.I, p. 283-322.
12. Čerbulėnas, Klemensas. Lietuvių liaudies tradicinių gyvenamųjų pastatų genezės klausimu. // *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, I t. P. 3-32.
13. Čerbulėnas, Klemensas. Senoji lietuvių liaudies medinių pastatų konstrukcija. // *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, I t., 1958. P. 73-94.
14. Čerbulėnas, Klemensas. Valstiečių kiemo medinių trobesių dekoru genezė. // *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, IV t. P. 323-367.
15. Dieveniškų apylinkių medinė architektūra. Kaunas: Lututė, 2002. 32 p.
16. Dubičiai. Vilnius: Mintis, 1989. 319 p.
17. Gimbutas, Jurgis. Lietuvos kaimo trobesių puošmenys Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004 (Kaunas: Spindulys), 258 p.
18. Grabijolai. Kaunas: Lututė, 2005. 47 p.
19. Kapiniškiai, Rudnia, Dubininkas. Alytus: Albagrafija, 2006. 175 p.
20. Kašelionis, Bronius. Dainava: Seinų kraštas: istorija, kultūra, žmonės. Vilnius: Dizaino studija „Daba“, 2002. 319 p.
21. Lietuvių liaudies architektūros paminklai. T. 1. Zervynų kaimas. Vilnius: Periodika, 1974. 48 p.
22. Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964. 680 p.
23. Lietuvių liaudies architektūra. T. 1. Kaimo gyvenvietės ir gyvenamieji namai. Vilnius: Mintis, 1965.
24. Lietuvių liaudies architektūra. T. 2: Miesto gyvenvietės, visuomeniniai pastatai, ūkiniai ir gamybiniai trobesiai, buvusių dvarų sodybos ir mažoji architektūra. Vilnius: Mintis, 1968.
25. Lietuvių liaudies menas. Architektūra. T. 1. Vilnius: Vaga, 1957. 432 p.
26. Liškiava. Marcinkonys (Varėnos raj.): DNP, 2000. 143 p.
27. Minkevičius, Jonas; Baršauskas, Juozas. Kompoziciniai principai ir kompozicinės priemonės lietuvių liaudies architektūroje. // *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, I t. P. 295-310.
28. Minkevičius, Jonas. Lietuvos kaimo senųjų medinių ūkinių trobesių architektūra. // *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, II t., 1960. P. 81-101.
29. Musteika. Marcinkonys (Varėnos rajonas): Dzūkijos nacionalinis parkas, 1997. 63 p.
30. Panemunių dzūkai. Vilnius: Mintis, 1970. 143 p.
31. Spalva lietuvių liaudies mene. Vilnius: Vaga, 1988. 141 p.
32. Šešelgis, Kazys. Lietuvių liaudies architektūros paminklai, III kn. Savaimingai susiklostę kaimai. Vilnius: Mokslas, 1988. 101 p.
33. Šešelgis, Kazys. Lietuvių liaudies architektūros paminklai, IV kn. Pietryčių Lietuvos gatviniai kaimai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla; Kultūros paveldo centras, 1996. 247 p.
34. Šešelgis, Kazys. Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai: (nuo seniausių laikų iki 1918 m.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. 158 p.
35. Šešelgis, Kazys. Užnemunės vienkiaminių kaimų genezės klausimu. // *Kultūros paminklai* Nr. 5, 1998. p. 89-95.
36. Tradicinė žemaičių architektūra: pagalbinė priemonė projektuojant Žemaitijos nacionaliniame parke. Kaunas: Lututė, 2007. 104 p.

SUTRUMPINIMAI

a. – amžius

apyl. – apylinkė

buv. – buvęs

k. – kaimas

LDM – Lietuvos dailės muziejus

LII – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyrius

LLBM – Lietuvos liaudies buities muziejus

LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus

r. – rajonas

sav. – savivaldybė

stud. – studentai

VG TU AF – Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakultetas

vs. – valsčius

VUB – Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

VAKARŲ AUKŠTAITIJOS
TRADICINĖ KAIMO
ARCHITEKTŪRA

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

SUVALKIJOS (SŪDUVOS)
TRADICINĖ KAIMO
ARCHITEKTŪRA

J ū d o ū o ū d n , A o S o ŝ d o) d c ņ o c ū

Mokslin ū studijos

DZ KIJOS TRADICIN KAIMO ARCHITEKT RA

autoriai:

Aistė Andriušytė, dr., Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilnius

Vingaudas Baltrušaitis, Lietuvos liaudies buities muziejus, Rumšiškės

Ilona Burinskaitė, dr., Architektūros ir statybos institutas, Kaunas

Gražina Žumbakienė, Lietuvos liaudies buities muziejus, Rumšiškės

Medžiaga rinkta Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus, Lietuvos dailės muziejaus, Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriaus, Lietuvos nacionalinio muziejaus fonduose. Naudotasi Lietuvos liaudies buities muziejaus ekspozicijos ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakulteto studentų apmatavimų praktikos metu rinkta (vadovė L. Markejevaitė) medžiaga. Atlikti natūriniai tyrimai, architektūros vertinimui pasitelktas istorinis kontekstas ir šį kraštą tyrinėjusių mokslininkų darbai. Visiems dėkojame už pagalbą.

TURINYS

Pratarmė.....3

DŽŪKIJA: SKIRTINGA ISTORINĖ RAIDA.. 4

(dr. Aistė Andriušytė)

GYVENVIETĖS 4

SODYBOS.....10

GYVENAMASIS BŪSTAS 14

(dr. Aistė Andriušytė)

PIRKIOS SANDARA.....14

Rentiniai.....18

Stogai.....19

PIRKIOS PUOŠYBA.....20

Lėkiai.....21

Skiautai.....24

Durys.....29

Prieangiai.....32

Langai.....37

Konstruktinės detalės.....44

Trobesių dažymas.....46

PIRKIOS VIDUS..... 47

(Vingaudas Baltrušaitis)

ŪKINIAI PASTATAI 58

(dr. Aistė Andriušytė)

SVIRNAI 58

KLUONAI 65

TVARTAI 70

PIRTYS 75

KITI ŪKINIAI PASTATAI.....76

SMULKIOS ARCHITEKTŪROS FORMOS.79

MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA.. 84

(dr. Ilona Burinskaitė)

ŽELDINIAI (Gražina Žumbakienė) 87

Medžiai 87

Gėlių darželis.....89

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI 92

(dr. Aistė Andriušytė, Vingaudas Baltrušaitis)

LITERATŪRA 102

AUTORIAI 103

Leidinių parengė ir išleido

Einėnės Lietuvos mokytojų sąjunga, Lietuvos Respublika,
Žygimantų g. 1/1, LT-11200 Vilnius, Lietuva
Tel. +370 71 71 111, Faksas +370 71 71 111
Mok. leid. (370) 423 423
El. paštas: einenos@rs.lt
www.rs.lt (žr. informacinę pildymą, atsakymus Seimui)

Spausdinti, redaguoti, išleisti,
korektuoti, išleisti, išleisti,
išleisti M. Anonimais

Spausdinti, išleisti, išleisti,
išleisti, išleisti, išleisti,
UAB „Petro ofsetas“

Pasirašyta spausdinti 17
Tražas egz.

Spausdinti UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g., LT-33000 Vilnius
Tel. (370) 273 33 47,
faksas (370) 273 31 4,
El. paštas: presea@petroofsetas.lt,
www.petroofsetas.lt